

Kandidátusi értekezés

OSZTJÁK NÉVUTÓS SZERKEZETEK

Írta:

Tõnu Seilenthal

Aspiránsvezető:

Dr. Rédei Károly
a nyelvtudományok doktora
tanszékvezető egyetemi tanár

Budapest

1976

0.1. A finnugor kutatók érdeklődése meglehetősen későn fordult a viszonzások iránt; e kérdéskörrel foglalkozó terjedelmesebb rész tanulmányok csak az utóbbi évtizedekben láttak napvilágot.

Említsünk meg néhány uttor^t kutatót. Arvid Jännes [=Genetz/ 1890-ben Helsinki-ben jelentette meg „Suomen partikkelimuodot” c. tanulmányát, melyben a finnségi viszonzásokkal külön, 16 oldalas fejezetben foglalkozik.

A magyar nyelv névutórendszerével összefoglalóan két kutató foglalkozott: Simonyi Zsigmond „A magyar határozók”, Budapest 1892-95 c. könyvének második kötetében /1-238/ a történeti adatok mellett a korabeli nyelv névutó-használatát is leírta; Klemm Antal pedig a „Magyar történeti mondattan” c. művének a második részében /1940/ tömören, a történeti adatokat az előzőnél szigorubb kritikával válogatva meg, foglalja össze a rendszer és az egyes névutók kérdéseit.

A határozók keretében vizsgálja az obi-ugor névutókat két rövidebb tanulmány is. A „Nyelvtudományi Közlemények” 35. kötetében jelent meg 1905-ben Beke Ödön cikke „vogul határozók” és a 41. kötetében, 1911-ben pedig

Kara Terencz cikke „Északi-osztják határozók” címmel.

1952-ben Z.N. Dubrovina vetette fel újra a viszonzszók témakörét és a mai finn irodalmi nyelv pre- és postpozícióról írta kandidátusi értekezését /„Poszlelogi i predlogi všovremennom finszkom jazüke”. Leningrad 1952/.

1955-ben Radanovics /-Rédei/ Károly jelentkezik az osztják névutókról írott szakdolgozatával. Mivel e munkát nem publikálta, közelebbit nem tudunk e tanulmány tartalmáról és lehetőségünk sem volt felhasználására /talán az e kérdésekkel kapcsolatos a Pais-Eml.-ben és a NyK.60-ban megjelent cikkei tartalmazzák annak eredményeit/. 1962-ben jelent meg Budapesten ugyanennek a szerzőnek a kandidátusi értekezése „Die Postpositionen im Syrjänischen unter Berücksichtigung des Wotjakischen” címmel. E tanulmány kb. 150 névutóval foglalkozik. A mű fő részét a névutók alapszavául szolgáló szavak etimológiai vizsgálata és az egyes névutók fonetikai, morfológiai és szemantikai fejlődésének elemzése képezi. A zürjén és votják népnyelvből, valamint irodalmi szövegekből vett példamondatok fényt derítenek különböző névutós szerkezetek használatára. A szerző minden névutó esetében tekintettel van az etimológiailag vagy szemantikailag hasonló jelenségekre a rokonnyelvekben, és azokon kívül a más nyelvcsaládokban is.

Felix Oinas tollából jelent meg 1961-ben egy tanulmány a finnségi nyelvek névutóinak esetraggá való fejlődéséről /The Development of Some Postpositional Cases in Balto-Finnic Languages. Helsinki 1961 /-HSEOu. 123//.

1965-ben látott napvilágot Sebestyén Árpád kandidátusi értekezése „A magyar nyelv névutórendszere”. E munka fő része a 26. és a 186. oldalak között helyezkedik el, melyben a szerző ábécé-sorrendben tárgyalja a mai magyar névutókat.

Érdekes tanulmányt írt Keresztes Kálmán a finn ete- és magyar el- szócsalád /és ezen belül az ide tartozó névutók/ morfológiai és szemantikai tulajdonságairól /Morphemic and Semantic Analysis of the Word Families: Finnish ETE- and Hungarian EL- fore“. UAS 41. Bloomington 1964/. Ugyanebben a sorozatban jelent meg Renate Stoebeke tanulmánya a finn-ségi nyelvek viszonzszavairól /Die Verhältnisswörter in den ostseefinnischen Sprachen. UAS 93. Bloomington 1968/. E munka két fő részből áll: anyagközlés /15-246/ és analízis /247-305/.

A legújabb mű, amely az uráli nyelvek névutóival foglalkozik, Likola Tibor tollából származik. 1975-ben megjelent tanulmánya a nyenyec ősi névutókat tárgyalja /Die alten Postpositionen des Nenzischen /Juraksamojedischen/. Budapest 1975/.

Az említett tanulmányokon kívül tudomásunk van még néhány Szovjetunióban készült kéziratban maradt kandidátusi értekezésről. Kettőnek a mordvin névutók a tárgya: 1941-ben Szaranszkban készítette értekezését A.K. Imjarekov „Proiszhoszenije i razvitije poszlelogov v mordovszkih /moksanszkom i erzjanszkom/ jazükah“ /A névutók eredete és fejlődése a mordvin /moksa és erze/ nyelvekben/ címmel, 1969-ben pedig Tartuban védte meg a „Kategorija

poszleloga v mordovszkih jazükah" című disszertációját P.S. Kudajev. Ju.F. Tetjuckaja 1948-ban írott disszertációjának címe „Predlogi russzkogo jazüka v szravnekii sz hantüjszkimi poszlelogami i metodika prepodavanija predlogov v hantüjszkoj skole" /Az orosz elöljárók összehasonlítva az osztják névutókkal és az elöljárók tanítási módszere az osztják iskolában/. A.M. Szajnahova 1966-ban védte meg Moszkvában értekezését a vogul partikulákról /„Szluzsebnüje szlova v manszijszkom jazüke"/. E disszertációk közül lehetőségünk volt megismerkednünk Kudajev és Szajnahova értekezéseinek téziséivel.

0.2. Azzal ,hogy értekezésem tárgyául az osztják névutós szerkezeteket választottam, egy eddig hiányzó láncszemet szerettem volna pótolni az uráli névutók témakörében és ezzel hozzájárulni a jövőbeli szintézis megírásához, amely az uráli nyelvekre oly jellemző névutók keletkezését és használatát foglalná össze. A célul kitűzött feladatok a disszertáció következő felépítését követelték meg: az 1. fejezet, elméleti alapvetését, a névutók eredetének vizsgálata követi a 2. fejezetben, oly módon, hogy megpróbálom felkutatni és jellemezni a névutó alapjául szolgáló osztják szót. Itt mutatok rá arra, hogy etimológiailag ugyanazokból a tövekből vagy jelentésbelileg hasonló szavakból a rokonnyelvekben is fejlődhetnek viszonzszók. A 3. fejezetben a névutós szerkezetek felépítését tárgyalom, a 4. fejezetben pedig az osztják névutók szemantikai elemzését adom. /A 2. és a 4. fejezetben a decimális rendszer második pontjai

egybeesnek, ti. ugyanazon pont alatt van a megfelelő névutó etimológiai tárgyalása, ill. jelentéstani elemzése./ Az 5. fejezet mutatja be névutók nyelvjárások szerinti megoszlását. E feladatok elvégzésével próbálok fényt deríteni az osztják névutós szerkezetek fejlődésére és kialakulásának korára a 6. fejezetben.

Az anyag feldolgozásához kigyűjtöttem az osztják névutós szerkezeteket tartalmazó mondatokat minden létező és általam hozzáférhető szöveggyűjteményből és szótárból, azaz gyűjtésemet igyekeztem az egész osztják nyelvterületre kiterjeszteni /a felhasznált művek megtalálhatók az irodalomjegyzékben/.

Az irodalmi nyelv adataira csak kisebb mértékben támaszkodtam, mivel az osztják irodalmi nyelv esetében véleményem szerint csak az irodalmi nyelv kialakítására való törekvésekkel találkozhatunk és ezzel is hat nyelvjárás alapján, továbbá az eddig megjelent művek nagyrészt vagy elemi iskolai tankönyvek /ábécéskönyvek, számtankönyvek/ vagy orosz nyelvből való fordítások, s emiatt ez az anyag nem egészen megbízható, pl. Ю.Н. Лусzkaja „Szamoucsitel' hantüjszkogo jazüka" c. kazimi irodalmi nyelven írott tankönyvében /amely egyébként a Nemzetiségi Körzetben dolgozó nem-osztják anyanyelvű tanárok, valamint tanácsi- és pártmunkások részére készült/ a 56. lapon a következő mondatok találhatók: Пясан бымнуа ома,... 'Ülj az asztalhoz' és Юх ахмүүн аахку омаиА. 'A fán mókus ül'. Nyelvemsterem, Zoja Lozjamova szerint az első mondat helyesen így hangzik: päsän pītara /~xənəna/ omsa;

a második mondat pedig egy esztjék számára azt jelenti, hogy a fa földön van és rajta ül a mókus, helyesen így lenne: jūxm Mind a két mondatból világosan kitetszik az oroszról való fordítás hatása /за cмоа, illetve на cepebe/.

Az idézett forrásokat lehetőleg híven, betűről-betűre, diakritikus jelről diakritikus jelre igyekeztem követni. Felmerült ugyan a kérdés, nem lenne-e helyesebb legalább a Paasonen és Kariäläinen bonyolult és sok hibára alkalmat adó írásmódja helyett fonematikus átírást alkalmazni. Mégis a betűszerinti közlés mellett döntöttem, hiszen alaktani és szemantikai fejtegetéseimmél nem okoz zavart a sok mellékjel.

0.3. Mielőtt áttérnék témám tárgyalására, örömmel ragadom meg az alkalmat, hogy köszönetet mondjak észthhoni és magyarországi tanárainnak és kollégáimnak-barátaimnak, akik mindig készséggel segítettek munkámban.

Paul Ariste akadémikus, a Tartui Állami Egyetem Finnugor Tanszékének vezetője, egyetemi tanulmányaim kezdetétől atyai figyelemmel irányította a munkámat.

Köszönetet mondok aspiránsvezetőmnek, dr. Rédei Károly professzor úrnak, a Bécsi egyetem Finnugor Intézete vezetőjének sok építő javaslatáért és útbaigazításaiért.

Az MTA Nyelvtudományi Intézet finnugor osztálya átengedte részemre tanulmányozásra A magyar szókészlet finnugor elemei c. munka kéziratot anyagát, amiért köszönetet mondok. Az a kéziratból felhasznált anyag for-

rását mindig közlöm.

Nagy öröömre szolgált, hogy aspiránsi tanulmányaimat az Eötvös Loránd Tudományegyetem Finnugor Nyelvtudományi Tanszékénél végezhettem. A tanszék minden tagjának, különösképpen dr. Bereczki Gábor tanszékvezető docens úrnak, és tanszék mellett működő MTA Uráli kutatócsoport tagjainak a három év alatt adott értékes segítségért ezúton mondok köszönetet.

1. Elméleti alapvetés.

1. 1. A névszó és más szófajok közötti viszonyok a szintagmában, ill. a mondatban három különböző módon fejezhetők ki:

1/ esetragokkal

2/ viszonzószókkal /pre- és/vagy postpozíciókkal/

3/ szórenddel.

Történeti fejlődése során minden nyelv kifejleszti magának azokat az elsősorban rá és rokonságára jellemző grammatikai eszközöket és módokat, melyekkel lexikális elemeinek a mondaton belüli viszonyítását kifejezésre juttathatja.

Az uráli nyelvekben e grammatikai viszonyokat, amelyek a névszó jelentését a szintagmában, ill. a mondatban, valamint a névszó viszonyait más szófajokkal meghatározzák, főként esetragokkal, azaz a névszóhoz kapcsolódó morféma segítségével fejezik ki. Ennek következtében az uráli nyelvek szintetikus, agglutináló nyelvek.

Közismert tény viszont az is, hogy nem léteznek sem tisztán szintetikus, sem tisztán analitikus nyelvek; a nyelvben mindig megvannak a szintetikus kifejezőeszközök

mellett az analitikus kifejezésmódok is. Hogy az egyik nyelvre mégis főleg az egyik, a másikra meg a másik viszonyítási típus jellemző, annak oka nyilvánvalóan a nyelvi rendszertípusok eltérő volta, hiszen a rendszer típusa bizonyos mértékig továbbfejlődésének formaira is utal.

Ahhoz, hogy a térbeli, időbeli stb. viszonyok kifejezésének a flekszió hiányosságát pótolja /Sechehaye 75/, minden uráli nyelv felhasználja a viszonzyszavakat is, elsősorban névutókat, kisebb mértékben /főként finnugri nyelvek/ az előljárókat. Az eredetileg lexikális jelentésű önálló szavak viszonzszóvá grammatikalizálódásának az ismertebb nyelvekben formailag két fő típusa van: a prepozícióvá vagy postpozícióvá válás.

A prepozíciók az indoeurópai nyelvekre jellemzők /Hirt, Hermann, Indogermanische Grammatik. Band 1. Das Nomen. Heidelberg 1927, 15 kk./ és sémi nyelvekre /Brockelmann, Carl, Grundriß der vergleichenden Grammatik der semitischen Sprachen. 1. Laut- und Formenlehre. Berlin 1908, 494/. Az indoeurópai nyelvek prepozíciói eredetileg határozószók voltak, melyek a névszó esetragjával együtt az ize határozói voltak /Paul, Hermann, Prinzipien der Sprachgeschichte. Halle 1920, 292 kk./. Így pl. német nach a nahe határozószóból alakult ki, vagy pl. um prepozíció visszavezethető az ófelnémet umbi, umbe 'herum' határozószóra. De az indoeurópai nyelvekből is hozhatók példák arra, hogy a névszó viszonzszóvá válhat, pl. német An-gesicht → angesichts, Trotz → trotz, an Statt → an-statt, stb.

A névutók gyakori előfordulása az uráli nyelveken kívül még az altaji és sok más szak-Eurázsiai nyelvcsoporthoz jellemző. Ezt az uráli-altaji közös tipológiai vonást emelte ki Wiedemann már 1838-ban /Ueber die Früheren Sitze der tschudischen Völker und ihre Sprachverwandtschaft mit den Völkern Mittelhochasiens. Einladung zur öffentlichen Prüfung im hiesigen Gymnasium am 27sten und 28sten Juni 1838 von dem Oberlehrer der griechischen Sprache F.J. Wiedemann. Tübingen 1838, 7 kk./. Később számos szakember utalt a névutókra, mint az uráli és az altaji nyelvek közös /tipológiai/ vonására /vö. Fuchs: EUP. 24:304; Fokos: NyK. 63:76 kk.; Fokos-Fuchs, Kolle. 81; Lunkácsi: Egyetemes Irodalomtörténet IV /1911/, 24-28, 32-33; Tauli, StructTend. 36; Poppe 196; stb./.

A postpozíciók használatosak az uráli és altaji nyelveken kívül pl. Japánban /Sansom, George, An Historical Grammar of Japanese. Oxford 1946, 312/, kínai nyelvben /Gabelentz, Georg v.d., Chinesische Grammatik mit Ausschluss des niederen Stiles und der heutigen Umgangssprache². Berlin 1953, 126/, a Jukagirban /Kreinovics, B.A., Jukagirszkij jazük. Moszkva-Leningrad 1958, 214 kk./, a giljakban Panfilov, V.Z., Grammatika nivszkogo jazüka II. Moszkva-Leningrad 1965, 212 kk./, sok amerikai indián nyelvben /1. pl. Hoijer, Harry, Chiricahua Apache. Viking Fund Publications in Anthropologie 6. New York 1946 /VEPA 6/, 84; Whorf, Benjamin Lee, The Hopi Language, Toreva Dialect. VEPA 6:163; Swadesh, Morris, Chitimacha. VEPA 6:316; Haas, Mary R., A Grammatical Sketch of Tunica. VEPA 6:346; Li

Pang-Tuli, Chipewyan. VFPA 6:422/, az afrikai ewe nyelvben /Westermann, Diedrich, Grammatik der Ewe-Sprache. Berlin 1907, 52 kk./, használatban voltak a Fighis és Bufrátesz környéki ősi elamit nyelvben /Labat, René, Structure de la langue élamite. Conférences de l'Institut de Linguistique de l'Université de Paris 10. Paris 1951, 31/, stb.

Klasszikusan a pre- és postpozíciókat mindig aszerint definiálták, vajon a tőszó előtt vagy után álltak. Így például Dionysius Thrax /i.e. II.sz. vége/, aki elsőként emelte ki e kategóriát külön nyelvtani kategóriaként, ezt következőképpen fogalmazza: a prepozíció olyan szó, mely szintaktikai szerkezetekben minden más szófaj előtt áll /vö. Lyons 319/. A Port Royal-i iskola volt az Leső, amely e szócsoporthoz csupán mint általános viszonyelemet - particules de relation /Brøndal, OPFM, 32; uő, TP, 5/ - elemezte. De hangsúlyozniuk kell, hogy módszertanilag lehetetlen korrekten egy szófajt a szintaktikai tulajdonságai alapján definiálni /vö. Itkonen E., Mieli ja sen tutkimus, 213/.

A viszonzszavas szerkezetek és az esetformák között sok jelentésbeli hasonlóság figyelhető meg. Ezt elsőként A.F. Bernhardt említi „Anfangsgründe der Sprachwissenschaft” /Berlin 1805/ című könyvében /vö. Fillmore, CC, 15/. Brøndal utal arra, hogy már a XVI. századi olasz nyelvtanokban felfigyeltek erre a jelenségre, használván terminusokat segni de' casi és vicecasi /Brøndal, TP, 10/.

A generatív nyelvtan fogalomkörében mozogva ezt lehetne mondani: hogy a konkrét kifejezésben vagy az eset-

ragos alakot vagy a viszonzyszavas szerkezetet használjuk, ez gyakran csak a surface structure jelensége (Fillmore, CC, 15; Lyons 303/).

Ha egy nyelvben valamilyen viszonyt flekszióval is vagy viszonzszóval is lehetséges kifejezni, akkor általában az elsőnek a jelentése absztraktabb, a másodiké pedig konkrétabb (Lyons 304/, pl. é. lauala ~ laua peale 'asztal-ra'; osztj. pāsana ~ pāsan ōxtija 'id.'; stb.

Általános nyelvészeti szempontból a prepozíciók és postpozíciók közötti különbség triviális, mivel e különbség csak a töszó előtti vagy utáni elhelyezkedésben áll (Lyons 302, 303/). Az indoeurópai prepozíciók önálló kategória jellege mégis jóval szilárdabb a finnugor névutókénál. „Ez már képzetmechanikai okokból is világos: az appercepció számára először adott segédszó nyomatéktalan volta ellenére sem sikkadhat el annyira, mint a lényegyet rendszerint tartalmazásban, konkrétabban megjelölő alapszóra következő névutó, mely saját magáról azonnal tovább utal egy még erőteljesebb változásfogalomra, s így nemcsak nyomatékiilag, hanem értelmileg is kettős árnyékba kerül, háttérben marad.” - írja Sebestyén (MLL, 183/). Sokkal könnyebben körülhatárolható az indoeurópai prepozíció kategóriája azért is, mert határai nem - vagy legalább nem mindkét oldalon - mosódnak bele más kategóriákba: az indoeurópai prepozíciókból nincs átfejlődési lehetőség az esetragok csoportjába, mint arra utalt Szabó Zoltán /A Holozsvári V. Babeş és Holvai Egyetemek Közleményei. Társadalomtudományi sorozat I. 1956. 1.-2.sz., 234/.

Deme azt írja /NyK. 58:119/: "talán több is lehet véletlennél, hogy a finnugor nyelvekben, ahol a birtokos szerkezeteknek birtokos + birtok a sorrendje, főleg névutók s ezekből ragok fejlődtek ki; az indoeurópaiakban viszont, ahol a birtokos szerkezeteknek fordított a sorrendje, ott a később alakult viszonyjelölő eszközöknek a prepozíció a prototípusa" /vö. még uő : NyK. 54:23/.

Tudjuk, hogy minden a nyelvben /langue/ bekövetkező változást változás előzi meg a beszédben /parole/. Ez helytálló minden szófaj, többek közt a névutók fejlődésére is. Nem egy szófaj alakul át más szófajjá, hanem a beszédben a mondatbeli szókapcsolat átértékelődik és átalakul másfajta szókapcsolattá.

A finnugor kutatók szinte egyöntetűen vallják, hogy a névutóvá váló szó korábbi birtokos jelzőjével összetételt alkotott; azaz névutók többsége előzőleg e szintagma alaptagja, birtokszava volt /Beke: NyK. 52:401-2; Ferrár, MTMtan. 59, 129; Fokos: NyK. 58:172; uő : NyK. 63:76-81; uő : Tyr. 68:16, 21; D.F.Fuchs : FUF. 24:304; Hakulinen, SKRK³, 406; Klemm, M+E. 93; uő, MTMt. 221; Oinas 8-9; Radanovics: NyK. 60:147-8; Rédei, PostGyrj. 201; Sauvageot 74-5; Sebestyén : FUF. 35:264 kk.; uő, MTM, 193; N. Sebestyén I.: NyK. 58:129-30; Simonyi, M+at.I., 11, 13; uő, Jelz. 150; Stoebke 2; Tauli, StructTend. 44; Terescsenko 67-8; stb.).

A finnugor nyelvek jelzős szerkezetekre vonatkozó kutatások eredményeit N. Sebestyén I. /NyK. 59:46/ következőképpen foglalta össze:

1. a finnugor alapnyelvben a jelző megelőzte a jelzett szót. Ennek az ősi, szigorú szórendi szabálynak következtében a jelző és a jelzett szó szoros egységet, összetételt alkotott s éppen ezért a többes jelet és az esetragokat csak a jelzett szó vette fel; 2. A főnév minősítő jelzője lehetett egy másik főnévnek; 3. számnévi jelző után a jelzett szó egyes számban állt." és „Az uráli nyelvek lényegéhez tartozik az a sajátosság, hogy az uráli nyelvekben egy főnév minősítő jelzője lehet egy másik főnévnek. Az uráli alapnyelv korára vonatkoztatva nem beszélhetünk sem főnévi, sem melléknévi jelzőről, csupán *n o m i n á l i s* jelzőről” (uo.61; vö. még Tokos: NyK. 62:213/.

Az ilyen szintagma továbbfejlődésére két lehetőség kínálkozik. Az egyik az összetétellé válás, a másik pedig a névutós szerkezetté válás. Az utóbb említett esetben „nem a szavak jelzésének tartalmi elemei ötvöződnek új tartalmi egységgé, hanem a tartalmi és viszonymozzanatok megoszlása következik be a szintagma-előzmény két tagja között, s a viszonyjelölésre specializálódó szintagma-tag /a leendő névutó/ hangulaki önállóságát, önálló szó jellegét megtartva új minőség hordozójává válik.” (Szabó, MLN, 193-4/. Nézzük közelebbről ennek a változásnak a folyamatát.

Eredetileg a birtokszónak, azaz a névutóvá váló tartalmas szónak kapcsolata volt két más szóval a mondatban. Például a szerkezetben a fa mögött áll két szintaktikai kapcsolata volt: birtokos viszony /*a fa möge/ és határozói /*ott áll/. Az egységnek érzékelt birtokos kapcsa-

latot határozóként használták a mondat megformálásában /vö. Tokos: HyK. 58:61; Szobostyén: FUF. 35:266/. Olyan ige mellett a *fa möge szintagmát használván, amely locativust vonz /pl. áll/, létre jött a fa mögött áll szintagmakapcsolat /vö. Tokos: HyK. 63:77/.

Néhány szóra szeretnénk megállni annál a kérdésnél, hogy mikorra tehető a birtokos szerkezetek határozói használata. Bár a mai finnugor nyelvek mostani névutórendszerei viszonylag késői keletkezésűek /vö. Ravila 61; Rédei, PostSyrij. 207-12; Osznovü, 215-6; stb./, mégis valószínű, hogy bizonyos névutócsoporthoz /elsősorban a helyhatározós névutók/ már az uráli korban kialakulóban voltak. Tokos azt vallja: „Nem gondolhatunk arra, hogy a névutók, illetőleg a névutós szerkezetek mint ilyenek még az urál-altaji korra mennek vissza, de ebből a korból valók a névutók keletkezésének az előfeltételei, nevezetesen ... a jelöletlen birtokos összetétel vagy birtokos szerkezet /mint ház-föl-ött/, melynek második tagja térbeli helyzetet / esetleg testrészt/ jelölt, és amelyek végéhez járultak a különféle ragok /határozói, majd birtokos személyragok/” /HyK. 63:77/. Hajdú véleménye szerint talán az uráli korban alakult ki a nomen osztályon belül a defektív morféma csoportja, ahol a tömorféma csak egyetlen, raggal ellátott alakjában /vagy meghatározott ragokkal fellépő alakokban/ volt használatos. „A D csoportba tartozó szavakban láthatjuk a mai határozószók és névutók /ill. egyéb segédszók, módosító szók/ előzményeit.” /Hajdú, Dev. 61; vö. még Décsy, Minf. 161; Osznovü, 214-5/.

Ezt a tételt azonban a magyar nyelvre vonatkozó szakirodalom nem veszi át, hanem azt vallja, hogy ragjaink legnagyobb része és névutóink valamennyije a magyar nyelv külön életében fejlődött ki /Járczi : Nyr. 80:12/. Az a sok egyezés, ami a finnugor nyelvek rag- és névutórendszerében kimutatható /vö. Zsirai, Fgr ok. 62-70/, mégis arra enged következtetni, hogy legalább a tüzetes helymeghatározásban járatos körülírások birtokos szerkezetes módszere már az uráli korban kialakulóban volt /vö. Sebestyén, MNY, 194/.

A birtokos szerkezetek szórendjén kívül szeretnénk még egy fontos tényezőre felhívni a figyelmet. Moha első-sorban a szórend magyarázza, hogy nyelveinkben névutók keletkeztek, nem kizárólag a szórend az oka ennek a fejlődésnek. Figyelembe kell vennünk a csökkentett nyomatéknak, a közömbös hanglejtésnek a szerepét is /vö. Papp I. : MNYj.III., 6-7/.

A névutós kapcsolatok zömének alapjául szolgáló birtokos szerkezetek nyomatékviszonyairól tudjuk, hogy a finnugor nyelvekben uráli örökségképpen az elöl álló birtokos volt a főhangsúlyos, a birtokszó pedig nyomatéktalanul, szünet nélkül, a hanglejtés folyamatosan eső vonalának megtörése nélkül követte /vö. Klemm, MNYt. 342-3; Sebestyén I. : NYK. 58:127; stb./.

Ha is ilyen szoros, összetételhez hasonló a minősítő és kijelölő jelzős kapcsolatok dinamikai felépítése a finnugor nyelvekben. Ez a forma a belső, lélektani-logikai átértékelődés nyomán törvényszerűen vezet az agglutinációhoz. Lédei /Postgrynj. 202/ rámu-

tatott arra, hogy a zürjén névutók saját főszavukkal egy beszédtaktust alkotnak, és tk. összetételek, s ezt a következő ténnyel lehet alátámasztani: az e, i hangok a zürjén prup nyelvjárásában csak főhangsúlyos első szótagban fordulhatnak elő, nem-első szótagban pedig ezeknek é és í felelnek meg. Ez a szabály fennáll mind az összetételekre mind a névutós szerkezetekre is, pl. va-vilin 'auf Wasser', pizan-vilk 'auf den Tisch'.

Mellékesen már szóba került, hogy elsőként a testrésznevek és a térbeli helyzetet jelölő szavak váltak névutóvá. Helyhatározói névutók ősi volta azzal magyarázható, hogy az ember számára elsőrangú fontosságú a testrészek helyzetén felépülő primitív koordináta-rendszer, azaz a testrészek viszonya egymással és a test viszonya a környező fizikai tárgyakkal. Ezeken a viszonyokon alapul az egész környező tér fizikai percepciója, ezen az alapon alakulnak ki a fogalmak és e fogalmaknak a verbális kifejezései /vö. Takahaski 219-23/. Ugyanílyen jelentésű szavakból eredeztetik a névutókat finnugor nyelvészek is. Így pl. Klemm szerint „Legtöbb határozóragunknak és névutónknak alaprésze vagy h e l y e t jelentő névszó,... vagy pedig é r z é - k i t á r g y a t jelentő névszó, kül. t e s t r é s z e k nevei, melyek assimilációs jelentésváltozással h e l y i jelentést vettek föl” /MTM. 168; vö. még Beke: NyK. 62: 401-2; Bernár, MTMit. 35, 94; Fokos: Nyr. 68:16; Fuchs: EUF. 24:304; Gombocz, Jt. 75; Zsirai, FprEok. 46; uő, ObiugE. 22; stb./.

Simonyi még tovább megy, mondván, hogy maga a birtokviszony is a testrészeknek az egészhez való kapcsolatából fejlődhetett ki /Nyr. 60:341/.

1.2. A névutónak mint grammatikai kategóriának kiele-
gítő meghatározása nem egyszerű feladat. Ha ettől a meg-
határozástól a fölérendelt fogalomhoz való viszonyításon
túl egyrészt a szomszédos területektől való elválasztást,
másrészt a lényeges belső jegyek számbavételét kívánjuk,
mindjárt sejthetjük a feladat nagyságát. A tartalmas szók-
kal, határozószókkal, határozóragokkal és igekötőkkel érint-
kező, önmagában is rendkívül bonyolult belső tagolódást
mutató névutórendszer sajátosságait aligha sikerülhet valaha
is egy rövid meghatározás kereteibe szorítani.

A névutós kapcsolattá alakulás - láttuk - akkor kö-
vetkezik be, ha valamilyen mondatbeli szószervezetet egé-
szében rendelünk alá határozóként egy meghatározottnak.

Ilyenkor az előzményszerkezet kapcsoló tagja veszi fel
az egész szerkezet alárendelését, viszonyítását végző
határozóragokat, s ez a szó lesz névutóvá. Mint már mond-
tuk, n e m a n é v u t ó keletkezik, hanem a n é v -
u t ó s s z e r k e z e t alakul ki valamilyen mondat-
beli szókapcsolatból. Éppen ezért nem is könnyű megvonni
a határt a határozóragos névszó és a névutó között, hiszen
a névutóvá váló szó jelentésének tartalmi, vonatkozás- és
viszonymozzanatai finom átmenetben változnak meg, s a ko-
rábbi szókapcsolat szintagma jellege csak lassan, hosszabb
idő elteltével homályosul el.

1.2.1. A konkrét elemzésnél ezért gyakran nehéz el-
dönteni, vajon még a ragos névszóval vagy már névutóval
állunk-e szemben. Nem okoz nehézségeket a névutók közé
számítani azokat a szavakat, melyek olyan határozóragos

névszóból keletkeztek, amelyeknek a jelentése könnyen megérthető, bár a mai nyelvben a névszó maga már nem fordul elő, pl. é. eel, lív jeds, vót ēlls, vepsze edel, finn edelli /< *ete ~ *ede/.

Gyakrabban találkozunk azonban olyan esetekkel, amikor a névutó alapjául szolgáló névszó a mai nyelvben elő, tartalmas szó. Erre példákat lehetne hozni majdnem minden finnugor nyelvből, pl. é. sõprade abil 'a barátok segítségével', osztj. imenen ikenen üllenn xõn wõš pitaran /steinitz, Ovd.I, 101/ 'öregasszony-öregé ber a cári város szé- lén laktak'; stb.

Íz az első lépés a lexikális jelentés sorvadásának, kitágulásának, viszonyjelentéssé változásának az útján, melynek a vége a tartalmas szótól való teljes elszakadás. Sok kutató nem is tekinti még névutónak az ilyen szavakat. Sebestyén szerint azonban helyesebbnek látszik, ha az első lépésen viszonykeltő szót névutónak tekintjük akkor is, ha tartalmilag még nem szakadt el véglegesen tőszavatól. Ha másutt elismerünk kettős szófajiságot és átmeneti kategóriákat, számolnunk kell a lexikális és nyelvtani jelentés közötti átmenettel és az ezt tükröző szóalakokkal is.

/MII, 202/

1.2.2. Szintén problematikus a névutók és a határozószók elhatárolása is: a mondatban mind a két kategória az adverbialis szerkezet eleme, mind a kettő gyakran közös eredetű és felveszi ugyanazokat a határozóragokat, pl. osztj. tõtnena 'auf dieser Seite', tõtnena 'auf je-

ner Seite'~ tòmpena, tòmpena 'auf jener Seite, jenseits'
/Patk.-Fuchs 117/: m. itt, ott~ mellett, alatt, stb.

Különbségük mondattani szerepükben áll: a határozószó önálló, szabad, a névutó pedig kötött nyelvi forma: a névutó csak valamilyen önálló szóval kapcsolva vesz részt határozóként a határozós szintagmában. Nézzük például a következő osztják találós kérdést: pəxat unt, ì'tpənə nou unt nou unt ì'tpənə rəpəsnən xəpəsnən; rəpəsnən xəpəsnən ì'tpənə tənker uonxnən, kötər uonxnən; tənker uonxnən kötər uonxnən ì'tpənə uətsəm ən; uətsəm ən ì'tpənə rutxui tənüttə xəsən nələ. 'Ein dunkler Wald, darunter ein lichter Wald? unter dem lichter Wald zwei zwinkernde, seitwärts blinkende; unter den zwei zwinkernden, seitwärts blinkenden zwei Gruben für die Mäuse, zwei Gruben für gestreifte Eichhörnchen; unter den zwei Gruben für Mäuse, zwei Gruben für gestreifte Eichhörnchen eine Wehrmündung; unter der Wehrmündung ein krummer Löffel des zu essen pflegenden Jussen.' /Karij.-Vértés: MStCu 157:256/.

Ebben a példában az ì'tpənə szó először határozószóként szerepel, mivel önálló mondatrészt alkot, a következők pedig névutókként, mivel csak más tartalmas szavakkal kapcsolva alkotnak mondatrészt. A határozószó tehát önálló szó és szabad morféma, a névutó pedig - bár önálló szó - kötött morféma. Ezen alapul a két kategória fontos szintaktikai különbsége is: a határozószó mondatrész értékképződmény, a névutó viszont önmagában nem lehet mondatrész /vö. Schestyén, MNK, 13; uő: FUF. 35:265; Simonyi, MAt.II, 328; stb./.

1.2.3. Sokáig az uráli nyelvek esetragjainak névutóból való kialakulására csak a magyar nyelvből tudtak példákat hozni. A tüzetesebb vizsgálat azonban minden rokonyelvben kimutatta a viszonzszókból történő ragfejlődés folyamatát, ill. eredményeit /vö. Fokos: Myr.64:86-7; uő: KyK.63:76-81; Cinas 7-11 Szinnyei: MY.29:103; uő: FUF.22:68; Tauli: UAJb.24/3-4:27-41; stb./ . Megfelelő példákat az osztják nyelvből lásd a natan-, ewelt stb. címszók alatt.

1.2.4. A névutó kategóriája az igekötővel is érintkezik, hiszen közöttük ugyanúgy mint a névutók és a határozószók viszonya esetén/ akadnak néha közös eredetű alakok. E két kategória közötti határ megállapításában segíthet a szórend /az osztjában igekötő általában szoros összetételt alkot az igével /1.pl. Zsirai, ObiugIk. 27 kk; Patk.-Fuchs 143 kk./ és az a tényező, hogy a személyes névmással való kapcsolatában a névutó felveszi a megfelelő birtokos személyragokat, az igekötő esetén ez nem áll fenn. Alljon itt néhány példa a kérdés megvilágítására: /Szin./ kur-lowel šoppi-~~xa~~cása 'ihr Fuß-knochen wurde /mit dem Brett/ abgeschlagen' /Steinitz, Ovd.I, 130/; /Szin./ šāres šoppi soxam pun juwetsənn,... 'Sie warfen ein Fedenknauel über das Meer,...' /Steinitz, OvdI, 145-6/; /Vj./ háln3 mütł menšl 'luoti meni hänen luvitsensä' /KT, 515/; /Kaz.: irod./ лун чокмәмә һуләһ әхмә насма хәнәис. 'Луно нас промә дымро олонья парма.' /usszkaia 86/.

Int az idézett példákból kiderül, az első mondatban šoppi igekötő, a másodikban pedig névutó, mert nem való-

színű, hogy sāres omagában jelentést hordozna 'über das Moor' /bár az osztjákban előfordulhatnak ragtalan határozó- /szó/k, vö. Fokos: HyK. 58:76kk.' és šopni tartozna az ígéhez. Ebben az esetben feltételezni kellene, hogy sāres szó vagy locativusisággal van ellátva vagy az ewalt név- utóval alkot névutós szerkezetet. A harmadik és a negyedik példában helyzet még világosabb. Mint láttuk, a névutós szerkezet esetén a személyes névmással alkotott névutós szerkezethez megfelelő birtokos személyrag járult.

2. Az osztják névutók eredete.

2.0. Ebben a fejezetben az osztják névutók alapjául szolgáló tövek etimológiáját vizsgálom.

Emellett arra is rámutatok, hogy az etimológiailag rokon tövekből vagy jelentésbelileg azonos szavakból a rokon nyelvekben is fejlődhettek névutók, ill. viszonzszók.

Az osztják névutókat a Steinitz szótár betűrendjében tárgyalom /vö. DEWO 015/.

2.1. Sur. isn 'Mal, pa '.

Rédei /NyK. 67:128/ szerint ez zürjén jövevényszó, vö. ccen 'nach, gemä3'; ezt Steinitz is elfogadja /DEWO 6/. A zürjénben a névutó módhatározói szerkezetekben szerepel /Rédei, PostSyrj.173/.

2.2. V. uja '/lat./no , unter' -- ujn '/loc./no , unter' -- ujo 'unter . hervor'.

Az alapszó V. Vj. uj 'u , Raum unter etwas' /Steinitz, DEWO 20/. A szó eredete ismeretlen.

2.3. V.Vj. o tin, DN. o t n, KazSt. o tin 'auf, oben' -- VT. o ti ja, DN. o t ja, Ser. u ti ja 'auf, obenauf' -- DN. o t w 'von oben, her/unter/'.

Az alapszó V.Vj.VK. o ti, Vart. o ti, Likr. a ti, Mj. o ti, Trj. o ti, o ti, J. owti, DN. o t, KoP. o t, Kr. oxta, Ni. Ser. uxta, oxti, /Szin.: ø/, O oxti 'nobepxHocmb, bepX , Oberfläche, oberer Teil' /Steinitz, DEWO 32/. E szó első része teljes biztonsággal V. Vj. ox /uxem/ VK. Vart. ox /uxem/, Mj. Trj. ox /uxem/, J ow /uwm/, DN DT Fil. KoP Kos. Kr. Szav. ux, DT. KoP. Kr. ox- is, Kam. ox-, Ni. Ser. ux, Kaz. Szin. Pit. O. ox, Patk. ux,

PB oy, ox 'голова, Kopf' /Steinitz, DEWO 30/, amelyhez *-ti/ -ti denominális névszóképző /vö. Sauer, NomBild. 103-4/. járult.

Rédei /NyK.71:109/ szerint ez uráli eredetű szó /az alapalak *ok ~ *u~, mivel az osztják szónak van megfelelője a szelkupban: /Cast.-Licht.: MSFOu.122:16/ N. uug 'Ende, Schluß', NP, uugó, FO. úugó, B.Ta.Kar. uug /uuk/ 'Ende, Lippe'; /Prok./ üks 'непечуи коней, нос /у конюшного/, калёб'. Jelentésük különböző: osztj. 'Kopf', szelk. 'Ende, Schluß' vö. pl. m. fej ~ zürj. pom 'Ende' vagy fi. pää névutóvá vált belső helyhatározói ragos alakokat päähän, päässä, päästä /l. alább/.

A korábbi kutatók tevéken a szó második elemét mint külön névszót magyarázták. Simonyi szerint /MHat.I, 346/ *og-taga-na 'fő-helyen' és *og-taga-ja 'fő-helyre' alakok rekonstruálhatók, Kara /EOHat. 15/ a második elemben pedig véli látni tai, taj, ti 'hegy, tető, vég, forrás, forrásvidék' jelentésű szót.

A finnségi és a permi nyelvekből szintén tudunk példákat hozni arra, hogy a 'fej' jelentésű szó névutóvá, ill. viszonszóvá változott: *pänä ~ pāne > / fi. päin /1.1.28/; itt és következőkben a finnségi adatok után lévő szám megfelelő pontra a Stoebke tanulmányában utal, päitse /1.1.291/, päähän /1.1.293/, päässä /1.1.299/, päästä /1.1.300/, päällä /1.1.297/, päälle /1.1.295/, vep. pähä /1.2.78/, -päi /1.2.79/, päa /1.2.80/, päa /1.2.81/, päs /1.2.83/, vót päi /1.3.49/, päle /1.3.50/, pälla /1.3.52/, pältä /1.3.53/, é. pealc /1.4.161/, peal /1.4.160/, pealt /1.4.162/, pahä /1.4.188/, liv päl /1.5.93/, päld /1.5.94/, pältest /1.4.95/, pälö /1.5.96/.

pālōz /1.5.97/; votj. ponna 'für, um ... Willen' /Rédei, Post-Syrj. 186-8/, zurj. ponla, ponda 'id.; wegen, pondys 'id'. /uo. 182-6/.

2.4. DN. itpone, Szin. jelpijn 'vor' -- DN itpejə Ser. jetpija bnepeg, voraus, nach vorn' -- DN. itpewə 'von vorn'.

Az alapszó Trj. J. iapi, DN. Fil. Kr. Szog. C. itpe, DT etpe, Cs. etpe, Kam. KoP. ipna, Ni. Ser. jetpe, Kaz. jeapi, Szin. jelpi 'Vorderseite; nepeghuŭ, vorderer', amely *-pi képzővel képzett alak V.Vj. il, Trj. ia, DN. it, Ni. jet, Kaz. jea, Szin. jel nepeghuŭ, das Vordere, vorder' szóból /Steinitz, DEWO 60/.

Ennek a szónak a következő rokon nyelvi megfelelőit ismeri a szakirodalom: vog. E. ēl, ēlā 'előre, jövőre; vorwärts, künftig'; AK. ēlt, P iēlt, AL. ilt, FL. ēlit 'vorne, früher' stb.; m. elō /eleje/ 'Vorder-; Vorderteil, Vorderes; her, hervor, herbei', el 'fort, weg, ab', elé 'hervor; vor /acc./' stb.; fi. esi /eden/ 'das Vorne, Vordere'; edellä 'voran, vorher; vor /dat./' stb.; é. esi /ee/ 'Raum oder Zeit vor etwas'; ees 'vorn; vor /dat./' stb. /MUSz. 191, 778, NyH⁷; EtSz.; SzófSz. FUV; SKES; MSzFE /DEWO/. A finnugor alapalak: *eē /FUV; MSzFE/ vagy *enē /CompGramm.410/. Mikola szerint /PostNenz. 189/ ez a szócsoport az *e- mutató névmástöből képzett és összefügg szintén mutatónévmástöből képzett m. egy és rokonnyelvi megfelelőivel /erről l. Lakó: ALH. 14:215-221; NyelvtudÉrt. 38:3-6; Nonaginta 184-189/. Mikola bővítette a szócsoportot még számjéd megfelelőikkel is: nyen. nēr 'vor /mit Akk./', ény. Ch. oōo, B. oro 'vor' Ch. oōone, B. orone 'vor /Dat./'; Ch.

ođodo, B. orodo 'von vorn'; Ch. ođo'one, B. oro'ne 'vor ... entlang'; Ch. ođoti, B. orete 'der Vorderste; der Erste' /uo. 184 kk./

Az osztják szóval közös eredetű szókból más rokon nyelvekben is alakultak névutók: vog. el-poalt, jel-palt, eli-palt, el-poalne, el-palne, jel-palin, - el-poalnel, el-palnel /AhlWog. 230-1/, m. elé, elől, előtt, ellen, fi. edelle /1.1.36/, edellä /1.1.37/, edeltä /1.1.38/, edessä /1.1.40/, eteen /1.1.52/, editse /1.1.42/, vep. edõhe /1.2.10/, edel /1.2.11/, edelpai /1.2.12/, edõs /1.2.13/, edi /1.2.14/, vót ellä /1.3.8/, ässä /1.3.9/, ēzā /1.3.10/, etē /1.3.13/, é. eel /1.4.23/, eale /1.4.24/, e'lt /1.4.25/, ees /1.4.27/, ette /1.4.31/, liv jedd /1.5.35/, jedlem /1.5.35/, jedmõl /1.5.36/, jeds /1.5.37/ jedst /1.5.38/, nyen. nēr stb. /Mikola, PostNenz. 75 kk./, ény. 1. feljebb.

2.5. Trj. iapino, DN. itpəno, Kaz. ĭapijan 'loc. nog, unter' -- Trj. iapija, DN itpəjā, Kaz. ĭapija 'lat. nog, unter' -- Trj. iapiji, DN itpewə 'unter ... hervor'.

Az alapszó Trj. iapi, J iapi, DN. Kr. itpə, DT. itpe, KoP. ippə, Ni. Ser. itpə, Kaz. ĭapi, Szin. ilpi, O ilpi, PB ilpi 'Raum, Stelle unter etwas', amelyik ³-pi/-pi képzővel képzett alak V. Vj. il, Vart. ia, Likr. i03, Mj. Trj. ia3, J iaə, Irt./ DN. Fil. KoP. Kr. C. Cs./ it, Ni. Ser. itə, Kaz. ĭa, Szin. il, O il 'нуз, бнуз, hinunter, hinab, nach unten; - нузнуз, unterer, unter- /V. - Irt./' szóból /Steinitz, DEWO 61/.

E szó uráli eredetű /MUSz 728; NyH⁷ 29; Beitr. 38; Setälä: FUFa. 12:31; uõ: JSFOu 30:30; Lehtisalo, JurVok. 80; Steinitz, FgrVok. 35, 58, 135; E. Itkonen: FUF. 31:286; Hajdú: ALH. 4: 21; SKES; FUV; Rédei,

PostSyrj. 41-3; Lytkin, IstVok. 212; MSzFE; Mikola, PostNenz. 174; stb./.

Minden kutató véleménye szerint e szó magánhangzós kezdetű volt, a szamojéd nyelvekben előforduló n szekundér. Az első szótag magánhangzója Itkonen, Collinder /CompGramm.405/, Lytkin és MSzFE szerint *a. Steinitz feltételez egy *a ~ *i váltakozást. *i-ra utalnak az összes szamojéd nyelvek és az osztják. Az intervokális mássalhangzó *-l- volt, amit a követett. Mikola /PostNenz. 174/ az *ila ~ *ala töben i ~ a- pronominalis-adverbiális töből és *-la/-lä helyhatározóképzőből alakult alakot lát; ez szerintünk nem valószínű.

Az osztják szóval közös eredetű alakokból fejlődtek a helyhatározói névutók más uráli nyelvekben is: vog. jol(i)-pält, jol(i)-päin, jol(i)-palnel, m. alatt, alá, alól, zürj. ulin, ulis stb. /Rédei, PostSyrj. 41-50/, cser. alpälne, alpältsen stb., mord. alo, alov, alga, lp. vuoldě, vuollai, fi. alla /1.1.20/, alle /1.1.21/, alta /1.1.24/, alatse /1.1.16/, vepsze a /1.2.2./ anez /1.2.3/, aae /1.2.4./, apäi /1.2.5./, vót aa /1.3.2./, alatsē /1.3.3./, ama /1.3.4/, é. all /1.4.8/, alla /1.4.9/, alt /1.4.12/, ? alal /1.4.4/, alalt /1.4.5/, liv ala /1.5.7/, ald /1.5.8/, aldöst /1.5.9/, almöl /1.5.11/, nyen. nil, stb. /Mikola, PostNenz. 55 kk./

2.6. V. elawtari, DT. ätaptä, DN että, O el'ti 'päällitse, ylitse, über - hin'.

Az alapszó V elä, VT älä, Vj. VK elä /Vj. eläm/, Likr. äüä /äväm/, Vart. Mj. Trj. äüä /äväm/, J äüä, DN Sog. etä, DT KoP

Tseszn. äta, Ni. äta Kaz. äa, Szin. äl, O äl, Ahl. aŷ, PB al 'nokpuka, Deckel; - kate, Bedeckung' /Steinitz, DEWO 70/.

Az osztják szónak vannak megfelelői minden uráli nyelvben, kivéve a magyart. A finnugor alakokat már korábbi kutatók is egybevetették /Toivonen: FUF.20:49-50; FUF. 29:165; Bake: NyK. 45:350; Steinitz, FgrVok. 30/, a szamojéd megfelelésekkel Lehtisalo bővítette ezeket /Vir.1950:163/. Hajdú /AIH.4:44/, N.Sebestyén /AIH.7:44/ és Collinder /FUV, CompGramm.119/ ezt pedig elfogadták. Hajdú szerint a finnugor alapnyelvi alakban föltételezett *w- szekundér /az obi-ugor nyelvekben nincs nyoma a w-nek, Steinitz /FgrVok.30/ ??-lél feltételezi *w-t/. Az első szótagbeli magánhangzó Toivonen /FUF.29:165-6/, E. Itkonen /FUF.31:185,242/, Rédei /PostSyrj.12/ és Lytkin /IstVok. 189/ szerint *ü volt, Steinitz pedig *a ~ *e-t feltételezi /FgrVok. 30/. Az ós-szamojédban ezekben az esetekben *i volt /Lehtisalo, JurVok. 82-4/. A finn-permi labiális magánhangzó szekundér w- hatással magyarázható. A következő *-l- minden finnugor nyelvben található, a szamojéd nyelvekben nem fordul elő /CompGramm.117/. E.Itkonen szerint tőmagánhangzó /FUF.29:300/ *-e. Ily módon az uráli alapalak *ile ~ *ele-. Mikola /PostNenz.173/ szerint az *i, *e lehet névmástő a *le pedig lokális formáns, de ez nem valószínű.

Radanovics /=Rédei/ az osztják névutót az *e- közelre mutató név-más határozóragos tartozékának tartotta /Pais-Eml. 635-7/. Véleménye szerint *e- tőhöz járult a primér ablativusrag /l, t, Λ/, amely tovább bővült a locativus -t, -t ragjával. E magyarázat gyengéje viszont az, hogy nem tudja megoldani ' elemet.

Az osztják szóval rokon alakok fejlődtek viszonzszóvá más uráli nyelvekben is: vog. ali, äl, äli, älgä /AhlWog.230/, zürj. vilin, vilis stb. /Rédci, PostSyrj. 12-3/, cser. ba:ä, balets, balän, mord. velkska, lp. älä, älde, fi. yli /1.1.445/, ylitse /1.1.446/, ylle /1.1.447/, yllä /1.1.448/, yltä /1.1.449/, ylös /1.1.453/, vep. ülemba /1.2.116/, ülitši /1.2.117/, vót ülē /1.3.102/, üli /1.3.103/, é. üle /1.4.273/, lív ül /1.5.142/, üllä /1.5.143/ ilmöl /1.5.31/, nyen. ni stb. /Mikola, PostNenz. 45 kk./.

2.7. äampinə, KoP. ätampəna 'auf jener od. der anderen Seite /des Flusses/' -- KoP. ätampəjä 'nach der anderen Seite /des Flusses/' -- KoP. ätampiwa 'von der anderen Seite /des Flusses/'.

Az alapszó Kr. Szav. ätəmpə, 'jenseitiges Ufer eines Flusses' /Steinitz, DEWO 78/.

Ez ugor eredetű szó, mint Liimola kimutatta /MSFOu. 125:298/: vog. oalem-poal, FK. oälman 'hinter, auf der anderen Seite /des Wassers/', Ak. äalmel 'von der anderen Seite /des Wassers/' 'längs der anderen Seite' stb.; m. R. elv, elü, el 'jenseitige Gegend, entferntere Seite' elvé 'jenseits /lat./; jenseits /loc./; elvett 'jenseits /loc./'; elvöl 'von jenseits, in jenseits'. /Liimola: i.h. MSzFE, DEWO 78/. Az ugor alapalak MSzFE szerint ^{*}äl, ill. ^{*}äl(s)-m, mivel mindhárom nyelvben található a finnugor ^{*}m denominális nevszóképző /m. -u, -v < ^{*}-m/.

Hajdú /ALH.1:196/ egyeztetése DN. ādam 'schlecht, erbärmlich, schlimm; link, verkehrt' stb. szóval a szóbelseji -t- miatt nem fogadható el /MSzFE 150/.

2.8. Patk. ödenat 'wegen' -- Kaz. олаэнн; über, von etwas'.

Az alapszó V. Vj. alən, alən /V. ulənəl Px.3.sg./, VT. alən /ulnəl/, Vart. Mj. aaən, Likr. avən, Trj. J. äən /Trj. uənəə, J uənəm/, Irt. /DN KoP Kr. stb./ otən, Ni.Ser. otən Kaz. олаэн, Szin. olən, O. alən, PB äən 'начало, Anfang, vorderes Ende; конец, Ende, hinteres Ende' /Steinitz, DEWO 80-1/.

Az osztják szónak a következő rokon nyelvi megfelelőit ismeri a szakirodalom: vog. Szo. öwl 'Anfang, Schaden' /? fi. alkaa 'anfangen' lpN al' get 'id.' / < ? fi./; ? nyen. ol, ul, olle; kam. ulu 'pää' /MUSz. 741-2, PD 1563/; Setälä FUFa. 12:115; SKES, FUV; Radanovics: NyK. 60:149; DEWO 83/.

Más finnugor nyelvekből is lehet példákat hozni, hogy egy hasonló jelentésű szó ok- vagy célhatározós névutóvá vált, ugyanis egy 'vég' jelentésű főnév könnyen 'cél' jelentést vehet fel, és egy ilyen szó határozóragos alakjából keletkezett névutó a célhatározói viszony kifejezőjévé válhat. A cél- és okhatározói viszonyoknak azonban az ember tudatában való érintkezése és gyakori fölcserélődése folytán a célhatározói viszonzót gyakran okhatározói viszony kifejezésére is használják. Példákként említjük itt a következő rokon nyelvek megfelelőit: zürj. /pon, pom > / ponda, pomla stb. /Rédei, PostSyrj. 182-8/; m. /vég > / végre, végett /Simonyi, MHat.II, 272/, é. /pära > / pärast /Wiedemann, Gramm. 558-9/.

2.9. Trj. uati, DN. wetta, O. wulti, /mássalhangzó után/ ulti уеpez, yli, quer, über'.

Budenz óta ismertek ennek a névutónak a megfelelői a többi ugor nyelvekből: vog. E. ülttē, AL. ult/loc./ 'által, keresztül', KL. ültä /lat./ 'át, által' /VNyj. 18,114,160/, stb.; m. által 'durch, über; hindurch, während; át, óta stb. /MUSz. 739; EtSz. NyH.⁷; SzófSz. MSzFE; DEWO 90/.

Pais /MNY. 50:318; ALH.7:141/ szerint ezek távolra mutató $\text{u} \sim \text{o}$ névmástő tartozékai. Az uráli $\text{u} \sim \text{o}$ névmástőről l. MSzFE sub az, a /azt, azok/ és ott található irodalmat. E névutók /határozószók/ még az ugor korban l ablativus-, t locativus és -ä, -a stb. altivusrag hozzájárulásával jöttek létre. A magyar á és ó a magyar nyelv külön életében végbement nyúlás eredménye. Az át és óta az eredetibb ált és olta~ulta alakokból az l kiesésével jött létre.

Vö. még ewält névutót, amely szintén ugyanazok a ragok hozzájárulásával az $\text{u} \sim \text{o}$ -névmástőből származik.

2.10. KoP. omat, Ni. omat 'wie'.

Alapszava DN. amat, Kam. omat, KoP. Kr. C. omat, Ni. omat, Vol. óma, Patk. omat 'Fähigkeit, ymohe, Geschicklichkeit, Möglichkeit' /Steinitz, DEWO 99/.

Mint Paaonen kimut tta, ez tatár jövevényszó /FUF 2:126; 17:54/, ezt Steinitz is elfogadja /DEWO 100/.

2.11. Vj. unta, DN. unta, O. onti 'go, bis, bis zu'.

Az alapszava lehet V.VT.Vj. Trj. DT. Kam. unt, Ni. -unt, Kaz. -ont 'непка, маб' /Steinitz, DEWO 120/ vagy V.Vj. ont, Trj. J. önt, Irt. /DN.Dt.KoP.Kr. /unt, Ser. unt, Ahl. unt,

Patk. /KoU/ unt, /KoM/ ünt 'Hympe, Inneres; Bauch' /Steinitz, DEWO 117-9/, ami kevésbé valószínű.

/Az utóbb említett szóból más névutók is alakultak ki, l. az onta és untpejä címszók alatt./

V.Vj. ont stb. szót Budenz óta finnugor eredetű szónak tartják: vog. É. änter 'das Innere /des Menschen'; Mutterleib'; m. odu /odut odvat/ 'Höhle; /Baum/Loch'; ? votj. udur 'Offnung des Bienenstockes', mord. É. undo, M. undä, ? fi. onsi /onnen/ 'Hohl, Höhlung', ?é. õös /õõne/ 'id.', lp.N. vuow'dä 'the cavity inside an animal's body /of the chest and abdomen together/' /MUSz.832; NyH.⁷; SzófSz.; FUV; SKES; DEWO 120; MSzFE kézírata, sub odu/.

Jelentéstanilag valószínűbbnek tűnik az első egyeztetés. Szerintünk még egy lehetőséggel kell számolni. Talán egyeztethető a következő szóval: DN. ünt 'metsä, salo/Wald., Odwald', Fil.C. Cs. unt 'id.' Szog. unt 'ropa, Berg', V. uont 'metsä, Wald', Vj. uo'n't 'pitkin joen oikeata rantaa kulkeva kuiva metsäalue', Mj. uon't 'salo, Odwald' Kaz. uo'n't 'id.' /KT.55ab/. Eredeti jelentése talán 'vminnek a széle, ddala' volt, abból keletkezhett a 'határvonal, ahol a vizparttól a belsőbb vidékek felé haladva a partvidék végződik és az erdőségek kezdődnek' jelentés. E jelentés pedig egyrészt könnyűszerrel a terminativusi jelentés fejlődhetett, másrészt pedig érthető a konkrét 'erdő' jelentésének kifejlődése. /Jelentéstani párhuzamként vö. fi. netsä ~ m. messze; É. Itkonen: Verba docent 139; MSzFE 441-2./

2.12. VT. onta 'b, bnymp' -- VT. ontra 'b. bnympu' -- VT. ontpa 'bɔayɔb'.

Az alapszó V.Vj. ont, Trj.J. önt, Irt. /DN.DT.KoP.Kr./ unt, Ser. unt, Ahl. unt, Patk. /KoU/ unt, /KoM/ ünt 'Hympo, Inneres' (Steinitz, DEWO 117).

Ez a szó finnugor eredetű, l. untə (2.11.) címszónál.

2.13. KoP. untpejä 'nc , alle, unter' -- KoP. untpane 'nc ,, alla, unter' -- KoP. untpiwə 'už-nc , unter...hervor'.

Az alapszó Patk. untpa, untpe 'unter etwas Befindlich' /Steinitz, DEWO 119/. Ez -pi/-pi képzővel képzett alak a V.Vj. ont 'Hympo, Inneres' stb. szóból /l. az untə (2.11) és onta (2.12) címszók alatt).

2.14. O. ondàsna '-val, miatt'.

Alapszava Ni. Ser. öntes, Kaz. Szin. öntas, Pit. ántas, O. ántas, Ahl. ontas 'nomomp, Hilfe, Unterstützung' /Steinitz, DEWO 128/.

Korábban az osztják szót összevetették a magyar ad és a rokon nyelvek megfelelőivel /MUSz. 716; NyH.⁷; EtSz.; SzófSz.; FUV /kérdőjellel/; SKES; Radanovics; NyK. 60:154 /kérdőjellel/. Erdélyi /NyK. 65:390/ pedig kimutatta, hogy az pedig Reg. ant- 'beducol, oszloppal, duccal ellát; verrammeln, mit Pfal verschen' igének -s névszóképzős származéka /vö. még MSzFE 69; DEWO 128/.

2.15. Kaz. wurn 'auf ... Weise' -- O. orənnā 'už-ž a, wegen'.

Az alapszó Trj. ur, J. ur-, Kr. ür, Ni. Ser. Kaz. wür, O. wur PB ur 'Art und Weise, enocod, oðpaž;-Ursache /Ni.Kaz.O./' Steinitz, DEWO 159/. Steinitz valószínűnek tartja e szó összetartozását V.Vj.

ur stb. іраѣ, Kante /ka m, scharfer Rand' szóval /uo. 157-9/.

A szakirodalom az utóbbit ugor eredetű szónak tartja: vog.Kl. ur, T. or, K. vor 'Seite, Gegend, Richtung Ursache, Sache; Art, Weise', m. iránt 'gegen, gegenüber; hinsichtlich, bezüglich, betreffs' stb. /MSzFE, DEWO 159/. A magyar alakok közül az a-kezdetű /aránt/ az eredetibb, az iránt, eránt stb. a - á > i/e/ - á elhasonulással keletkeztek /MSzFE.i.h./

Az ugor alapalak *ar ~ *ur.

Mindhárom ugor nyelvben alakult a többől névutói vog. urnä /AhlWog. 119/, m. iránt stb.

2.16. J. örökke, DN. eraktäjem /Px 1.sg./ 'auBer'.

A névutó alapszava V. eräy, öräy, VT. öräy, Vj. örki, öräk, VK. öräy, Vart. Szar./Likr. Mj.Trj.J./öräy, J. öräk is, DN. KoP. Kr. Szog. C. Cs. arä, Ni.Ser. ärä, CastS erek, erx, ürük, ürx 'ууууу, zuviel, überflüssig; уууууек, ÜberschluB' /Steinitz, DEWO 167/, amihez hozzájárult a karitívképző *-lāy /vö. Sauer, NomBild. 16-19/.

Steinitz egyezteteti ezt vog.T äru, Szo. ariy 'überflüssig' szóval /DEWO 169/.

2.17. C. ärtemnä /Px.Sg.1/, O. ärden 'während; wie'.

Az alapszó Irt. /KoP. Szav. C./ ärt, Ni. Kaz. art, Serk. ar, art, O. ärt, PB ärt, Ahl. ärt 'Zeit, время /I.- Ahl/; Art. ar /KoP Páp./'.

Ez a szó zürjénből való kölcsönzés az obi-ugor nyelvekben /<Ud. VO lu. Le apm 'p... p...om, no p... /ud./; ar, моак, поряок

/b padome/' /Rédei: NyK. 67:129; uő, SLW 95; Steinitz, DEWO 175/.

Mindkét obi-ugor nyelvben következett be jelentésváltozás 'Art' → 'Zeit'. Ugyanilyen jelentésváltozás figyelhető meg kemna névutóban is és rokon nyelvekből is lehet példákat hozni arra, hogy módhatározói jelentésű nyelvi elem időhatározói jelentést vesz fel, ph. zürj. névutók tirja, tirji, tir, moz, votj. šamen, šaman /Rédei, PostSyrj. 158-9, 167, 170/. Magyar módhatározói kötőszók hogy, mint szintén az időhatározói jelentésben használhatók /vö. Berrár, MTMt. 157/.

2.18. V. Vj. -iti, Trj. iti, DN ite, O. iti 'kak, wie, nach Art von'.

Steinitz szerint ez i- mutató névmás származéka /DEWO 208/, vö. V. Vj. Trj. J. it, CastS it 'meneph, jetzt; - ceŋuac, sofort, auf der Stelle, gerade jetzt, eben' /DEWO 3/. i- névmástő uráli eredetű: *e- /Setälä JSFOu. 30:32; NyH⁷; SzófSz; SKES, FUV, MSzFE/. A -t- névmás-képző talán már az ugor korban járult a tőhöz, mivel a magyar alak részü vett az előmagyar korban végbement fgr. *-t- > -z változásban: *e-t > ez. Eredetét tekintve azonos a t- kezdetű közelre mutató névmással /Szinnyei: MNy. 22:229; NyH⁷ 58; Lehtisalo, AblSuff. 390; MSzFE. 168/. -i elem talán *-i/*-i denominális melléknévképző /vö. Sauer, NomBild. 118 kk./.

A tremjugáni nyelvjárásban található első szótagbeli veláris hangrendű magánhangzó véleményünk szerint magánhangzóilleszkedés eredménye: *iti > iti.

2.19. Szin. itn, O./Páp./ itna 'während, bo брѣмя'.

Steinitz ezt a névutót ??-lcl egybeveti az i-névmástó -t-származékkal: it 'jetzt' /Steinitz, DEWO 205/.

Az it -ról l. a 2.18 szócikket.

2.20. DN. witpeja, Kaz. wütpija /lat./ ja, hinter' -- DN. witpenə, Ser. wütpenə '/loc./ ja, hinter' -- DN. witpew 'už- ja'.

Az alapszó DN. DT. witpe, Kr. witpa, Kam. KoP wippe, Ni. Ser. wütpə, Kaz. wütpi, O. wutpi, Patk. witpa, vetpa 'dem Wald zugekehrter Außenrand des Dorfes /Ni.-O; /; "hinter sich befindlich /z.B. vom Fluß oder vom Ufer an gerechnet"; Patk./' /Steinitz, DEWO 212/. A *-pi/-pi denominális névszóképző járult következő szóalkokhoz: V. Vj. ut3, VT. uta, V-St. uta /utä/, Mj. Trj. J. uta, J. wut- is, Irt. /DN. KoP. Kr./ wit, Ni. Ser. wüt, Kaz. wüt, wüti, Szin. wüti, O. wüt, wüti, Patk. vit, Ahl. vit, Páp. uädi 'Richtung von der Wassergegend her landeinwärts; /Ha öepe, vom Wasser /Fluß usw./ od. Boot her aus Ufer, zum Ufer hin; nach dem Oberlauf des Flusses zu; stb.' /Steinitz, DEWO 209-10/.

Az osztják szónak van megfelelője a vogulban: üt-, ut- /KU KO ütä, VN VS LU uttä stb. 'aus dem Hingergrund der Stube/ in die Türöffnung'. Steinitz magyarázata szerint az ellentétes jelentések azzal magyarázhatók, hogy az osztjákoknál az ajtó mindig a folyó felé nyílik, azért érthető, hogy 'vom Ufer her landeinwärts' = 'von der Haustür ins Innere'. A vogul ház ajtajának fordított elhelyezése okozta a fordított jelentést is /Steinitz, DEWO 213/.

2.21. O. ewal't, /Páp./ èuelt 'om, u₃, von ... her aus; no /c am na.../, entlang; während; nachdem'.

A keleti és a déli nyelvjárásokban e névutó ablativus-elativusi raggá fejlődött: V. -ow / -öw, Vj. -ow / -öw, Trj. -i / -i, J. -i, DN. -ewə, DT.G. iwa, Kr. -iwa, -iwa, Cast/S/ -eux, -iux, -i, /I/ -iwa, -ewa, Patk. /I KoU/ -iwa, -ewa, /KoM. D/ -iwa, -ewa, /D/ -iwa / Vértés, OstjPron. 251; Steinitz, DEWO 233/. Az északi èuelt-nek hangtanilag megfelelnek a keleti nyelvjárások esetraggjainak a palatális variánsai V. -öw, Vj. -öw (Karj. V. -öw Vj. -öw, vö. DN eu₃, V.Vj. öw_i, Ni. eu₃, O. eu_i, Kaz. eu_i 'Mädchen, Tochter'; DN. keu, V.Vj. köw, Ni.Kaz. keu, O. keu 'Stein' stb. /Karjalainen, OL 161/. A keleti nyelvjárások veláris variánsai V. -ow, Vj. -ow a magánhangzóilleszkedés révén keletkeztek.

E névutó etimológiájával Radanovics /=Rédei/ foglalkozott /Pais-Eml.635-7/. Véleménye szerint *ewelt a finnugor *e- közelre mutató névmás tartozéka /az *e- névmástöről l. iti címszónál/. Az *e- névmástör -u, -y, /-y/ -képzős származékához járult hozzá primer l, t, /t/, l, l ablativusrag. Az így kialakult adverbium tovább bővült a locativus -t, -t, ragjával. Az osztjákban gyakori jelenség, hogy az ablativusrag magához veszi a locativus -t, -ti, -ta ragját. Az ablativusi irányt jelölő adverbiumukban az ablativusi -l, -l -t rag mindig a locativusi -t, -ti, -ta raggal együtt fordul elő: to_l-t_a 'onnan', t_a-t_a 'innen', nö_mä_l-t_a 'fölről' /NyH⁷ 132; vö. még Budenz, Ugal. 384; Patk.-Fuchs 97; másképpen Gulya /Osznovü III,306/, aki szerint ez ősi ablativusrag/. E névmási adverbium jelentése kezdetben 'innen' lehetett. A névutóvá válás Rédei sze-

rint a következő módon mehetett végbe: xät euält 'ház innen, ház 'ez'-ről' → 'háziról'.

2.22. V. čama, DN. čama, O. sämmi /J. čama, DN. čama, Kaz. soma /'Hanpomub, gegenüber; nonepek, querüber' /Steinitz, DEWO 272-4/.

Az alapszó csak összetételekben őrződött meg, pl. Kr. čam-rep 'steiles ap, Flužufer' stb. /Bővebben példákat l. DEWO 273/.

Steinitz egyezteteti ezt vog. TJ. šamaw, Szo. soma 'steil, aufrecht' szóval. Mindkét nyelvben a szó tartalmazza az ősi lativusi ragot /vö. Liimola: MSFOu. 127:181/.

2.23. Vj. čöncä '/lat./ hinter' -- V.Vj. čöncä 'hinter', Ser. šne -- Patk. čencivet 'von hinten'.

Az alapszó V.Vj.Vart. čönc, Trj. čönc /csak összetételekben/, J. čönc, Irt./DN.Fil. KoP. Kr. C. stb./ čönc, Ni. šas, šans, Ser. šas /šansem/, Kaz. šas /šansem/, Szin. šas, O. šas /šansam/, Patk. čenc, PB šas, Reg. säss, sess 'cnuha, Rücken; Rücken der Axt/DN./, das. Messers, des Bogenbügels /Kaz./; Hinterwald der Stube /Kaz./; Wöhl- bung /DN./' /Steinitz, DEWO 282/.

Ezt a szót kérdőjellel finnugor eredetű szónak tartották: vog.TJ. šis, KU. šas, Szo. sis 'Rücken', fi. hantä /hännän/ 'achwanz' /FUV, SKES, DEWO 284 ?-lel/.

2.24. Kaz. šopi, Szin. šoppi 'quer über, durch'.

Az alapszó Trj.J. čop/čupəm/, V.Vj. čow, čow /čuwəm/, VT. čow /čuwəm/, Irt. /DN. KoP; Kr. stb./ čup, Ni. Ser. Szin. šup, Kaz. šop, O. sop, Ahl. šup, šop, PB šop 'kycok, uacmb, Teil, Stück von etwas

/V. Vj. VT. Dn. Kr. PB/; о́дпы́док, abgehaucenes Stück, Klotz, kurzer Balken, Balkenende /V. -Trj. DN. Ni.-O./; Ende von etwas, z.B. eines Seils /Vj. Trj. KoP.Ni.Kaz./; - половина, halber Teil, Hälfte /Vj.VT.Irt. Ser.-O. Ahl./' /Steinitz, DEWO 294/.

Steinitz egyezteteti az osztják szót vog.T šóp, Szo. sup 'Stück, Hälfte' szóval /uo. 295/.

2.25. Kaz. jüpijn 'за, nach, hinter'.

Az alapszó Ni. Ser. jüwpa, Kaz. jüpi, jüwpi, Szin. jüpi, O. jüwpi, Ahl. jupa, jüpi, Reg. jupi, jüpi 'Hinter-, за, uű, Hinterseite /eines lebendes Wesens/' /Steinitz, DEWO 328/. Ez a ^ж-pi/^ж-pi képzővel alkotott alak, olyan szavakból, amelyek a mai osztják nyelvben csak határozókban fordulnak elő, pl. V. jöy, jök,... O. jöxi 'жому, nach Hause', V. jöken DN. jäten..., O. jälñ 'до а, zu Hause'; KoP. jättä,... O. jäl'tä uű omy, von zu Hause'.

E szó ugor eredetű, a rokon nyelvi megfelelői: vog. TJ.r. jün...Szo. jun 'zu Hause' stb.; m.R. jonh / < ^жjuxun/ elhomályosult összetétel jo- ~ ju- előtagja /Szinnye: NyK. 35:478; NyH.⁷; EtSz.; MSzFE. 142-3; Liimola: MSFOu. 127:131, 162, 177; Steinitz, DEWO 329-30 /hiányzik a magyar megfelelő/.

A vogulban is kialakultak az ugor szóból névutók: juj/i/-pält, juj/i/-pälñ, juj/i/-pälñel.

2.26. O. /Pápl/ iuganna, PB juyana 'anstatt, anstelle von, helyett; - wie, gyanánt, -ként'.

Az alapszó Likr. Mj. Trj.J. jökän, Irt. /DN. KoP Kr. stb., kivéve Fil./ jökän, Fil. jükän, Kaz. Szin. jükan, O. jukan PB

juan 'naŭ, osa, osuus, Teil, Anteil' /Steinitz, DEWO 345/.

Toivonen szerint e szó zürjén jövevényszó: zürj. juken 'Teil' /FUF. 32:16/, ezt Steinitz is elfogadja. /DEWO 346/.

2.27. V. jölne 'neben' -- J. jöäa '/lat./an' -- V. jöloy 'längs des ...Randes'.

Az alapszó V.Vj. jöl, Vart.Mj.Trj.J. jöä, Likr. jöü, DN. KoP. Szog. C. jät, Kos. Cs. Ni. Ser. jöt, Kaz. jöä, Szin. jöl, O. jäl, PB jol, Reg. joll, jäll 'wob, Naht im Kleid /V.-Mj.J.-Reg./; Spalte, RiB im Holz, уеаb /V.Vj.Ser./; Saum, Rand, kauma /V.Vj.Trj.J. Ser.Szin./; das nehebei liegende /Trj./; Ort, Stelle /PB/' /Steinitz, DEWO 361/.

Az osztják szó átkerült a vogulba: Ozo-folk. -jol /Liimola, Wvd. IV, 546, Steinitz, DEWO 363/, de nem 'entlang', mint Liimola véli, hanem 'wie' jelentésben.

2.28. Trj. jitä, DN. jität, ität, jitä, O. isäl't 'habempey, gegen, wider, entgegen'.

A névutó alapszava önálló szóként csak a serkali nyelvjárásban őrződött meg: jes 'widrig', xätl jes 'gegen die Sonne /von Westen nach Osten/', más nyelvjárásokban a mai nyelvben csak összetételben található: Likr. Mj.Trj. jit-wat, Trj. jit-wät 'Gegenwind, бемпечүү bemep'.

/Steinitz, DEWO 421/. A szó eredete ismeretlen. A tőhöz járultak l ablativus- és t locativusrag, hasonlóan az uati /2.9/ és az ewelt /2.21./ névutókhoz.

2.29. Trj. kijpija '/lat./ hinter' -- Trj. kijpiji 'von hinten' -- Trj. kijpine '/loc./hinter'.

Az alapszó Trj. kijpi, J. kijpi- 'Raum hinter etwas, место поза чем-то' /Steinitz, DEWO 448/. A szó valószínűleg *pi-/pi képzős alak, bár a *kij- tő egyedül nem fordul elő.

2.30. V. kōyat, DN. xōwat, O. xōwāt 'bqom, entlang, längs'.

Az alapszó ugyanabban a formában V. VT. kōyat, Vj. kōwat, kōwa, Trj. kōy_oit /kōy_oitt-, J. kōwiti, DN. xōwat /xōwatt-, xōwett-, DT. xōwittā, KoP.Kr. xōwattā, Ni. Szin. xūwat, Ser. xūwat /xūwatt-, Kaz. xūwat, KazSt. xūwatti, O. xōwāt 'уна, Länge pituihen, -lang' /Steinitz, DEWO 452/. Ez -at denom. névszói képzős alak V. koy, Vj. koy, kōw-, VK. koy, Vart. Likr. kōy, Mj. Trj. kōy_o, J. kōw, Irt. /DN.DT.KoP.Kr. C.Cs. stb./ xōw, Ni. Ser. Kaz. Szin. xūw, O. xōw 'уна, уна, уна, lan lange; веку, weit, entfernt /Cs.Ni.Kaz.O./' /Steinitz, DEWO 450-1./.

Az osztják szónak a következő rokon nyelvi megfelelőit ismeri a szakirodalom: md. kuvaka 'long of extension', fi. kauka-, kam. khunō 'entfernt', kunga 'weithin', koib. kuna 'weit' /Setälä: FUFa. 12:29; JSFOu. 30:31; FUV; SKES; DEWO 453/.

Budenz /MUSz.116/ óta már próbálkoztak a fi. kauka és megfelelőit egyeztetni a magyar hosszú és rokon nyelvi megfelelőivel, ami pedig a hangtani nehezsegekbe ütközik. Mikola /PostNenz.199/ szerint az alapnyelvre feltételezhetők a következő alakok: *kan/o/ és *kons/o/. Nem valószínű, hogy a ko-

része egy interrogatívpronómen ^{*}ko-?-val identis lenne /uo.199/. Sokkal valószínűbb, hogy egy 'lang; jelentésű névszó viszonzszóvá váljon, pl. md. /kuvaka, M. kavaka→/ kuvalmo, M. kvalma, kvalnané 'längs, durch; gemän, nach, wegen; von über' /P₁asonen, MordChr. 87/, n. hosszat, vog. /xosa / xosit, Zürj. /kuž→/ kuža 'länge, entlang' /Rédei, PostSyrj. 141/, fi. /pitkä→/ pitkin, é. /pikk→/ piki, de pl. sok indoeurópai nyelvben is megfelelő prolatív prepozíciók ugyanígy alakultak ki: német /lang→/ längs, entlang, angol /long→/ along, svéd /lång→/ längs, francia /long→/ le long de.

2.31. Trj. kānēnnan, KoP. xonēnā, Kaz. xōnēnā '/lat./zu' -- V. kanēnna, Kaz. xōnēnen : okolo, y, bozhe, neben, bei an'.

Az alapszó V.Vj. kanēn, Trj. kānēn /J. kunnēm, Trj. kunnēa Px.1,3 sg./, Irt./DN. KoP. Kr. stb./ xonēn, Ni. Ser. Kaz. xōnēn, Ahl. xōnīn 'öper, Ufer; kpaū, Rand, Saum /des Waldes, Tuches ua./' /Steinitz, DEWO 514/.

Kálmán egyeztetette e szót a magyar hany 'Moossumpf, Sumpf' vizenyős rétság, Sumpfwiese' szóval /MNY. 40:112 kk./. A magyarban ment végbe a következő jelentésfejlődés: 'széle vminek, part' → 'folyó parti része' → 'mocsaras part' → 'mocsár, vizenyős rét' /uo.113/. Liimola /Vir. 1945:215/ vonda ide a vogul AK. xant : xantne 'an' stb. szót. Később Kálmán /NyK. 52:61/ ?-lel bővítette ezt szelkup /Cast.-Leht.: MSFOu. 122:44/ N. konné, Ta. konne 'hinauf', N. konne čadsak 'ich ging hinauf /in den Wald, auf das Ufer, in der hinteren Teil der Stube/' szóval, Rédei

/NyK. 69:173/ ide vonta, szintén ?-lel, zürj. /Vol-Réd./ P. /Uzsolje/
kaHb 'đok' szót /vö. MSzFE; DEWO 515/. A vogul szó csak akkor tartozik ide, ha -t eleme képző /Liingla: Vir. 1945:215 ugyanott más lehetőségéről is/. Ebben az esetben mindkét obiugor nyelvben a 'Rand, Ufer' jelentésű szó névutóvá vált. Ez gyakori jelenség, hogy ilyen jelentésű szó helyhatározói névutóvá válik, vö. még punəa, pitara stb. címszókat. A rokon nyelvekből álljanak itt a következő példák: vog. /pōx/ pōxat, pōxan, pōxanə, zürj. /dor > / dorin stb. /Rédei, PostSyrj. 50-62/, /bok > / bokin stb. /uo. 79-80/; mord. E. /đok/
đokac, đokaco, đokacmo; /finnségi *servä / vót servässä /1.3.57/,
serväzä /1.3.58/, servä /1.3.59/; é. sörvi /1.4.214/; /finnségi
 *väre > / fi. viera n /1.1.423/, vierelle /1.1.424/, vierellä /1.1.425/
vieritse /1.1.430/, vep. vérez, é. veere, veeres, veerest /1.4.258/;
 /finnségi *äre > / fi. äären /1.1.459/, äarelle /1.1.460/, ääressä
 /1.1.463/, vót äre /1.3.97/, ärel /1.3.98/, ärelt /1.3.99/, äressä
 /1.3.100/, äreza /1.3.161/, é. äare /1.4.269/, äarel /1.4.270/,
äares /1.4.271/, äarest /1.4.272/.

2.32. V. Vj. kasa '/lat./hinter' -- V.Vj. kaxsnə '/loc./hinter'.

Az alapszó V. VT. Vj. kas, VDun. kác- 'npoчпанембо за улу
 ноза у 4eГo- " o, Raum hinter etwas' /Steinitz, DEWO 560/.

A szó eredete ismeretlen.

2.33. J. kutaa '/lat./ unter' -- J. kutanə '/loc./unter' --

J. kutai 'unter .. hervor'.

Az alapszó V.-Gu. kutəl, J. kutə 'Raum unter etwas, npoчпанембо
 ноза ем-аudo' /Steinitz, DEWO 574/.

A szakirodalom az osztják szónak a következő megfelelőit ismeri: vog. É. xūtái, AL. khuta, K. khuta, khuti 'mögé; hinter /e. /'K. khutél 'mögül; von hinten'; m. hát 'Rücken; Rückseite'; szelk. /Gast.-Leht.: MSFOu. 122:38/ NP. kotti, kotti 'zurück', Osl. koče 'ua.; rückwärts', Ta. kottá 'rückwärts' 'Prok., SelkGr. 124/ Ta. qottá, qott 'abзнух', /MUSz. 92; VglWb. 84; Munkácsi, VNyj. 28; Collinder, Survey. 533, CompGr. 401; Steinitz, Forsbhen und Wirken III, 339; MSzFE; DEWO 574/.

Az eredeti jelentés 'hát, Rücken' lehetett, az uráli alapalak MSzFE szerint *kuttá.

Az osztják -a- vagy PxSg.3 vagy denominális főnévképző.

2.34. Vj. kutnima /PxSg.1/, DN. -xät':aj-xät'-jon 'll', O. xösä 'zu, nach; an, bei' -- Vj. kutänna, Ser. xösna 'bei, an' -- J. kutäni 'von'.

E névutó alapszava csak a 10 feletti számnevekben őrződött meg, és a keleti nyelvjárásokban, ahol a névutó is -än denominális főnévképzővel ellátott alakokból alakult: V.Vj.Trj.J. kutän 'npocmanenbo okoao, bozæ koro-, qero-audo, Raum neben etwas, Nähe' /Steinitz, DEWO 579/.

E névutó talán ugor kori.

Már Hunfalvy /NyK. 7:417/ egyeztetette ezt a magyar -hoz, -höz, -höz esetraggal, amelyek közül a -hoz az eredetibb, a -hez, -höz magánhangzóilleszkedés révén keletkezett /vö. Simonyi, MHat. I, 226/. MSzFE szerint az eredeti jelentés 'vminek az oldala, széle; Seite, Rand, Raum neben etw.' lehetett, az ugor alapalak pedig *kucá formában rekonstruálható /MSzFE. 305/.

2.35. Ser. kaša, kašən 'während, b mo bpeмя, kak'.

Steinitz /DEWO 585,591/ egyezteteti ?-lel ezt a következő szóval:
Trj.J. káč, DN.DT.KoP.Kr. káč, Szog.C. káš, káč, Ni. Ser. Kaz. Szin.
kaš, O. kás, Ahl. PB kaš 'Vergnügen, Freude /Kr.Szog. Ni.-Ahl./;
oxoma, жeлaнyе, Lust /Trj.J.KoP.Kr.Ni.Ser.Kaz. O.PB/; Wille /Ni.
Kaz.O.Ahl./' /Steinitz, DEWO 585/.

Mint Toivonen kimutatta, ez az osztjákban zürjén jövevényszó:
zürj. gaž 'Freude' /FUF.32:36-8/.

Steinitz egyeztetésének jelentéstani nehézségei vannak. Felte-
vésünk szerint talán a keša névutóból /2.36/ keletkezett asszimilá-
ció révén. A keša névutó szintén időhatározói funkciójú.

2.36. Trj. kičá, DN. kečá, O. kossi, kosi 'für /zeitlich/; für,
wegen'. Ez a következő zürjén névutó átvétele: kežc 'für /e. Zeit/
/Steinitz, OstjUhr.² 144; Toivonen: FUF. 32:37; Radanovics: NyK.
60:155; Steinitz, DEWO 593/.

A zürjén keže, kežle /kež, kežin, kežis/ funkcióiról l. Rédei,
PostSyrj. 160-63/.

2.37. J. kimä, Szin. kenä 'bis' - Trj. kimnə, Szin. kemən 'zur
Zeit von, um; nach, als'.

Az alapszó V.Trj.J. kin, DN.KoP.Kr. Ni. Ser. kem, Kaz. kēm,
Szin.O. kem, Ahl. kem, kam, PB kēm 'ein gewissen Maß, eine gewisse
Menge, Zeit, Art ua.; das volle Maß /DN./; soviel wie /Ni.Kaz.O./;
около, etwa, ungefähr /Trj.DN.Kr.Ser./; Fähigkeit, Vermögen, enocoд-
hocmb' /Steinitz, DEWO 633/.

Rédei /SLW 105/ szerint ez zürjén jövevényszó az obiugor nyel-
vekben / öszürj. kem/, és nem tatárból való kölcsönzés, mint
Paasonen vélte /FUF. 2:123/.

2.38. Patk. kīmpena, Kaz. kīmpijn 'hinter, ausser' -- Patk. kīmpēja, Kaz. kīmpija 'nach aussen, hinter' -- Patk. kīmpīvet 'von aussen, von hinten'.

Az alapszó Kr. kimpa, KoP. kimpa-, Ni.Ser. kīmpa, Kaz. kīmpi, Ahl. kimpa, kinpi 'äußere Seite /Ser./, Außen- /Ahl./; Gegend an der Außenwand /des Hauses; Kr.Ni.Kaz./; hinter/KoP/' /Steinitz, DEWO 637/. E szó *-pi/*-pi képzővel képzett alak az ugor eredetű szóból, ami az osztjákban megőrződött az összetételükben /Ser. kīm-χət 'Vordr Zimmer', V. kūn-täyi 'onkpanbū božyx' stb./, ige-kötőként /Patk. kīm-esten 'herlassen'/ és határozószóikban /V. kūn,... O. kim 'hinaus, nach außen', V. kōnəl'tä,... O. kānəl'tä 'von draußen', V. kōnen,... O. kānen 'draußen'/. A rokon nyelvek megfelelői: vog. /VNyj./ KL. kwān 'ki, künn, aus, hinaus', AL. kwant 'künn', KL. kwānāl 'ki, kifelé'; KL. kwān-poāl 'kivülről'; L. kwonnini, KL. kwān-nini 'kinegy' stb.; n. ki 'hinaus, heraus; R. auswärts, außen', kinn, kint, kóvul stb. /Hunfalvy: NyK. 10:200; SzófSz.; FUV; MSzFE, DEWO 637/.

Az ugor alapalak MSzFE szerint *ki/-nə/ ~ *kü/-m /, mivel a magyarban és az osztjákban a ragok a képzős /n. -v-, osztj. -m- < ugor *-m-, vö. Toivonen: Nyr. 59:70/ alakokhoz járultak, a vogulban pedig tőhöz.

2.39. Trj. kintá, DN. kančá, O. kinša 'bezüglich, im Verhältnis zu'.

Az osztják névutó zürjén jövevény, /vö. Pecs. kindža, Ud. kindža, Sz. kińša, kińši, 'außer' /Toivonen: FUF. 32:29; Rédei:

PostSyrj. 173-5; Steinitz, DEWO 653/.

2.40. DN. kes, kəsa, kesnə '-nal, paž'.

Steinitz /DEWO 690/ egyezteteti ezt a vogul /Ahl./ kes 'Mal' szóval.

2.41. V. kötä, O. kötä '/lat./ zwischen' -- J. köti, O. kötiwə 'zwischen etwas hervor' -- V. kötne, Irt. kötne, Kaz. kütn 'epegu, mekgy, zwischen, unter'.

Az alapszó V.Vj.Vart.Likr.Trj.J. köt, Irt. /DN,KoP. Kr. stb./ köt, Ni.Ser.Kaz.Szin. küt, O. kut, Ahl. küt 'npomexynok, Zwischenraum, Abstand; Zeitraum /V.Vj.Trj.O./; Mitte /DN.Kr.Ser.Szin./; Gemeinschaft /Kr./; gmeinsan /J./' /Steinitz, DEWO 701/.

Az osztják szó finnugor eredetű, a rokon nyelvekből a következő megfelelői ismeretesek: vog. KL. kwatł 'közép'; AK. kwatəl, AL. kattatł, Szo. kötətł 'Mitte, mittelst', n. köz 'Zwischenraum, Abstand' stb.; cser. KH. kəčəl, U. kəčəl, M. kičəl 'Mitte des Leibes, Leib /KH.U.M./, Mittezwisehen zwei Endpunkten /U.M./' stb. /Castrén, Versuch. 83; Hunfalvy: EPhK. 9:12; MUSz. 48; Setälä: NyK. 26:409; NyH.⁷; SzófSz.; FUV; MSzFE; DEWO 703/. A finnugor alapalak MSzFE szerint *kit3 ~ *küt3.

A rokon nyelvekből tudunk példákat hozni arra, hogy 'Mitte, Zwischenraum' jelentésű szó viszonzszóvá vált, pl. n. /köz→/ között, közül, közé; vog. /xal→/ xalt, xalnəl, xaln, zürj. /kost→/ kostin, kostis stb. /Rédei, PostSyrj. 118-124/, votj. /kusi→/ kuspin, kuspis stb. /uo. 119/; cser. /kokla→/ koklašte, koklaš stb.; /finnségi *keske→/ fi. kesken /1.1.110/,

keskelle /1.1.111/, keskellä /1.1.112/, keskenpäinä /1.1.115/,
keskeltä /1.1.113/; vep. kesked /1.2.32/, kesken /1.2.33/,
keskes /1.2.34/, keskes-päi /1.2.35/, keskhe /1.2.36/, vót
tšehsi /1.3.70/, tšehsel /1.3.71/, é. keset kesk /1.4.71/,
keskel /1.4.73/, keskele /1.4.74/, keskelt /1.4.75/, lp. gâskâ,
gâskan, gâskast, gâskii /Nielsen, Wb./

2.42. CastSz. tigbija, Patk. tégpeja, tépeja, Kaz. Āipija
 'ins Innere' -- CastSz. tigbina, Patk. tégpena, tépene, Kaz.
Āipijn 'in Innern' -- CastSz. tigbijoux, tigbiji, Castl.
tibiwet 'aus dem Innern'.

Az alapszó Mj. Trj.J. Āy̆pi, Mj. Āip̆pi is, DN.Szog.C. tip̆a,
 DT. tə̆pe, KoP. tə̆pa, tip̆a, Kr. tə̆p, tip̆a, Kos.Cs. tə̆wpe,
 Ni. Ser. tip̆a, Kaz. Āip̆i, Szin. lip̆i, O. lip̆i, Cast. tibe,
 Patk. tégpe, Ahl. lip̆a, lip̆i, PB lip̆i 'Inneres /kivéve DT.DN/;
 Innenseite /J.DN.DT.KoP.Trj./; Höhlung /DN.DT.Kr./; Gefäß /Ni.
 Kaz.O.Ahl./' /Steinitz, DEWO 728/.

Ez a pi/-pi képzős alakja V. lə̆p̆- szónak, ami csak össze-
 tetelben pel̆ek szóval fordul elő: V. lə̆p̆-pel̆ek, Vj. jə̆p̆-pel̆ek
 stb. 'Hynpo, Inneres' /uo. 727/.

Véleményünk szerint egyeztethető a következő finnugri sza-
 vakkal: /seka →/ fi. sekaan, seassa, seasta, karj. šekah,
šegah; sekaan', šejašša, -ga, sejas 'seassa', vót segaž
 'seassa', é. seas 'seassa, joukossa, keskeella, nuassa',
seast 'seasta, joukosta, keskeltä', sekka 'sekaan, joukoon',
 lív sāegās 'seassa', sāegāst 'seasta', sāegga 'sekaan' /SKES

IV, 992-3/.

A szókezdő nássalhangzó ^{*}s volt /Paasonen, Beitr. 199-227; Toivonen: MSFOu. 67:377-84; Beke: FUF. 22:90-122; Steinitz, FgrKons. 29; E. Itkonen: UAJb. 39:194; Hajdú, Bev. 104; Lakó: PFU 51-3 stb./. Az első szótagbeli nássalhangzónak ^{*}c rekonstruálható, vö. Lakó, PFU. 87-8/, ezt pedig ^{*}-k- követte /vö. Paasonen, Beitr. 55-9; Hajdú, Bev. 98; Lakó, PFU. 63, stb./. A finnugor alapalak ^{*}seka alakban rekonstruálható. Az egyeztetésünknek vannak jelentéstani nehézségei. Csak akkor fogadható el, ha a finnségi szó eredeti jelentése szintén 'Inneres' volt, amiből fejlődött 'közt' stb. jelentésük.

Paasonen /PD 2506/ egyeztetése a fi. sisä szóval nem fogadható el a szóbelseji nássalhangzó miatt.

Egy 'Inneres' jelentésű szó könnyen válhat viszonzyszóvá, arra mutatnak a következő rokon nyelvek példái is: vog. /kīβer → / kīβert, kīβarn, kīβarnel, zürj. /pels-, pevs- → / pevstin, pevstis stb. /Rēdei, PostSyrj. 128-31/, /pits → / pitskin stb. /uo.131-5/, fi. /sisä → / sisään stb., é. /sisi → / sisse stb.

2.43. KazSt. lakka 'ynpäri, un... herun'.

Az alapszó V. lök, Vart. lök, Likr.Mj.Trj.J. leko, DN.C. lāk, DT. KoP.Kr. lok, Ni.Ser. lak, Kaz.Szin. lak, O. lok, Ahl. lak 'koΛβuo, Ring /KoP.Kr.Ser. Ahl.C. Ni. Kaz.O./; Kreis /likr.Kr. Ni.Ser.Kaz.Szin.O.Ahl./; Monok, Zaspel, aufgehaspeltes Garn /V.Szur. DN.DT. KoP. Kr. Ni. Ser. Kaz.O./ stb.' /Steinitz, DEWO 821/.

Az osztják szónak van megfelelője a vogulban: /Szilasi, VogSzy./ lakw, layw 'Rad, Kreis, Unkreis, Reifen', amelyből szintén névutó alakult ki: lakwä, laywä 'un ...herun'. Más rokon nyelvekből is hozhatók példák arra, hogy egy 'Ring, Kreis' jelentésű szó viszonzyszóvá vált: n. /^{*}kör- / körül, köré, zurj. /geger→/ geger, gegerin /Rédei, PostSyrj. 138/, finnségi ^{*}ümpäre→/ fi. ympäri /1.1.454/, ympäriile /1.1.455/, ympäriilla /1.1.456/, ympäritse /1.1.458/, vep. ümbri /1.2.118/, vót ümper /1.3.104/, ümperil /1.3.105/, ümbert /1.3.106/, é. ümber /1.4.275/, ümbert /1.4.276/, ümbrel /1.4.278/, lív ünner /1.5.145/.

Analógikus a fejlődés néhány indoeurópai prepozíció esetén is, pl. angol round /←round/, orosz около /← ószláv kolo/.

2.44. Kaz. А́епа 'nahe zu' -- Kaz. А́епа 'nahe bei'.

Az alapszó Ni. тэп, тэп, Kaz. А́епа, O. лэп 'láhi, nahe; láhi-, vicini-, nahe, nachbar-' /KT.1118 b/.

Az osztják szónak van megfelelője a vogulban: /Kálmán, VogChr.45/ l'apat 'nearby'.

2.45. V. nōtš, Szin. nušn 'bis; für /Szin./'.

A névutó eredete ismeretlen.

A vogulban is megvan a megfelelő névutói /VNyj./ nas 'bis, wegen'; nos, mus 'till' /Kálmán, VogChr. 114/.

2.46. V. nuyti, Kr. nōxtš, Kaz. nōxti 'durch'.

Egyeztethető talán a következő szóval: V. Vj. nōyel, Trj. nau 'puoli, suunta, cnopo a, Seite, Richtung' /KT.513b/.

Az -A elem talán képző.

2.47. V. mo lt3yi, DN. năxtă, Kaz. nöyaxtăyi, n. yăăăia 'um ... herrun' -- DN. năyătn3 'im Umgebung'.

Az alapszó DN. năyăt, C. năyăt, Kr. năxăt, V Vj. năyăt, Trj. năyăt 'kehă, piiri, ynpyră; kehăssă kulkeva, kaartava tie; /joen/ mutka, ynpăristö; Kreis, Rundung; in Kreis gehender, gewunderer Weg; Biegung /eines Flusses/; Buebung' /KT. 511b/.

Az osztják szó egyztethető a következő rokon nyelvi megfelelőivel: vog. monhel- 'encircle'; zürj. neg 'bag /of a river'; votj. nog 'a place that is situated behind me or aside'; lp. noagge 'bent object' /FUV.99; hiányzik az osztják szó./.

A vogulban is fejlődött e szóból névutó: nuβlaxi 'bokpyr, kpyrom' /Romb./.

Rokon nyelvi példákat arra, hogy egy 'Ring, Kreis' jelentésű szó névutóvá, ill. viszonzószóvá vált, l. a lakka névutónál (2.43.).

2.48. V. nera, Kaz. năr 'während'

Az alapszó ugyanabban a formában DN.C.Kr. ner, DT. năr, Trj. năr3, Kaz. năr, O. nor 'aika, Zeit, kausi, Zeitraum' /KT. 533b - 534a/. A szó eredete ismeretlen.

2.49. DN. nunBeia, Kaz. nūpija 'nach oben' -- J. nūnpəwn3, /PxPl.1/ Kaz. nūpijn 'oberhalb'.

Az alapszó J. nūnp3, Ni. nūmp3, Kaz. nūnpī, O. nūnbi 'ylăpuoli; jotakuta v nhenpi, rikkaŋpi, arvokkaŋpi, Oberseite; älter, reicher angeschener is jemand' /KT.568b;PD. 1388/, amely a -pi/-pi képzővel ellátott alak a következő szóból: DN. nūn, Kos. nūn, Fil. C.Cs. Kr. nūn, V. nūn, Vj. nūn, VK. Vart. nūn, Likr.Mj. nūn, Trj. nūn,

Ni. nūn; Kaz. nūn; O. nūn 'yli-, ylinen; ylhäinen, taivallinen, ober-, oben befindlich; hoch, himmlisch; ylempänä /esim. joen varrella/oleva/; weiter oben /z.B. an Flusse/ liegend /Trj.Ni. - O./' /KT. 567 ab/.

Az osztják szónak vannak megfelelői a vogulban és a szamojéd nyelvekben: vog. num, nuni 'top', nyen. num 'sky, heaven, air; god'; szelk. non, nop, nap 'god', kam. nun 'sky, heaven' koibal, motor, taigi nun 'sky, heaven; god' /FUV./.

E többől a vogulban is kialakultak névutók: nun/i/-pält, nun/i/-pälñ, nun/i/-pälñel.

2.50. Ser. natanen /PxSg.2/ 'nit'.

Más nyelvjárásokban ennek megfelelnek a következő esetragok:

O. -na lativus-ill. tivusi rag: xätnä 'in das Haus' /Karj.-Vértos: MSFOu. 128:330/, V. Vj. Trj. comitativusi rag: V. ö lnät 'tyttärensä kera, mit seiner Tochter' /KT.598/, poŷēlnät 'poikansa kera, mit seiner Sohn' /uo./; Vj. lōynä ieliltä 'ajella hevossella, mit dem Pferd fahren' /KT.203b/, Trj. täññä räknät 'täynnä jauhoja, voll mit Mehl' /KT.1033b/.

A rokon nyelvek megfelelői a következők: vog. TJ. -nä, -nä, AK. FK. -nä, -än, -n, AL.KL.P. -na, -n, Szo. -na, -n 'lat.-rag': TJ ōšnä 'zur Stadt', AK. xäpnä 'in das Boot', Szo. lälēnnä 'an meine Füße' /Liinola: MSFOu. 127:78, 80, 82, 85, 88-9/; TJ. -näl, -näa, -näl, TCs. -nēl, nēl, AK.FK.Szo. -nēl, -nl 'abl.-elat.-rag': TJ. iēñäl 'von dem Fluß', TCs. lōñēl 'vom Pferde' /Liinola: MSFOu. 127:60, 67/; TJ. nät, -nät, TCs. -nēt, -nät 'comit.-rag': TJ. lōmnät, TCs. lōmnēt 'mit meinem Pferd' /Liinola: MSFOu. 127:120/; n. N. -ni, -nyi

ni', -nól ~ nól, -nott ~ -nött stb.; nyen. OP. nā- : /nan/ nān 'zu
 ir', m. nāñnān 'bei nir', m. nāññān 'von nir'; ény. ne 'zu, gegen'
 'bei, mit', nero 'von'; ngan. nān 'zu', nanu 'bei', nata 'von';
 zalk. Ni. ni, neka, Ta. ni 'dorthin'; N. nend 'hier' stb.

Liinola /MSFOu.127:123/ összefoglalta a ragokról lévő bő irodalmat
 és dzerinte az obi-ugor esetragok és a magyar családi helyragok - ha-
 onlóan a szamojéd 'zu, gegen', 'bei, mit', 'von' jelentésű névutókhöz
 eredetileg névutók lehettek. Alapszavuk szerinte *nā 'Nahe, Seite',
 Pokos szerint /Nyr. 36:23; 39:160, 227/ 'hely, vidék, Ort, Gegend',
Sebestyén /ALH.7:331/ és Mikola /PostNenz.167/ szerint mutatónévmási
 eredetű és összefügghet az uráli ne- /fi. ne 'sie, dieselben'/ mutató
 névással. Ezen a véleményen van MSzFE is /kézirat, sub -ni, -nyi/.
 Az uráli alapalak MSzFE szerint *nā.

Nem fogadható el többek véleménye, miszerint a magyar nyelv csalá-
 di helyragjai és ugor megfelelői raghalmozással keletkeztek volna
 /Simonyi, MHat.I, 8, 355; Beke: NyK. 35:193; Szinnyei, NyH.⁷ 133; Fgr-
 Sprw.¹ 77; Mészöly: FUF. 21:58; Tauli: FUF. 32:205; Berrár, MTMt. 34;
Kövesi: JSFOu. 62₂:22/, mivel e magyarázat nem oldja meg a magán-
 hangzó hangszinét az ugor nyelvekben.

2.51. Kaz. nērmn, O. nērnā 'trotz'.

Az alapszó Ni. nēr, Kaz. nēr, O. nēr 'aksyys' /?/, tená, Mürrisch-
 keit /?/, Widerstand' /KT. 628 a/.

E szó az osztjában zürjén jövevényt szó /Toivonen: FUF. 32:47/.

2.52. Trj. pītš, DN. -Biš, O. pus '-mal'.

Az alapszó DN. piš: iənkpiš 'vesirajan merkki' /puussa, rannassa/,

Wasserstandsmarke /an einem Baum, an Ufer/, Kr. piš: iənkpiš 'ua.', Vj. piš, Trj. piš 'saie, Faden', Ni. pūš 'saie, karta, Faden, mal', Kaz. pūš, piš 'ua.; turkin, vaatten "kerros", "Schicht" des Pelzes', O. pus 'ua.' /KT.752b -753a/.

Az osztják névutónak van megfelelője a vogulban: /Ahl./ piš 'mal', Sz. pis, piš 'Schicht'. Jelentéstani szempontból vö. n.R. szer 'Schicht' → -szer '-mal', ő. kord 'Schicht; Ordnung' → kord, korda 'al', fi. kerta 'Schicht; -mal'.

2.53. Trj. pōtsa:mn3 /PxSg.1/ 'hinter'.

Az alapszó V. pōts, Vj. pōts, VK. Vart. pōts, Likr. pōts, Mj. pōts, pōts Trj. pōts 'kantapää, Ferse /V./; niska, Nasken /Vj. Vart./; selka, Rücken /Mj.Trj./' /KT.751 ab/.

Az osztják szónak a következő rokon nyelvi megfelelőit ismeri a szakirodalom: vog. ponš: ponš-pun 'Schwandsfeder', zurj. /Wichn.-Uot./ bez 'Schwanz; Hinterteil des Bootes', votj. /Munk./ biž 'Schwanz, Schweif', cser. patš, potš 'Schwanz, Schweif, Hinterteil, das hintere o. untere Ende' /Donner: MSFOu. 49:156; Toivonen: FUF. 19:110-1; E. Itkonen: FUF. 31:297; Rédei, PostSyrj.118/.

Ez a szó vált névutóvá a zurjén és cseremiszi nyelvben is: zurj. bežas 'hinter' /Rédei, PostSyrj.117/; cser. počes 'nach', poštek 'nach, hinter'.

2.54. DN. pēDā, Kaz. peai, O. pēlā 'gegen, zu'.

E névutó alapszáva talán /a szóbelseji más-alhangzó megfelelés nem szabályos/ Ahl. pēl 'Seite' /NOS.119/, DN. pēlek, DT. pēlek, Fil.Szog.C. pēlek, V.Vj. pēlek, VK. pēlek, Vart. pēlek,

Likr.Mj. pälək, Trj. pälək, Pim. pälək, Ni. pēlək, Kaz. pēlək, O. pēlax 'puoli, puolisko, novobuna; sivu, puoli, smopona, Hälfte, Seite' /KT.659b -696a/, Ko. pēlək 'die Hälfte, /der Länge nach/, Seite' J. pällek 'die hälfte im Allgemeinen' /PD.1705/.

A rokon nyelvi megfelelői a következők: vog. /MSz./ K.KL. P. pāl, Al. pāl 'fél, Hälfte; oldal, Seite' stb.; n. fél /felet/, felé stb.; zürj. /WUo./ Sz.Lu. pel, V.Ud.P. pev, I. pe 'Seite, eines von einem Paar'; votj. /Munk./ Sz. pai 'oldal, fél, Seite stb.'; cser. KH. U. pel, βel 'Seite'; KH. pēle, pel- 'halb, Hälfte'; nord. M. pél, E. pél 'Seite'; E. pēle, M. pélé 'halb, Hälfte'; ? fi. pieli /pielen/; lp.N. baile 'side, half /of a thing divided lengthways/ stb.; nyen. O. pēllē 'Hälfte; Stück /auch kleineres Stück von etwas/'; ény. Ch. fele, B. ferie 'ua.'; ngan. fealea 'ua.'; szelk. pelen 'ua.'; kam. p'iea stb. 'halb, Seite' / MUSz. 506; Halász: NyK. 23:440; Beitr. 39; NyH.⁷; EtSz.; SzófSz.; FUV.; SKES; MSzFE/. Az uráli alapalak MSzFE szerint *pala.

A többi ugor nyelvekben is alakultak e töből névutók: vog. palt; n. felé, felől. Az osztják szóval közös eredetű töből alakultak a permi nyelvekben is névutók: zürj. pelen stb.; votj. palaz stb. /Rédei, PostSyrj. 81-5/.

2.55. Kaz. pīla, Szin. pīla, pīln 'nit'.

Az alapszó DT. pīt, Kos. pīt, C. pīdēt /? PxSg.3/, Vj. pīl, Kaz. pīa, O. pil 'toveri, puoliso, Kamerad, Gatte' /KT. 779 a/.

Talán összetartozik Ahl. pēl 'Seite', DN. pelək 'Hälfte' stb. szóval. A magánhangzó-negfelelés talán az ősoosztják *e ~ *i váltako-

zással magyarázható /vö. Steinitz, OstjVok.108/. DN pələk stb. eredetéről l. a pela címszó alatt (2.54.).

A vogulban is 'Genosse' jelentésű főnév vált comitativus jelentésű névutóvá: jortel 'nit' / ← jort 'Genosse'/.

Hasonló a fejlődés a finnugri nyelvekben is: /^xkansa 'Volk, Gesellschaft, Kamerad' / fi. kanssa /1.1.99/, vót kāsa /1.3.19/, é. kaas /1.4.57/, kaaza /1.4.58/, kaasas /1.4.59/, kaasast /1.4.60/, -ga /1.4.32/, lív -k, -ka /1.5.32/ további példákat l. Qinagnál /MSFOu. 123/.

2.56. O. pulan '-val szemben'.

A névutó eredete ismeretlen.

2.57. Ni. Pānna, Ser. panna 'nit'.

Az alapszó DN. pənt, Kos.Fil.Cs.Kr. pənt, Trj. pənt, Ni. Kaz. pənt 'tic, polku, jäljet, Weg, Pfad, Spuren' /KT. 712 ab/. A névutóban -t- kiesett a másalhangzótorlódás miatt, és csak személyes névnással alkotott szerkezetben megmaradt: na pəntanen 'nit nir' /Steinitz, OstjChr.² 152/.

Ez a szó az obi-ugor és permi nyelvekben iráni jövevény:

^xpand- : avesztá pantay-, paU- 'Pfad, Weg' stb. /Korönychy, IL.62/.

2.58. DN. pöndəndä /PxSg.1/, Kaz. pündəla 'bei, zu' -- DN.V. pönlənnə /PxSg.1/, DN. pönetnə, Kaz. l. pən 'an' -- Kr. pənetiuz /KT. 687 ab/. Az alapszó DN.Kos. pönet, C. Kr. pənet, V.Vj.VK. pöñəl, Mj. pöñə, Trj. pöñə, Ni. pönet, Kaz. pöñə, O. pöñəl 'sivu, puoli, luo-, Seite bei, zu; kylki, laita, Rand' /KT. 687 ab/. A szó

eredete ismeretlen.

'Seite, Rand' jelentésű főnév névutóvá válására példákat l. a 2.31. pont alatt.

2.59. V. pirnā, Vj. pirnē, Trj. pirnē 'nach'.

Az alapszó DN Kr. pir, V. pir, Vj. pir, Trj. pir 'taka-, hinter etw. befindlich; Raum hinter etw.' /KT.721 b, 722 a/.

Az osztják szó rokon nyelvi megfelelői a következők: n. far /faron~faran/ 'Arschbacken; Hinterteil, GesaB'; ? nyen. O. purōā 'sich nach hinten, gegen den Strich wenden /z.B. die Strömung, die Haare bei einem gereizten Tier/', purōarī 'zurück'; ? szelk. /K. Donner: MSFOu. 49:148/ Ty. pārañnaG 'un-, zurückkehren'; ? kan. p'arlān 'zurückkehren, -gehen, sich werden' /Castren, Versuch.99; MUSz. 495; Setälā; FUFA. 12:35; JSFOu. 30:30; Haḡdū: ALH. 1:201; FJV; SKES; MSzFE/.

Ezekkel bizonytalanul egyeztethető fi. perä 'das Hintere, Hinterteil, Unterteil, Grund' és rokon nyelvi megfelelői, mivel ezek eredetien palatális hangrendűek, osztj. pir stb. pedig velárisak /pur, vö. MSzFE/.

2.60. Kaz. pōrajn 'als, während'.

Az alapszó DN. porā, Ni. pōrā, Kaz. pōrā, O. pōrā 'on aika, nopa, es ist Zeit /DN./; aika, oikēa aika, nopa, Zeit, die rechte Zeit /Kaz.O./' /KT. 723a/. Az osztják szó orosz jövevény, vö. nopa 'ua.'.

2.61. Kaz. posen 'auf Grund'.

Az alapszó DN. pās, Kos. C. pās, Szog. pōs, Kr. pas, Trj. p'ās, Ni. pos, Kaz. pōs, O. pas 'pilkku, täplä; Flecken /DN.;Kr.Kos.Kr./;

nimikirjain, merkki, Eigentumsmarke, Initiale' /KT. 738 b-739a/.

E szó az osztjában és a vogulban /vö. /VNyj. 265/ T. pās 'jegy, Zeichen, Merkmal' /zürjén jövevény; V.S.Lu.I.Ud. pas 'Zeichen, Eigentumszeichen, Handzeichen' /Toivonen: FUF. 32:53; Rédei, SLW. 136/.

2.62. V. petəna, Kaz. pāta, O. padina '-ért, miatt, végett; wegen, für'.

Az alapszó DN. peDe, DT. pāD3, Kaz. Fil.C. peDe, Kr. pəte, V. pət3, Vj. pəta, VK. pəta, Likr. pəta, Mj. pət3, Trj. pət3, Ni. pāta, Kaz. pāti, O. podī 'pohja, o, Boden' /KT. 763b-764a/.

Rédei szerint e szó az obi-ugor nyelvekben zürjén jövevény-szó: <zürj. /Wied./ pyd 'Tiefe'; vö. V.S.Lu.Ud. pidcs, I. pidcs, P. pidcs 'Boden /bes. eines Gefäßes/' /Radanovics: NyK. 60:425; Rédei, SLW. 142/.

Egy 'Boden, Grund' jelentésű szó könnyen felvehet ok- vagy célhatározói jelentést. Álljon erre néhány példa: rokon nyelvekből zürj. /pyd →/ pidji stb. /Rédei, PostSyrj. 177 kk./; fi. /peruste →/ perusteella /hiányzik /Stočkénél/, é. /põhi / põhjal /1.4.183/, /alus →/ aluscl /hiányzik Stočkénél/; orosz /noyba →/ на noube, /очоба / на очобе/, német /Grund →/ aus ... Grunde, svéd /grund →/ på ... grund.

2.63. Kaz. pitra 'nahe zu' -- Kaz. piteren 'nahe bei'.

Az alapszó Trj. pīter, Kaz. pitr, O. pūdār 'huoneen /ulko-, sisä-/ seinävieri /naanpinnassa/, Raum neben der /Aussen-,

Innen/ wand des Hauses /auf dem Erdboden/ /Trj.Kaz.; reuna, aari, vieri, Rand, Raum neben etw. /Kaz./; jurtan "seinävieri", s.o. seinän ja naan /lunen/ pinnan yhtynäkohta, Raum neben der Wand der Jurte, d.h. Stelle, wo die Wand und der Erdboden /der Schnee auf denselben/ aneinanderstossen /O./' /KT. 767 a/.

Az osztják szóval egyeztették a következő rokon nyelvek megfelelőit: zürj. /Wied./ berd 'Wand', votj. /Wichm./ bord 'ua.', cser. /Wichm./ U. pārōš, M. pūrōš 'ua.' /Toivonen: FUF. 22:159; Rédei, PostSyrj.75/.

A zürjén szó szintén használatos névutóként: berdin, berdis, berde /Rédei, PostSyrj. 75-9/.

Jelentéstani szempontból vö. 2.31 pont alatt lévő példákat.

2.64. V. säiä, Patk. saja, Kaz. sāja 'hinter' -- V. säin3, DN. säin3, Kaz. säjn 'hinten' -- C. säiñu3 'von hinten'.

Az alapszó DN. säi, DT. säiä, Kr. säi, Kos. Szog. säi, C. sai, Kr. sai, V. Vj. sai, VK. säi, Likr. säi, Mj. säi, Trj. säi, Ni. säi, Kaz. sai, O. säi 'suoja, taka, varjo, esirippu, Schutz, Teil hinter etw., Vorhang' /KT. 815a -816b/.

Az osztják szó a zürjén jövevény az obi-ugor nyelvekben /vob. /MSz./ N. saj 'nög, abseits gelegener Ort'//; < zürj. S.I. saj 'Hinter-/S.I./; Raum hinter etw./S./stb. /Radanovics: NyK. 60:428; 61:364; Liinola: MSFOu. 127:138; Rédei, SLW. 146/.

Korábban az osztják szót finnugor őseredetű szónak tartották /Setälä: FUF. 2:251; Paasonen, s-Laute70; Bekc: Nyr. 69:28; FUV./. Hangtani okok miatt ez nem fogadható el.

Gastrén /Versuch. 67/ tévesen ezt az orosz a prepozíció átvételnek tartotta.

Más rokon nyelvekből is lehet példákat hozni arra, hogy egy 'Hinteres' jelentésű szó névutóvá vált: vog. /saj→/ sājt, sājn, sājnel; n. (näg, rnög→/rnögé, rnögött, rnögül; zürj. /sai→/ sajn stb. /Rédei, PostSyrj. 111-6/; cser. šolno, šojlts, šolko; /finn-égi 'taka→/ fi. taa /1.1.343/, taakse /1.1.344/, tagoanda /1.1.347/, takaa /1.1.352/, takana /1.1.355/, takeen /1.1.358/, takia /1.1.259/, tautta /1.1.362/, vep. taga /1.2.101/, tagaks /1.2.102/, taga-pai /1.2.105/, tagut /1.2.107/, tagutsi /1.2.108/, vót tagā /1.3.64/, tagant /1.3.65/, takā /1.3.66/, takāsē /1.3.67/, é. taga /1.4.218/, tagan /1.4.220/, tagasi /1.4.222/, tagast /1.4.223/, taha /1.4.226/, takka /1.4.228/, liv taga /1.5.124/, tagan /1.5.125/, tagand /1.5.126/; nyen. T. tayā stb. /Mikola, PostNenz. 61-72/.

2.65. V. soyēt, soy'è, DN. sāyat, O. soyat, ? Kaz. sāti, DN. -sā.
'auf Weise, wie; während; längs, entlang'.

A névutó eredete ismeretlen. Talán megtalálható a szóban az -āt képző és egyeztethető DN. sāx, Kos. sāx, C. sāu, Szog. sāu, Kr. sax.
'selvä, ei humalainen, nüchtern, nicht berauscht' /KT. 830 ab/.

2.66. Kr. sirā, Kaz. širn 'wie, auf Weise'.

Az alapszó DN. sir, Kr. sir, V. -sür, Trj. sir, Ni. šir, Kaz. sir, O. sir '-lainen, -lei; tapa, tottumus, laki, Sitte, Gewohnheit, Gesetz' /KT. 868 b/.

Az osztják szó uráli eredetű, a rokon nyelvi megfelelői a következők: v g. /MSz./ K. ser 'fáj, Art; mód, sz.r, Art und Weise',

/Kann.-Liin.: MSFOu. 116:278/ Szo.P.FL. sir, AK; FK. ser, Szo.
šir:- instr.-com. širal 'Art, Weise'; n. szer 'Mittel, Gerät,
 Zeug; N. mód, Art, Weise; N. /fölső v. alsó/ része a talunak,
 Teil des Doefes; R.N. sor, rend, Reihe, Ordnung; N. utcasor,
 utca stb.', zürj. /Wied./ ser 'Gewohnheit, Sitte, Mode, Weise';
 cser. /Wichn./ KH. ser, JU. sâr, B. sêr, U. šôr 'Gemütart,
 Charakter, Art und Weise, Gewohnheit'; nyen. O. šër 'Sache,
 Angelegenheit; schlechte Sache, auf Weise, wie'; ény. Ch.B.
sic /gen. Ch. sicôo, B. siero / 'Sache'; ngan. sier 'ua' /
 MUSz. 293; Halász: NyK. 23:275; Setälä: FUFa. 12:35, JSFOu.
 30:31 /szerinte szan.<? osztj./; NyH.⁷; SzófSz.; FUV.; K.Sal:
 MNy. 54:546; Mikola, PostNenz. 180-1; MSzFE. kézirat subser/.

Az uráli alapalak MSzFE szerint *šer3, az eredeti jelentése
 'sor, rend, Reihe, Ordnung' lehetett.

Az osztjákban Ni. Kaz. O. š- szókezdett másodlagos, esetleg
 jurák hatására keletkezhetett /Beitr. 215/.

Az osztják szóval közös alakokból fejlődtek névutók más ugor
 nyelvekben is: vog. širal, n. szerint, és szamojédben: nyen. T.
šër stb. /Mikola, PostNenz. 117 kk./.

2.67. KoP. sùrân3 PB. sorena 'neben, an' -- KoP. sùrītā
 /PxSg.3/ 'zu'. A névutó eredete ismeretlen.

2.68. O. tayàina 'während'.

Az alapszó DN. täy3, Kos.C. täy3, Szog.Cs. täy3, Kr. täx3,
 V. toyī, Vj. toyī, VK. toyī, Vart. täyī, Likr. täyī, Mj. täyī,
 Trj. täyī, Pin. täyī, Ni. täy3, Kaz. täyī, O. toya 'paikka, Ort,
 Stelle' /KT. 976b/.

Egyeztethető a következő magyar szóval: táj 'Gegend, Landschaft, Region; R. Zeit', táján, tájt 'un, gegen' /Anderson, Wendl. 229-30; Rédei, NyK. 73:417; MSzFE kézirat sub táj/.

A magyarban ugor *-j- intervokális helyzetben kiesett, és helyére hiátustöltő -j- fejlődött. E magyarázat gyengéje, hogy a feltett *ta alaknak nincs nyoma.

Magyar megfelelői is használ tosak névutókként: táján, tájban, tájt /NB! időhatározói névutók/.

Az osztják täyi absztrakt használatáról vö. Gulya: NyK. 66:382-4.

2.69. O. täxli 'ohne'.

Az alapszó D. täx, Ni. täk, Kaz. täk, O. täx 'luja, vahva, kestävä, kova /tuuli/; jäykkä, pöntevä /jousi/, Fest, stark, haltbar; heftig /Wind/; steif, elastisch /Schiessbogen/', /KT. 974b/, amelyhez járult *lax karitívképző.

E szó az obi-ugor nyelvekben /vog.MSz./ N. täk 'erős, stark'; /Kann./ IO.Szo. täk 'luja, kovä' /zürjén jövevényszó: < /Wied./ P. tak 'fest, stark' /Toivonen: FUF. 32:90; Rédei, SLW. 165-6/.

2.70. DN. točëtpäiem /PxSg.1/. Kaz. töxäpi, töxäpijen 'ohne'.

Az eredete ismeretlen. Talán to- névnástó /arról l. 2.71./ származéka és képzőhalmozással keletkezett.

2.71. Trj. tönpin, Szin. tumpijn 'hinter' /Trj./; auBer /Szin./.

Az alapszó Trj. t'ömpi, Kaz. tömbi, O. tonbi, tömbi 'tuo

puoli, taka, jene Seite, Raum hinter etw.' /KT. 976 a/. Ez a szó
 a [#]-pi/-pi képzővel képzett alak a következő névnásból: DN. tõn,
tõn3, O. tõn, Kr. tõn, V. ton, Vj. tõni, Trj. tõn, Ni. tõn3,
tõn, Kaz. tõn, tõni, O. ton, tõn, tõni 'tuo, se, jener, der'
 /KT. 975b - 976a/.

E névnástó uráli eredetű, vö. vog. ton 'jener, der' toxt3
 'dorthin' stb., n. tova stb.; zürj.votj. ta 'dieser' stb.; cser.
ti 'hic', tiste 'hier', nord. E. teke, M. takä 'eben, dieser';
 fi. taa, takana, takaa stb.; lp. duokken 'behind; beyond; from
 behind, from beyond', duokkai '/to/ behind' stb.; nyen. tayā
 stb.; ény. teho, taha 'hinten hin' stb., tehonc, tahane 'hinten'
 stb.; ngan. tagan 'hinten, fort' stb.; szelk. takt, tā, tā
 'hinten, von hinten' stb.; kan. takte 'hinten hin' stb. /Halász:
 NyK. 23:261-2; Setälä: FUFa. 12:47-8/, JSFOu. 30:22; Beitr. 56;
 FUV.; Alyre: ESA. 8:147-62; Mikola, PostNenz. 175/.

Az osztják névnással közös eredetű alakokból alakultak név-
 utók más uráli nyelvekben is: a finnugor és a szamojéd példákat
 l. a sāja címszó alatt (2.64), n. túl 'dűben'.

2.72. Patk. vi a, PB uza 'bis'.

Az alapszó Fil. uis, Kr. uits, Ni. uis, Kaz. uis 'raja, Gren-
 ze' /KT. 260b/. A szó eredete ismeretlen.

3. A névutós szerkezetek felépítése és típusai.

3.1. Az osztjában a névutós szerkezet lehetséges a nomen minden alfajával: alapszóként szerepelhet főnév, számnév, névmás, participium praesentis és participium praeteriti. Alljon itt erre néhány példa /kivéve 1/ főnév, mert ez legáltalánosabb, leggyakoribb, 2/ személyes névmás, ezt 1. alább/:

s z á m n é v: /Kr./ xutmet kes /piš/ '3^s kerta' /Karij.-Vértēs: MSFOu.128:74/, xūtēm kes '3 kertaa' /uo./, /Buris./
kimet išna /pūšna/ 'zum 2. Mal' /Steinitz, DEWO 6/;

m u t a t ó n é v m á s: /O./ tāmi elti, tāmi ēuelt
'diesen, von diesem' /Karij.-Vértēs: MSFOu.128:337/, /Kr./
tāmsāxāt 'so' /KT.1000a/, /J./ tēm sāt 'in dieser Weise'
/PD.2051/, /Ser./ šit ūnta ūne kant? 'Was hast du einen
derartig grossen Zorn'^{48/48}, 'Bis zu diesem was für ein
gorsser Zorn?' /Steinitz, Ovd.I.260/;

k é r d ő n é v m á s: /Ser./ xoŭ nama? 'za kem? qas
koro?', xoŭ xocu? 'k komy? y koro?' /Zgivotikov 108/;

p a r t. p r a e s e n t i s: /Kr./ mān mentem kemnē
'während ich gehe' /Karij.-Vértēs: MSFOu.128:83/;

p a r t. p r a e t e r i t i: /Kr./ mēmēm kemnē 'als
ich gegangen bin' /Karij.-Vértēs: MSFOu.128:83/, /Vj./ iaue-
māl pirnē tustē 'er hat es mir gebracht, nachdem er ge-
füttert hat' /uo.195/.

A névutó alapszava a mondat részeihez fűződő viszonya szerint lehet egyes, kettős vagy többes számú /pl.

/Kaz./ xətēu¹ʔt¹, xətnənēu¹ʔt¹, xətētēu¹ʔt¹ 'házból, házakból /Du./, házakból'; Karj.-Vértés: MSFOu.1289308/ és felvehet birtokos személyjelet /pl./Kaz./ i xōi¹ʔt¹ ʔōnti¹ 'joka, iselle/ miehelle, einem jedem Mann; Karj.-Vértés: MSFOu.128:310; iaxlál nernā 'toveriensa edestā, für seine Kameraden'; KT.628a/.

Külön csoportot képeznek a személyes névmással alkotott névutós szerkezetek. Ebben az esetben a névutó felveszi a megfelelő személyű birtokos személyjelet, pl.

/Kaz./ mā: ʔBēmnn¹ 'lahellāni' /KT.1118b/.

3.1.1. Csak ritkán fordulnak elő olyan példamondatok, amelyekben a személyes névmással alkotott névutós szerkezetben a birtokos személyjelet elhagyták. Ez főként a főnévhez legközelebb álló egyes szám 3. személyű névmás esetén fordul elő, pl. /O./ ien¹ lou pèlā sidi lau¹l 'a viz így szól hozzá' /EONyt.170/; /O./ tāus nālāl lou xo¹za an¹ iox¹tas 'A tunguz nyila ő hozzá nem jutott el' /EONyt.40/; /O./ lin xo¹za uānāmamal-kēmna lu¹ʔel kātlem¹salē 'A mint hozzájuk közeledett, az evezőjét megragadta' /EONyt.145/.

Itt arra is lehet gondolni, hogy ez esetekben a névutó vonzatként szerepel, ti. lau¹l ige mindig a M + pèlā szerkezetet vonzza. Másfelől szerepet játszhat a szövegkörnyezet is, pl. /O./ xoidau ōsən? - mā, lau¹l, ādēl xadēn nās-nin ōsən. - ittam nin lou xo¹za arādes. 'Ki vagy?' - 'En a magános házban lakó tündér vagyok.' Erre a nő hozzárohant.' /EONyt.80/.

3.1.2. Más finnugor nyelvekből tudjuk, hogy a személyes névmással alkotott névutós szerkezetekben a névmást el lehet hagyni, s az így létrejövő fi. vieressani, edellämme, mdE. yakssom, zürj. vilam, m. mellettem, elöttünk típusú szóalakok önálló határozószókká válnak /magyar vonatkozásban vö. Pröhle V.: Nyk.31:123-5; Mészöly: FUF. 21:66; uő: Mty.34:155; Györke: uo.39:293; Bárczi:uo.50:293; Sebestyén, MNW.14,220; vö.még Stoobke 7; Keresztes 48-9; Matinszkaia 45; Szerebrennikov: SFU.4:79/.

Az osztjákban ez nem fordul elő. Bár névmás nélküli alakok találhatók Karjalainen vagy Paasonen szótárában, amelyekben locativusi alak névmással van feljegyezve, lativusi pedig nélküle, vagy némely nyelvjárásbeli adat névmással van feljegyezve, a másiktól pedig nélküle, de szerintünk az ilyen szótári alakok nem lehetnek mérvadók, mivel szövegekben ilyen névmás nélküli szerkezeteket nem találunk.

3.1.3. Nincs szükség annak a felsorolására, hogy az egyes névutók milyen személyes névmással alkothatnak kapcsolatot, mivel Vértés, OstjPron. függelékben XXVIII - XXXII táblázatokban ez az anyag igen gondosan egybe van gyűjtve. Annyit szeretnénk csak megemlíteni, hogy elvileg lehetséges minden személlyel és minden /jelentésbelileg megfelelő/ névutóval ilyen szerkezetet alkotni.

3.1.4. Birtokos személyjellel ellátott névutókban a grammatikai elemek kétféle sorrendje lehetséges:

1/ Rad + Px + Cx

/pl. Szin. luw jupoln, luw jölpoln/

2/ Rad + Cx + Px

/pl. Szin. luw xosajal, luw pēlajal/

Az első típus azonos a névszói ragozással, vö. /Ser. /
xotonna 'in meinem Haus', tuw wošata 'in seine Stadt'
/Steinitz, OstjChr.²60/. Ez fordul elő főként azoknál
a névutóknál, amelyek több esetraggal használatosak, ill.
az irányhármasságot fejezik ki.

A második típus előfordulása korlátozott. Csak olyan
névutókban használatos ez a sorrend, amelyekben archaikus
-n- lativusi rag fordul elő /ennek az eredetéről vö. 3.2.3.2.
pont alatt/ és amelyeknek a töve önálló szóként a mai
nyelvben nincs meg vagy jelentése teljesen megváltozott.

Az általánostól eltérő /fordított/ sorrend azzal ma-
gyarázható, hogy a névutók ragos volta már elhomályosult,
és a névutók végén előforduló ragolomót xōš-an-, pot-an-,
pūtan- stb. a nyelvérzék már nem különíti el, hanem az
egészét alapalaknak érzi. Ugyanílyan sorrend figyelhető
a magyar névutókban /ill. határozószókban/ is: mellöttem,
előttünk stb. /itt is szintén archaikus ragok/. A névszó-
ragozásban pedig házámban, városában stb. Kérdésről a ro-
kon nyelvvel vö. Rédei: OTIFU I.134.

Meg kell jegyeznünk, hogy néhány nyelvjárásban az e
csoportba tartozó névutók valószínűleg analógia hatására
átberrültek az első csoportba, pl. Szin. xōšona várható
*xōšajon helyett.

3.2. A névutók alakszerkezetüket tekintve töszóra
és határozóragra bonthatók: a töszó az előzmény-szerke-
zet kapcsoló tagja volt, a határozórag pedig az új meg-

határozottra mutató viszonyjel.

A 2. fejezetben a tőszók eredetét tárgyaltuk, most pedig vizsgáljuk meg az osztják névutókban használatos esetragokat.

3.2.1. A raghasználat szempontjából az osztják névutók három csoportra oszthatók:

1/ három /ill. az északi nyelvjárásokban két, vö.

3.2.2.3./ helyviszonyragot felvevő névutók

/Meresskin szerint нослеолохные имена, Szajnahova szerint сепушныя нослемогу/

2/ egy bizonyos raggal /főként lativus-szal/ használatos névutók

3/ ragtalan névutók.

Az első csoportba tartoznak: uja stb./2./, oxytija stb./3./, itpeja stb./4./, iapija stb./5./, ätampaja stb./7./, onta stb./12./, untpeja stb./13./, witpeja stb./20./, čön-öä stb./23./, jola stb./27./, kijpija stb./29./, xonena stb./31./, kasa stb./32./, kutaa stb./33./, kutnima /PxSg.1;34./, kimpeja stb./38./, kötä stb./41./, lipija stb./42./, lepa stb./44./, mümpija stb./49./, püma stb./58./, pitra stb./63./, säia stb./64./, süritä stb./PxSg.3;67./.

A második csoportba tartoznak: unta /11./, pndäsna /14./, oräna /15./, ärtemne /PxSg.1;17./, itn /19./, čäma /22./, šopi /24./, jüpijn /25./, iugäma /26./, kima /37./, kasa /40./, lakka /43./, ? mušn /45./, natan /50./, hërmu' /51./, potčam3 /53./, pëdä /54./, päla /55./, pänna /57./, pirnë /59./, pöräjn /60./, pösan /61./, pätame /62./, sirä /66./, tayäina /68./, čömpin3 /71./, vičä /72./.

A harmadik csoportba tartoznak: išn /1./, etta /6./, uati /9./, omat /10./, öräke /16./, iti /18./, ewält /21./, jita /28./, köyat /30./, kaša /35./, kiča /36./, kintä /39./, muyti /46./, moypitaxi /47./, mera /48./, pits /52./, pulan /56./, soyēt /65./, täxli /69./, töxapi /70./,

3.2.2. Az osztják névutókban főként ugyanazok az esetragok használatosak, mint a névszói paradigmában.

3.2.2.1. A l a t i v u s i irányt/hova?/ kifejezi az -a. E rag finnugor eredetű és visszavezethető *i alakra. Ezt először Y.H. Toivonen próbálta kimutatni a magyar -é lativusban és a rokon nyelvek adverbialis végződéseiben /MUF.28:9-19/. Ezzel a nézettel egyetértenek magyar nyelvtörténészek is, vö. pl. Bárczi: CMPU.I.34-5; Bárczi-Benkő-Berrár, A magyar nyelv története, 405. Hajdú véleménye szerint /Bev.125/ „Ez a lativusrag az alapnyelvben valószínűleg nem volt szólés elterjedésű, hiszen elég kevés nyelvi adalékból következtethetünk hajdani létezésére. A bizonytalansági tényező a raggal kapcsolatban tehát nagyobb, mint a kellően dokumentált ragok esetében.”

Nem tartható az a nézet, miszerint az -a a finnugor *-k folytatója lenne /Kara, EOHat.55-73; KyH.⁷; Zsirai, FgrRok.66-7; Beke, VogHat.43-50; Hajdú, Bev.123-5; Osznovü I. 255-7; Osznovü III.306;stb./. A finnugor *-k folytatója ugyanis az osztjákban a translativusi -k /vö.3.2.3.4./.

E rag eredetét tekintve eltérő véleményen van Sze-rebrennikov, aki próbálkozott kimutatni az uráli nyelvekben három eredeti magánhangzós lativust: *-a, *-e, *-i. Véleménye szerint a szóvégi magánhangzó főként csak nominativu-

si alakokban kopott le, ahol semmiféle funkciója nem volt; a feltételezett magánhangzós ragok pedig, mint funkcionálisan fontos nyelvi elemek, megmaradhattak /Оснoвные му-нуу, 30-31/.

3.2.2.2. A l o c a t i v u s i rag /hol?/, ugyan-
úgy mint a névszóragozásban az -n /~ -en, -na/.

Ez a rag uráli eredetű, l. Hare, HOHat.7-55; MyH.⁷;
Zsigri, EgrRok.63-4; Boke, VogHat.26-43; Wajdú, Bev.120-1;
Osznovü I.247-50; Osznovü III.306; stb.

3.2.2.3. Az e l a t i v u s - a b l a t i v u s i
irány /honnan?/ pontosabb kifejezésére két különböző mód
van:

1/ az északi nyelvjárásokban összetett névutókat hasz-
nálunk, amelyeknek a második tagja az ewalt névutó /a Szin.
és Mu. nyelvjárásokban ehelyett az elti használatos/, pl.
Ser. itp ew⁸t, Mu. ilp elti, Mu. lłpi elti, Szin. kūt elti.

2/ A déli és a keleti nyelvjárásokban az ewalt névutó
szekundér ablativus-elativusi raggá fejlődött /közelebb-
ről l. a 2.21. pont alatt/ és ezzel a szekundér raggal
ellátott névutótövek használatosak a honnan? irány kifeje-
zésére, pl. DM. oxtewa, Trj. iapiji, DM. itpewa, stb.

Ily módon az osztják helyhatározói névutókban is meg-
figyelhető az uráli nyelvek határozói viszonyító eszközei-
ben közösén megnyilvánuló ősi sajátosság, az i r á n y -
h á r m a s s á g, azaz a térben való viszonyítás fő irá-
nyai szerinti tagolódás: locativus - hol?; ablativus - hon-
nan? ; lativus - hova? /vö. Budenz, Ugal. 375; Simonvi,

MHat. I. 27-8; Klomm, MMt. 158 lk.; Zsirai, FgrRok. 62-70;
Ravila: Vir. 1945:318; Domo: NyK. 54:22; Hajdú: I.OK. 3:365;
Sauvageot 88-90; Rédei: OTIFU. I. 133; stb./.

3.2.3. A ragokon kívül, melyek közösok a névszórágó-
zásával, a névutókban más esetragok is előfordulnak.

3.2.3.1. Elsőként tárgyaljuk az *l ablativusragot,
amely az owalt, jesalt, elti, wolti névutókban fordul elő
és amely megőrződött sok határozószóban is /pl. tóm-ta,
tám-ta, nőmөл-ta, kāmөл-ta/.

A ragot még néhány évtizeddel ezelőtt az uráli *ta
ablativusi rag ugor megfelelőjének tartották. Az ablativus
*ta ~ *da ragjának gyöngö fokát /az akkor uralkodó alapnyel-
vi fokváltakozás elmélethez híven/ az ugor nyelvek fejleszt-
ették volna tovább l-lé /NyH.⁷ 131-4; FgrSprw.² 56-7; 63-4;
Zsirai, FgrRok. 65-6, 203; Kara, EOHat. 77-82; Belje, VogHat.
50-62; Wichmann: FUF. 16:161; Vörtög, OstjPron. 251/. Ma
már ez a nézet nem tartható fenn. T. J. Uotila /Vir. 1945:
335/ valószínűnek tartja, hogy az ugor -l ugyanarra az *-l-re
vezethető vissza, amelyből a finn-permi ágban fejlődtek
a szekundér összetett külső helyviszonyt jelölő ragok
/vö. még Bárczi: CIFU I. 35; Décsy, Einf. 157; A. Kövesi:
NyK. 55:100-102; uő: NyK. 68:228-9; Tauli: UAFb. 24:31; Haj-
dú, Bev. 122-4; Osznovü I. 254/. /Ravila szerint /JSPou. 60:
13/ a finnségi nyelvek külső helyhatározóragokban előfor-
duló l -elem nem vezethető vissza a finn-permi korszakra
sem, szerinte a finnségi, volgai és permi nyelvekben ez
az elem párhuzamos fejlődés eredményeként alakult ki./

Mivel magyarázható azonban, hogy az osztjak nyelvből

eltűnt l ablativus-elativusi rag? Feltetésünk szerint ezt az l-ragnak más grammatikai morféimakkal való alaki meg-
egyezése, vagyis az *l morfológiai túlterhelése okozta.
Ugyanis az l morféimának más fontos szerepe is volt, az
egyes szám harmadik személyű birtokos személyjel: DM.-t,
DT. t, C.-t, Kr.-t, V. -L, Vj.-ll', -l', -l', -l', Tremj.
-l, Ni.-t', Kaz.-ll', -l', O.-ll', -l /Kari.-Vértess: MSFOu.
128:4,32,46,70,105,154-7,232,300,311,332/. A harmadik sze-
mélyű birtokos személyjel használatos leginkább, valamint
determináló elemként szerepelhet /vö. Osznovü III.309/,
s ezért gyakran összekeveredhetett volna szintén gyakori
ablativus-elativusi raggal. Talán ezért kezdtek az eset-
rag helyett használni olyan deiktikus /anektikus/ szer-
kezetet mint pl. xät euält /EONyt.16/ 'höz innen, höz
"ez"-ről'/közelebből l. a 2.21. pont alatt, vö. még Rada-
novics: Pais-Eml.637/. Mellékszen említjük, hogy az *-n
genitivusi rag eltűnését az ugor alapnyelvben Hajdú /Dev.
64,118-9/ szintén a morfológiai túlterheléssel magyarázza.

3.2.3.2. A birtokos személyjellel ellátott alakokban
a Szerkai nyelvírásban található n lativusrag, pl. xōša-
nem, pātanem, pētanem stb. /más nyelvjárásokban ennek meg-
felel a hiástültő i, j: Szin. xosaj l, pelaj l stb./.
Ez az uráli eredetű rag megvan erza-mordvin Alatiri nyelv-
járásában, pl. кудои'гомоу', алои'бнуз' stb. /Будрых.А.В.,
Усморическая грамматика эрзянского языка, 58/ és a szamojéd
nyelvekben: tundrai nyenyec -l/n, n, n/, erdei nyenyec
-n, ényec -l, n, n. Mikola szerint az -n lativus a
*-k lativus variánsa /PostNenz.202/.

3.2.3.3.-i lativusi rag /pl. /kaz. xösi, päti, pevi, keši, šöpi, wonti / *Steinitz szerint /Ocm³.212/ az -a lativusi rag variánsa, és hasonló a passivum jelében előforduló -ijv-aj váltakozáshoz. Az -a lativusi rag eredetéről l. a 3.2.2.1. pont alatt. Gulya /Osznovü III.306/ két lehetőséggel számol, *-k -val és *-j -vel.

3.2.3.4. A -k lativusi rag folytatójával számolnunk kell mint tömássalhangzó geminálójával néhány névutóban: lakka /*lak + -χ- + a/, šoppi /*-p + -χ-/, vö. Osznovü III. 306.

3.3. Néhány mondattal tárgyalom azokat a képzőket is, amelyek a névutók alapjául szereplő főnevekben találhatók.

3.3.1. A leggyakoribb képző, ami e főnevek képzésében használatos, a *-p_i^a /*-p_i^a /V.Vj. Ø, Szur. -pi/-pi /J.-pi/, DN.DT.C. -pe, Kam.KoP.Kr.Cs. -pə, Patk. -pe, Ni. -pa, Ser. -pe, Kaz. -pi, Szin.-pi, O.-pi.

Ezzel a képzővel alkották a következő névutók alapjául szolgáló főnevek: iapi/4./, iapi/5./, ātampa/7./, untpa /13./, witpe /20./, jūwpa/25./, kijpi/29./, kimp /38./, axpi/42./, nūmpa/49./, tōyapi/70./, tōmpi/71./.

Schütz /MyK.40:41/, Lehtisalo /AblSuff.248/ és Sauer /Nomild.83/ ezt denominális képzőnek tartja. Ravi-la a finnugor komparativsuffiksummal foglalkozó tanulmányában /MUF.24:58/ próbálta egyeztetni az ostj. nūpi, tōmpi stb. alakokat a középfolk jelével. Ravila a finnugor komparativ *-mp-jét az ősi *m lokálisképző és *-pa, nomi-na possessoris képző, összehasonlítóként magyarázza /uo.55 lk./.

A finnugor *p/a/ képző osztják folytatása pedig általában -ap /Sauer, NomBild.65 kk./.

Vértés szerint /ALH.12:264;13:23/ a DN. -p₃stb. pedig az 'irgendein Teil von etwas' jelentésű elhomályosult önálló szó. Ez a gondolat már Castrén-nél /Versuch. 67,99,120/ megvan, azonban egyetlen, szótárban feljegyzett nyelvjárási példa sem igazolja.

A -pi/-pi képzővel kapcsolatban megfigyelhető egy érdekes morfológiai-tipológiai jelenség. Nézzük meg a következő példákat, ahol ugyanabból a töből származnak mind a helyhatározószók mind a helyhatározós névutók:

<u>ilbija</u> '/lat./unter'	<u>iln'</u> '/lat./unten'
<u>ilpira</u> '/loc./unter'	<u>iln</u> '/loc./unten'
<u>itpiwa</u> 'von unten'	<u>ilta</u> 'von unten'
<u>kimpeja</u> 'nach aussen, hinter'	<u>kīm, kēm</u> 'hinaus, heraus'
<u>kimpepa</u> 'hinter'	<u>kāmen</u> 'draussen'
<u>kimpivet</u> 'von aussen, von hinten'	<u>kānetta</u> 'von aussen'
<u>numpaja</u> 'nach oben'	<u>nox</u> 'hinauf'
<u>numpana</u> 'oberhalb, auf'	<u>nūmen</u> 'oben'
<u>numpiwa</u> 'von oberhalb'	<u>nūnetta</u> 'von oben'; stb.

/Patk.-Fuchg 105,107,109, Sauer, NomBild.79-80/.

Mint láttuk, a -pi/-pi olyan képzővé vált, amely éppen a névutó alapszavaként szereplő főneveket képezi.

3.3.2. *η -képző, amely az alen/8./, kunen/31./ kuten/34./ főnevekben található, gyakori előfordulású nomina possessoris képzőjeként, ritkábban képez főneveket,

pl. V.Vj. jasa stb. 'Rede' -- Trj. J. Irt. O. jasta - stb. 'sagen' /KT.190/.

Eredetéről l. Schütz: NyK. 40:34-6; FgrSprW.²90; Lehtisalo, AblSuff.140-1; Györke 56; Sauer, NomBild.148-9.

3.3.3. -at képző, amely köyat/30./ és talán säyat/65./ névutókban található, méretet és nagyságot jelölő főneveket képez. E képző finnugor eredetű, vö. Lehtisalo, AblSuff.317,319; Györke 16; Beke: ALH.2:339 lk.? Sauer, NomBild.

Budenz /UgAl.384/ tévösen egyeztette ezt euált t-jével.

3.3.4. -ti/-ti képző denominális névszóképző. Győr előfordulású, Sauer szerint /NomBild.103-4/ az oxti /3./ kívül megtalálható még Kaz. ετι 'Ausschen, Gestalt' / - εη 'Körper des Menschen, Oberfläche des Körpers; Haut'; KT.130b/ szóban, valamint talán Dunin-Gorkavics térképén néhány összetett helynév jelzős elemeként: Trj. ножны оран, ножны ярун нуруа.

3.3.5. Nomina caritiva képzője *-lay található a täxli/69./ és örakka/16./ névutókban. Karjalainen /MSFOu.128/ és Gulya /EOChr./ ezt esetragnak tartotta, Sauer /NomBild.16-19/ pedig képzőnek. Nyelvjárásokbeli előfordulása a következő: V.Vj. -lay, -lay, Szur. -lay, -lay, -lay, Fi. -ta, Ser. -ta, Kaz. -ti, O. -li, Páp. -li, Ahl. -li. Eredetét tekintve talán összefügg az *l ablativus-elativusi raggal.

4. Az osztjak névutók /szemantikai elemzés/

4.0. Ebben a fejezetben a névutó főbb jelentés-
gócait és a vele alkotott határozófajtákat mutatom be.
Itt csak szemelvényt adok példatáramból, amely kb. 2500
példamondatot tartalmaz. Rendszerint ezt hely-, idő-
és elvont /ok-, cél-, mód-, állapot- stb./ határozók
szerinti csoportosításban közlöm. A jelentéstani elem-
zés nem terjedhet stilisztikai finomságokig, mivel a
névutós szerkezetek jelentésváltozatait nagyrészt a né-
met, magyar vagy orosz nyelvű fordítások alapján figye-
lem.

A névutókat ugyanabban a sorrendben tárgyalom, mint
a 2. fejezetben.

4.1. Suris. išn stb. névutós határozó számhatáro-
zóként szerepel

/Suris./ kīmet išn 'zum 2.Mal' /Steinitz, DEWO 6/;
/Suris./ tuxel išn 'manemal' /uo./; /Mu./ i-molt išⁿ
'egyszer' /Pápay, EOM.33/.

4.2. V. uja, ujna, ujoy névutós határozó a mondat-
ban helyhatározóként fordul elő. A névutócsalad tagjai
megfelelően a 'alá', 'alatt', 'alól' jelentésűek:

/V./ pesən uja 'unter den Tisch' /Steinitz, DEWO 20/;
/V.Vj. čoyt-uja lānalem 'ich grabe mich in den Schnee' /uo./;

/Vj./ jenk uja menes 'er sank auf den Grund'/uo./ -- /V./ pasan ujnə 'unter dem Tisch'/uo./ -- pasan ujoy 'unter dem Tisch hervor' /uo./.

4.3. V. oytina stb., V. oytija stb. és DN. oxtwə névutócsalád többnyire helyhatározóként fordul elő a superessivusi, sublativusi, ill. delativusi jelentésben:

/V./ nökəl oytinə imil lalwəl. 'On the porch there stands his old woman.'/Gulya, EOChr.141/; pasan oxtənə at 'es liegt auf dem Tisch'/Karj.-Vértés: MSFOu.128:45/; /C./təm pədənə xui oməst uoi oxtənə. 'Auf jenem Boden sass^{1/1}Präsens/ auf dem Elentier ein Mann.'/Karj.-Vértés: MSFOu.157:85/; /Ser./ atə xəwtəm lūlə tixət xow^o pāj ūxtənə, atə xəwtəm təxtən tixət xow^o pāj ūxtənə nan mana! 'Auf deiner von selbst emportauchende Bülte mit dem Nest des kleinen Tauchers, auf deine von selbst emportauchende Bülte mit dem Nest des Polartauchers geh du!'/Steinitz, Ovd.I 301-2/; /Kaz./ katra, xon qor antəm wəs, tūt a wəsət rat oxtijan xət aipijan. 'Einst, als es noch keinen Ofen gab, machte man Feuer auf der freien Feuerstätte in dem Inneren des Hauses.'/Rédei, NOT.34/ -- /V./ mən sōjōy kolmala juy oytija nuɣ-lōkkəl. '/The streaked squirrel/ hearing our noise jumped on /a/ tree.'/Gulya, EOChr.135/; imə kim tiu-Dət, nərəm oxtəiə tōDət,... 'Die Alte trat hinaus, sie stand auf dem^{3/3}Lativ/ Flur,...'/Karj.-Vértés; MSFOu.157:78/; /DN./ pasan oxtəiə 'auf den Tisch'/Karj.-Vértés: MSFOu.128:3/; /Ser./ tāpat ūR ij nət wōj ūxtija ʃmšəmsət. 'Die sieben Helden setzten sich auf einen Pfeilschaft.'/Steinitz, Ovd.I.243/; /Kaz./ qomət-sōxaca pa ar-sir aj pōrməšaca pōm-

nejet aipen öta, oxna pa xopa jin-mänti-öt oxtija müj-pa
jin-mäntöt xonena. 'Seine Kleider und verschiedene kleinere
 Sachen werden in den Sarg gelegt, sein Schlitten und Kahn
 auf oder neben die Wasserrinne.' /Rédei, NOT.36/; /Kaz./...
scrottī moset xasem kor tipijen ilī kor oxtija pōnman. '...
 in einem warmen Ofen oder auf den Ofen gelegt trocknen.'
 /Rédei, NOT.128/ --/DN./ taw oxtow 'vom Pferd/erücken/
 herunter' /Steinitz, DEWO 33/.

A Ser. nyelvjárásból vannak példák arra, hogy e név-
 utó általánosabb helyjelentést fejez ki:

/Ser./ santa xōn 5msem wōš ūxtana titna šūsta ij āmp
an xisēs. 'in der von dem Zar ohne Herz bewohnten Stadt
 war nicht ein einziger lebendig laufender Mund übrig ge-
 blieben.' /Steinitz, Ovd.I.299/; /Ser./ tēpen ūxtana ākar-
nen pūrēsnen karijtanen orijtanen. 'In dem Vorhaus knurren
 /und/ brummen ein Hund /und/ ein Schwein.' /Steinitz, Ovd.I.
 281/.

Időhatározóként:

/Ser./ pätlam at ūxtana 'in der dunklen Nacht' /Stei-
 nitz, DEWO 33/.

Elvont határozóként; részeshatározóként: /Ser./ tūw
kāt semja uhtija rupijtes. 'er arbeitete für zwei Familien'
 /Steinitz, OstjChr.² 81/: átvitten, képes eszközhata-
 rozóként: /Ser./ ōwas-mij-jox jur ūxtana sār-jox tasana jīset
 'durch die Kraft der Nordvölker wurden die Schamanen reich'
 /Steinitz, DEWO 33/; /Kaz.irod./ V. Stejnie još ahtine
 'szekesztő W. Steinitz'; képes értelembe: /Kaz./ mōjper
torēmen - mätte - jōren jōkante sīt pāta, xānēxojet,
wōjet, jūxet, jinket oxtijen wōna wōati. 'Der Bär - so sagt

man - wurde vom Gott mit Kraft beschenkt, damit er ein Herr /groß/ über die Tiere, Bäume, Gewässer wäre.' /Rédei, NOT.38/.

4.4. DN. itpənə stb., DN. itpeja stb., DN. itpewə stb. névutós határozó a mondatban többnyire helyhatározóként fordul elő; jelentésük 'elé', 'előtt', ill. 'elől':

/Patk./ nārpaŋ voča-itpega jūgutmeu kemne 'als wir vor die Landungsbrücke kamen' /Patkanow, IO.II.202/; /Ser./ šōp kē toxtan sōt numpija kē pārson, sōp kē kuran sōt numpija kē pārson, tom juwtam sōmər kōw mā notem jōtpija ite āt kōrijēt! 'Wenn du mich wahrhaftig über die geflügelten Hundert /Geister/ bestimmt hat, wenn du mich wahrhaftig über die flüssigen Hundert /Geister/ bestimmt hat, /so/ möge dieser geschleuderte sōmp r-Stein vor meiner Nase niederfallen!' /Steinitz, Ovd.I.249/; /Ser./ šw jōtpija xatomas,... 'Er glitt vor die Tür,...' /Steinitz, Ovd.I.281/; /Mu./ mā xōt jēlpija manlēm 'I go before the house /whither?/' /Rédei, EOChr.75/ -- /Patk./ nārpaŋ voča itpənə 'vor der Landungsbrücke' /Patkanow, IO.II.96/; inōatijan šiwaeməməŋ aūw jeapəməŋ it pa toai. 'Plötzlich bemerkt er, daß auch irgendein anderer vor ihm getragen wird.' /Rédei, NOT.74/; /Mu./ xōt jēlpijn ūn jux lōjll 'before the house there stands a large tree' /Rédei, EOChr.75/ -- /Patk./ nārpaŋ voš itpegiwa tōra vātta sornin sūgom vātta tādai 'vor der Landungsbrücke war über über den See ein goldener Draht gezogen' /Patkanow, IO.II.28/.

A locativusi alak használatos időhatározóként is, jelentése 'az /időben lejátszódó/ eseményt, eseményest stb. vagy az időpontot megelőző':

/Kaz./ nāa-wet pa jēpijēn kasem wqnt ewat /:ewat;
 S.T./ pūpi-sasi tqsi wet xojēn wōō. 'Vor 4-5 Jahren wur-
 de das Götzenbild aus dem Kazymer Wald durch fünf Männer
 in die Stadt gebracht.' /Rédei, NOT.32/; /Kaz./ pari jēa-
pijēn menne jemati anetawae wen-xojā asi, jajet
ewat. 'Vor dem Schmaus verhüllt die Braut ihr Gesicht
 /beginnt ihr Gesicht zu verhüllen/ vor dem Vater /und/
 den älteren Brüdern des Bräutigams.' /Rédei, NOT.44/; /Szin./
mantan jēlpijn /i/ tut kōw, lēstan, kunšap wušan. 'Vor
 ihrem Veggang nahmen sie einen Feuerstein, einen Wetzstein,
 einen Kamm.' /Steinitz, Ovd.I.142/; /Szin./ katšētet jēpl-
pijn lāpet puš noxli tūram pōla uwaltiset. 'Vor dem Schlach-
ten rief man siebenmal zum Himmel/sgott/ hinauf.' /Steinitz,
 Ovd.I.58/.

4.5. Kaz. īapija stb., Kaz. iapijn stb., Kaz. ītpewet
 stb. névutós határozó a monadtban csak helyhatározóként
 fordul elő. Jelentése 'alá', 'alatt', ill. 'alól':

/Ser./ āj xōpem itpija mānat pōne! 'Lege mich unter
 mein Boot!' /Steinitz, Ovd.I.303/; /Ser./ nōxe pul taxtet
ušnúš itpija juwatsatte. 'Sie warf das Fleischstückchen unter
 das Fenster.' /Steinitz, Ovd.I.293/; /Kaz./ sūmet itpija
omses pa semnet lāp-toxarsatte. 'Er setzte sich unter eine
 Birke und machte seine Augen zu.' /Rédei, NOT.138/; /Szin./
palen iki inel ālemesli, šas lowl šoppi nōremesli, jinki
norem ilpija woškasli. 'Der Wolkenalte packte seine Frau ,
 zerbrach ihr das Rückgrat, warf sie unter das Wasserge-
 stell.' /Steinitz, Ovd.I.123/; -- J. pēsān ōlpine 'pōy-
 dān alla' /PD.212/; /Ser./ ušnúš itpeha sūrnē wox sumet

tiymat. 'Unter dem Fenster ist eine goldene Birke gewachsen.'
 /Steinitz, Ovd.I.294/; /Kaz./ lūk xūw ɔmsas sūnet itpijen
xōmes oxtijen... 'Das Auerhuhn saß lange unter der Birke auf
 Büste ...' /Rédei, NOT.138/; /Kaz./ aj xop iapijn āmp ɔΛ. 'koer la-
 mab paadi all' /Seilenthal/; wonsi-jūx itpijen enanti tōlex
milet wōsti, xot-jūx itpijen enanti tōlex milet wūrti. 'Die
 Kappe des unter der Kiefer wachsenden Pilzes ist grün, die
 Kappe des unter der Fichte wachsenden Pilzes ist rot.' /Ré-
dei, NOT.120/; /Szin./ pā isiti xōn ɔwi iāni ilpijn xūxatli-
jās... 'Ebenso lief er unter dem Fenster der Zarentochter
 hin und Her,...' /Steinitz, Ovd.I.161/; /Mu./ pasan ilpijn
put ɔnasl 'under the table there is /strictly speaking: sits/
 a pot' /Rédei, MOChr.75-6/; /O./ iank ilbina pu iasalt ilis
talda pitsa. 'a víz alatt a folyással szemben lefelé kezdi
 húzni.' /Pápay, MONyt.6/; /O./ si keu ilbina sàran ongi put.
 'es alatt a kő alatt egy nagy /tk. sürjén/ szarkos fasék
 /van/.' /Pápay, MONyt.13/. -- /Ser./ sitlma xitot āj xop
itpōwət nox nōwrmas. 'Darauf sprang der Hefte unter seinem
 Boot hervor auf.' /Steinitz, Ovd.I.306/; /Kaz./ tūw xūwa jān-
xijtes nōrama tant kāsī tōns' itpowət. 'Es pflegte weit auf
 Tundra zu gehen, um Rentierflechten unter dem Schnee zu
 suchen.' /Rédei, NOT.124/; /Szin./ xōt xar ilp ɔL wōjlal nox
ōtmesət. 'Unter dem Fußboden hervor kamen seine Tiere her-
 auf.' /Steinitz, Ovd.I.158/; /O./ ɔzəm ilbi ɔuəlt kanžāndəs
 'A vánkös alatt keresgēlt.' /Pápay, MONyt.8/.

4.6. V. elawteyi, DT. ätaptä, O. el'ti stb. névutón határozó a mondatban elsősorban helyhatározóként szerepel. Leggyakoribb jelentése prosekutivusi-prolativusi: 'vni fölötte, rajta vagy benne /haladva/':

/V./ əŋkum ələbməku məynua-maŋnua əlyəlməŋ. 'сразу через нуюматъ из стороны в сторону переносимъ.' /Terogskin 103/;
/Patk./ nai-odəpta nāvērmōt 'er sprang über das Feuer'
/Patkanow, IO.II.128/; /C./ ux təxrət uxət ɔdəptə tšəDšəmət
'Seinen Kopfpanzer zog er über seinen Kopf.' /Karj.-Vértes: MSFOu.157:84/; /Ser./ xutam, nāte kurt otte diw nāntem
'durch 3,4 Dörfer fuhre ich dorthin' /Steinitz, DEWO 71/;
/Kaz./ portətət tiw nōrem xōmsət ottījen, wəntət ottījen
'Sie flogen über die Büten des Bumpfes, über die Wälder.' /Rédei, NOT.138/; /Szin./ nələl xotən xorət puləp
wus ɔlti tuta əlləli. 'Die Schwanengewänder der Frauen sündet er durch den Schornstein im Feuer an.' /Steinitz, OVd.I. 91/; /Mu./ mā ūxlem ləš' ɔlti manl 'my sledge goes on the snow' /Rédei, NOChr.75/; /O./ xəndəš ɔlti nox-xəntə pit-sət. 'A lépcsőn kezdtek fölászni.' /Pápay, EONyt.11/; /O./ lans ɔltti 'über den Schnee /gehen, fahren/' /Steinitz, DEWO 71/.

Superessivus: /Kaz./ pāšan ɛət' ɔl 'es liegt auf dem Tisch' /Steinitz, DEWO 71/.

/O./
Sublativus: pozən ɔlti liužəsət lojətset... 'Az asztalra ételek jöttek,...' /Pápay, EONyt.10/; /O./ ittəm ini əmp-ɔfəl ɔlti ləltəli,... 'ekkor az asztalra az obszúra tette...' /Pápay, EONyt.26/.

A Szin. és Mu. nyelvjárásokban a névutó használatos az ewelt névutó helyett is. Ezeket a jelöléseket /abl.-

elat.stb./ a 4.21. pont alatt tárgyalom.

4.7. KoP. ätampənə, KoP. ätampəjə, KoP. at mpiw
névutós határozók helyhatározóként szerepelnek, jelen-
tésük '/a folyó/ tulsó oldalán', '/a folyó/ tulsó oldalra',
ill. '/a folyó/ tulsó oldalról':

/KoP;/ äs ätəm pənə 'Obin tuolla t. toisella puolel-
la' /PD.120/; /J./ äs äläm pīnə 'id.' /uo./ -- /KoP./ iəxə
ätəmpəjə mənə /uo./ -- /KoP./ iəxə ätəmpīwə 'joon toisel-
ta puolelta' /uo./.

4.9. Trj. uäti stb. névutós határozó a mondatban
helyhatározóként fordul elő; jelentése 'keresztül', 'át':

/Trj./ iükən tä'i uäti mən 'meni suoran metsän läpi,
kautta; er ging /gerade/ durch den Wald /eig. baumige
Stelle/' /Karj.-Vértog: MSFOu.128:213,267/; /Szav./ nun
öttidə t/ürəm/ s/ida/ p/ətnəi/ p/ək/ ämbəd üttə äridəm
ät uərə, ... 'Du schau, Sohn der Himmel-satt-hohen-Dame,
/dass/ der durch die Hunde keinen Spass macht^{4/4}, ... mache
der durch die Hunde keinen Spass.' / /Karj.-Vértog:
MSFOu.157:142/; /O./ lou kim-ədəs, soypunəl langəl uldi
loşkesli, ... 'Ő kiment, a csérmagomolyagját a tetőn kereszt-
ül dobta, ...' /Pápay, EOMyt.9/.

4.8. Patk. ödenət, Kaz. əənn névutó a mondatban
elvonó határozóként szerepel.

Célhatározóként: /O./ xui uələm or-uai ələlənə ipəti
louətti iis, uələm iənək-xul ələləl uələs pitsəli 'Ember
vadászta /tk. ölte/ erdei vad után járó nagyságúvá lett,
fogott /tk. ölt/ gízi halát fogni kezdte' /Pápay, EOMyt.
143-4/.

Okhatároshént: pältiŋ lü ülingmä kuolten geschlen-
paltē lou älnömmä xoltē sänlēm 'odvas csontom miatt /tk.
csontvégenen/ végen lenne'/OH.I.144-5/; /Patk./ ort-īmetna
nohonen ti-vottāi haurim ōtinat 'die Magde werden unsere
Schwester /eig. Schwägerin/ des Kindes wegen töten'/Pat-
kanow, IO.II.156/.

A Kaz. nyelvjárárból bő példaanyag van jelentőse
'/beszél, gondol stb. /vairól': /Kaz./ paenēaen arīvet
won arēt sī paenēaen, xōtī nīr wōxētījēaet najpār, niš-no
paenēaen arēt, aūw wōaen paenēaen.'Zuerst singen sie große
Lieder, wie die Leute den Baren erlegt haben, Lieder über
die Feenfrau, über ihr Leben.'/Rédai, MOT.90/; /Kaz./ sī
jūbījēn jōxtēn jox aīw aēaet-jen'et, pa sōrma jūwēn kōja-
teā nōnēāijēaet pa aūw paenēaen pōtēaet.'Dann essen und
trinken die dorthin gekommenen Leute, gedenken des Ver-
storbenen und reden über ihn.'/Rédai, MOT.37-8/.

4.10. KoP. onat stb. névutós határozó a mondatban
módhatároshént fordul elő:

/Er./ net-ōnēt 'wie', /Steinitz, DEWO 99/; /Wi./ hōi ōnēt
'milla heimoia, millä tavalla; mit welchen mitteln, auf
welche weise?'/Et.47b/.

4.11. DE. uuta stb. névutós határozó a mondatban
helyhatározó- és időhatároshént fordul elő, jelentőse
mindkét esetén terminativusi:

/DE./ ūyētpēnt undā ti tēgāi. 'Es wurde bis zum
Bedecken seines Kopfes aufgeschaut.'/Marj.-Vörten: MSPOU.
157:4/; /G./ xūdēm sōt ūrt kōdīu3 ei ūrt uābīdōt āngēt kōt-
tēp u dō lāpōt.'...,unter dem dreihundert Freiern gelang-
te/?? H.V./ nur ein Freier bis zur Mitte der Saule.'/Marj.-

Vértog: MSFOu.157:107/;/Kaz./ pa tölxet kütne ewettajet
küttapa milt ewet kür-pörax wonta. 'Die anderen Pilze wer-
den in der Mitte, von der Mütze bis zu dem Fuß entzweige-
schnitten.' /Rédei, MOT.120/; /Szin./ luw mammel jupijn min
lūxessaknen kās kašman pān xuwat nōl juwet/ti/ nāk ūnti
natsem. 'Nachdem sie weggefahren waren, ging ich mit mei-
nem Freund, Unterhaltung suchend, längs des Ufersands bis
zu der Pfeilschiess-Lärche.' /Steinitz, OVD.I.62-3/; idō.
határosoként: /C./ ámēx nō ioxättēm undā kēdet tēi ōdānē
tōdānēt, kōrēt tēi ō/Dānē/ t/ōdānēt/. 'Frau /meines/ alte-
ren Bruders, bis zu meiner Rückkehr stelle er sich auf das
Ende seiner Handspitze, stelle er sich auf das Ende seiner
Fusspitze' /Karj.-Vértog: MSFOu.157:100/;/Ar./ tān tāt untā
/untā/ 'naahin aikoihin asti, bis zu diesen Zeiten /eig.
Einzahl: bis zu dieser Zeit'/ /Karj.-Vértog: MSFOu.128:67/;
/Ser./ in suhet xūtetne intam ūntā ūttēt. 'Ihm leben sie
in Glück /und/ Wohlstand bis heute^{22/22}, bis jetzt' /Stei-
nitz, OVD.I.244/;/Kaz./ luw kašān jetān kūnā pātātī wonta
ropen kātāt/ea. /Rédei, MOT.52/; /Szin./ n ō n l i - l ō n
l i kuš xoti pōjhadijl tal ūnti lūwēti,... 'Der arme nonli
fleht zwar, bis zum Winter zu warten...' /Steinitz, OVD.I.73/.

4.12. V. ontā, ontnā, ontpā névutós határoso a mondāt-
ban helyhatárosoként szeropel:

/V./ 66r ontā 'b лос' /Steinitz, DEWO 118/; -- бop онна
лѣмун. 'глаголю б лос.' /Poroskin, 118/ -- бop онна бамн ѣсам.
'В лесу была семья /по манеру/. /uo.116/.

4.13. KoP. untəjā, KoP. untənə, KoP. untəiwə névutós
határoso a mondātban helyhatárosoként fordul elő. Jelentése
'ald', 'latt', ill. 'alól':

/Patk./ tušák-untpeja tontái 'sie legte ihn unter die Matratze.' /Patkanow, IO.II.150/ -- tín áditta vatpar untpetena tox ómdeden 'unter das Bettgestell, woauf sie ihn hin' /Patkanow, IO.II.122/ -- /DM./ məy utpewa jənk nōyot' etamət 'aus der Erde steigt Wasser herauf' /Steinitz, DEWO 119/; tont' untpīvet 'aus dem Schnee heraus' /Patk.-Fuchs 119/.

4.14. 0. adagna névutós határozó a mondatban elvont határozóként szerepel:

eszközhatózóként: /0./ pudi roud pndagna si ltaii nox-xullada pidəs 'a fekete meredek part mellett lassanként kezdet fölbukni / a fekete meredek partra támaszkodva' /Pápay, EONyt.158/;

okhatározóként: /0./ si ádem nənxo pndagna ma uerna pillel 'ezen rossz ember miatt bajba kerülök /tk. esek/' /Pápay, EONyt.30/.

4.15. 0. orənd stb. névutós határozó a mondatban elvont határozóként szerepel.

Okhatározóként: /Szin./ non ūrəəə jən puš pōjkəəəə janxe! 'Deinetwegen soll man zehnmal bitten gehen.' /Steinitz, OVD.I.72/; /Mu./ mentem jōlpijn xolxos-kūsa-xū jəna rūpit-mem ūrəəəəə pəməsipo jōstəs. 'the kolikhoz president Thanked me /or expressed his thanks/ for my working well' /Rédei, EOChr.81/; /0./ mola orəəəəə mənīn xəttəl mənī iil? 'miért Manying háza a neve?' /Pápay, EONyt.91/.

Célhatározóként: iaiem uəldi orəəəəə ləorəndəm xəəəəə xər-soyən 'Az én bátyám megölésére lett a tarka rénszarvas-bőröd loterítve' /Pápay, EONyt.63/.

Módhatározóként: intəmət nəxwrenət xūw pōtərsət si

otanen, müj würen tiw toxastet xüt wetti jän'sat. 'Die Ki-
der im Internat redeten lange darüber, wie ihre Freunde zum
Fischen gingen.' /Rédei, NOT.104/.

4.16. J. örakka stb. névutós határozó a mondatban
/negatív/ társhatározóként szerepel:

/J./ nön örrakkā3 'paitsi sinua' /PD.96/; /KoP./ nön äräk-
tāiēn tott3 pārtā ütēt 'siellä elivät kaikki paitsi sinua'
/uo./; /Kr./ mān erāktāiem 'ilman minua' /Karj.-Vértēs: MSFOu.
128:75/; /DN./ mān ērāktāiem uērēt 'sie haben es ohne mich ge-
macht' /uo.11/.

4.17. C. ärtn3 stb. névutós határozó a mondatban főként
időhatározóként fordul elő:

/C./ tāu3 iēnk nūt iēnk nōBātt3 ärtñ3. 'Zur Zeit, wenn
das Frühjahrseis, das Hochwassereis mit dem Strom fährt.'
/Karj.-Vértēs: MSFOu.157:102/; /Ser./ tuw pākñmat āRna ūx
soxēt nox pōnāmāttā. 'Der erschrak und^{47/47} Im Moment /zur
Zeit/ seines Erschrockenseins' /setzte schnell seine Kopfhaut
auf' /Steinitz, Ovd.I.260/; /Kaz./ jōx jōxatnem artñ ašem
jāñ. 'minu kojujōudmise ajal /oli/ isa kodus' /Seilenthal/.

Az O. nyelvjárásban módhatározóként is fordul elő: /O./
nēñ-ārdan jāx 'emberek, mint ti' /Pápay, ONGy.250/.

4.178. DN.itā stb. névutós határozó a mondatban hason-
lító jellegű mód-, ill. állapothatározóként szerepel:

/Kr./ rutētīt3 'veneläisten tavoin' /KT.102a/; /Kr./
xāntitīt3 ut 'elää ostjakkien tavoin' /uo./; /Kaz./ xōmēs-wōt
īšitī jīñka pōnta jāxēm-wāñsēm-ōt itī. 'Die Moosbeeren werden
ebenso ins Wasser gelegt wie die Preiselbeeren.' /Rédei, NOT.
128/; /Szin./ in poslan jōx p i l i p iki jupijn kēl iti

Ölmässət, šiti wuti matsət. 'Nun reihten sich die Flussarm-Leute hinter dem Philipp-Alten wie ein Seil an, gingen so aufs Ufer hinauf.' /Steinitz, Ovd.I.64/; /O./ ōxəl-idi tālləlī,... 'Szán gyanánt húzza,...' /Pápay, ÉONyt.17/.

4.19. Szin. itn névutós határozó csak helyhatározóként szerepel:

/Szin./ k ā j si itəln joxi manəs. 'kaj ging damit nach Haus.' /Steinitz, Ovd.I.107/.

4.20. DN. witpeja, DN. witpenə névutós határozó a mondatban helyhatározóként fordul elő. Jelentése 'mögé', ill. 'mögött':

/Patk./ īn pax nernettāi pūgot-vitpeja 'diesen Knaben brachten sie hinter das Dprf' /Patkanow, IO.II.158/; /C./ nəDem kōrBe kōrən tāx uītpaiə oməttam ēuz xou nūBēDà pāx xou nūBēDà. 'Ich setze mich hinter den mit Füßen versehen Tisch /für die Bären/, für die lange Lebenszeit der Mädchen, für die lange Lebenszeit der Burschen.' /Karj.-Vértēs: MSFOa.157:119/; /Ser./ wutpen xūt wutpija tāsətte. 'Stellte sie an die hintere Ecke des Hauses.' /Steinitz, Ovd.I.281/; /Kaz./ nōwi waj šānša ʌ əsəŋən, xət wūtpija totī pītsajən. 'Sie setzten sich auf den Rücken des weißen Vogels, /und/ man fing an, sie an die Seite gegenüber der Tür /des Hauses/ zu tragen /pass./' /Rédei, NOT.78/-
/Patk./ pūgot vitpena 'hinter dem Dorfe' /Patkanow, IO.II.158/; /Ser./ kēw sēmpə tāpat ūR pašan wutpana šunman xūtman šməstət. 'Die sieben steinägigen Helden sitzen am Tisch, in Hülle und Fülle schmausend^{68/68}, reichlich lebend, üppig lebend' /Steinitz, Ovd.I.275/.

4.21. O. ewəlt stb. névutó az északi nyelvjárásokban leggyakoribb névutó. Primér jelentése helylativus-elativusi:

/Ser./ nan náta xōt sunen ēwat náta tutna tōssajan. 'An deinen vier Hausecken sind dir vier Feuer angelegt worden.'
 /Steinitz, OVD.I.259/; /Ser./ poxet nānk ēwat nānk wontl' xo-
patas, xūt ēwat xūt wontl' xopatas. 'Ihr Sohn hieb von einer Lärche einen Lärchenspan ab, hieb von einer Fichte einen Fichte-span ab.'
 /Steinitz, OVD.I.262/; /Ser./ āsem kēw sēmpa tāpat ūR
wōš ēwat ima wus, imet tāpat pox taj's. 'Mein Vater hat aus der Stadt der sieben steinägigen Helden eine Frau genommen, seine Frau hat sieben Söhne geboren.'
 /Steinitz, OVD.I.253/; /Kaz./ wen-xo tōxəpījan ānken-āsen mija wūjan nan pa kor-
tet ewat wortitl' jox kānat. 'Außer dem Bräutigam nimmt man den Vater und die Mutter mit und sucht /auch/ andere Brautwerber in /aus/ den Dörfern.'
 /Rédei, NOT.44/; /Kaz./ wūtet pāsta tant tōns' ewat xirtet. 'Die Rentiere scharren die Flechten schnell aus dem Schnee hervor.'
 /Rédei, NOT.110/; /Kaz./ pīras' ikl' šl' jasnet wera šsa jorət ewat ūwsatte,... 'Väterchen rief diese Worte laut /stark/, aus voller Kraft,...'
 /Rédei, NOT.114/; /Kaz./ wontitatl' pīras' pāstuxet ewat! 'Lernt von den alten Hirten!'
 /Rédei, NOT.122/; /O./ koidal sboxat mola-pugat
əuəlt azət purisəli, tōram əuəlt purisəli, kul' əuəlt purisəli,
 'Varázslása közbén minden félétől kutatta, az isten felől kutatta, az ördög felől kutatta.'
 /Pápay, ÉONyt.24/; /O./ ámβ-ōxəl
əuəlt lou /imi-xili/ uurəina nox-kiləs. 'Az ebszán alól ő /az asszony-unokája/ csak nehezen kelt föl.'
 /Pápay, ÉONyt.26-7/.

Az ewəlt névutó hiányzik a Szin. és Mu. nyelvjárásokból, és az elti névutó /l. a 4.6. pont alatt/ felvette az abl.-elat. funkciót is: /Szin./ i nól wusl' ēlti tutn' ētl. 'Aus dem einen Nasenloch kommt Feuer heraus.'
 /Steinitz, OVD.I.142,143/; /Mu./ mā joxetlən kū ēlti 'I come from the village'
 /Rédei, NOChr.75/;

/Mu./ mā jōxətləm opem ēlti 'I come from my sister' /Rédei, NOChr. 75/.

Ablativus materiae -ként: /Kaz./ sōxət ewət tōmtī sōx jəntət,... 'nähen Kleider aus seinem Fell...' /Rédei, NOT.122/;
/Kaz./ pəs jux ewənt warəntət, mūj-pa wənpəp warənt. 'Das Ziel verfertigt man aus Holz oder man macht einen Einschnitt' /Rédei, NOT.48/; /Szin./ mək kur sūrət ēlti xūləm xū wəlp n̄s̄l wērət, xon lūx lowlāl ēlti jūxəl wərət. 'Aus den Schienbeinen des menk machten die drei Männer drei wəlp-Pfeile aus den Rippenknochen machten sie einen Bogen.' /Steinitz, Ovd.I. 114/;

Az ewənt névutó hasznalatos időhatározóként is: /Kaz./ šowrət šitī pōrtī-wəj atənan ūwmət ewət pōrtī-wəj šiw jōxtəs. 'W-hrend die Hasen über den Wolf so schriern, kam der Wolf hin.' /Rédei, NOT.134/; /Kaz./ šī wuš ewənt meñne wəp-xə xōša wəntī pītə. 'Von dieser Zeit an fängt die Braut an, bei dem Bräutigam zu wohnen.' /Rédei, NOT.46/; /O./ sidi oldal ewənt uəs-pōzəx āgətl. 'A mint éldegélnek, réczetójást gyűjt.' /Pápay, EONyt.32/; /O./ lunən lābət ewənt, tolən lābət ewənt moxilən uantman tailələn,... 'Hét nyár óta, hét tél óta látják egymást,...' /Pápay, EONyt.14/.

Prosekutivusként: /Kaz./ xət-šāš pōr-wuš ewənt xəlam ǝxəp j ə l' a n - i k i xət n̄p̄ija pītəs. 'Durch das Bahrloch an der hinteren Wand des Hauses kam /fiel/ der dreiköpfige jā-lan-Alte ins Haus' /Rédei, NOT.74/; /O./ āšhi unəl-uəs ewənt, n̄pl-uəs ewənt iānk lōnda pītəs. 'A medvének az orrán-száján keresztül kezdett a víz bemenni.' /Pápay, EONyt.6/.

Hasonlító jellegű mód-, állapot stb. határozóként: /Kaz./ tōm iki ašem ewənt ku 'see mees on paksem kui minu isa' /Sei-

lenthāl/;/Kaz./ mośsān sǎx ewənt xǒšəm. 'malitsa on sobjem kui sahh'/Seilenthāl/.

Az ewəlt névutó szerepel 'félⁿⁱ'stb. jeletésű igék vonzat-
ként: /Kaz./ xǒj pǎ pǎmā wūlī-pǒrtī-wǒj ewənt? 'Wer fürchtet
sich vor dem Wolf?'/Rédei, NOT.42/;/Kaz./ kūraŋ wǒj ewəlt pǎmān?
'Fürchtest du dich vor dem Elch?'/Rédei, NOT.32/;/Szin./ xoti
muj kul' ēlti śi lowatn xontalti? 'Vor welchem Teufel flieht
ihr denn so?'/Steinitz, Ovd.I.78/;/Mu./ mā palləm mǒjper ēlti
'I am afraid of the bear'/Rédei, NOChr.75/.

Az ewəlt névutóval alkotott összetett névutókat l. a meg-
felelő pontok alatt.

4.22. Kaz. šǒnaja stb. névutós határozó a mondatban hely-
határozóként szerepel; jelentése 'vmivel szemben':

/Kaz./ kūraŋ wǒj šǒnaja tot pa ān' esatt,... 'Er /d.h.der
Jäger/ steht dem Elch gegenüber und schießt nicht,...'/Rédei,
NOT,132/;/Kaz./ tūw əmsəs mīn šǒmajəmən kūt wonśī pǒrəxən. 'Es
saß uns gegenüber auf einem dicken Baumast.'/Rédei, NOT.130/.

4.23. V. čǒnčǎ, V čǒnčǎnə, Patk. čēnčīvet névutós határozó
a mondatban helyhatározóként szerepel, jelentése 'mögé', 'mögött'
ill. 'mögül':

/V./ kat čǒnčǎ wont. 'Behind the house /there is/ a forest'
/Gulya, EOChr.138/;/V./ lǒx čǒnčǎlnə iki katox kūm-lūxtəs. 'Be-
hind /in his back/ him /the grandchild/ the grandfather step-
ped out of the house /and asked:/'/Gulya, EOChr.135/ -- /Patk./
kōr-čēnčīvet nāvérmot 'sie sprang hinter dem Ofen hervor'/Pat-
kanow, IO.II.144/;/patk./ igena kīm kōr-čēnčīvet sāgar-mōx
ńerimai 'vom Alten wurde hinter dem Ofen ein Kalb hervorgezo-
gen'/Patkanow, IO.II.106/.

4.24. Kaz. šopi névutós határozó a mondatban helyhatározóként szerepel; jelentése 'át', 'keresztül':

/Kaz./ a s šopi mānag. 'ule Obi šoitis' /Seilonthal/;
/Szín./ šalta joxi lokšann, kerti lōw šoppi nāwrməšan. 'Darauf gingen sie ins Haus hinein, sprangen über das Eiserne Pferd weg.' /Steinitz, Ovd.I.147/; /Szín./ lōwman šmestow šaxat šw šoppi n ē m l i manəntas. 'Während wir beim Essen saßen, kam nemli /'Kamenlos'/ rasch durch die Tür herein.' /Steinitz, Ovd.I.65/.

4.25. Kaz. jūpijn névutós határozó a mondatban hely- és időhatározóként szerepel.

Helyhatározóként jelentése 'után': /Szín./ tut kōw juw⁷tsali - lin jupann ūn tut wu⁷il⁷g. 'Sie warf den⁷/⁷ ihren, corum' / Feuerstein - hinter ihnen brannte ein grosser Feuer.' /Steinitz, Ovd.I.142/; /Szín./ mā jupann i pū kulatn juwati! 'Komm mir in einer Reihe nach!' /Steinitz, Ovd.I.64/; /Mu./ mun jupewn ār xojat ūl 'behind us there are many people' /Rédei, KOChr.75/.

Időhatározóként időbeli rákövetkezőst jelez: /Ser./ di juwpana imet kunneməste.... 'Danach ergriff er seine Frau..' /Steinitz, Ovd.I.299/; /Ser./ ij xatl jiy-poxat xara manam juwpana tāpat hoxəs patat ūr tanemas.... 'Eines Tages, nachdem der Bruder in den Wald gegangen war, trat der Sieben-Zobelhohe-Held ein...' /Steinitz, Ovd.I.244/; /Kaz./ xānnəxo šōrma jiti jūpijan opet akan wəma. 'Nach dem Tod des Menschen wird eine Haarpuppe gemacht.' /Rédei, EOT.36/; /Szín./ wulet isa nara pitam jupijn jēman juxat wurm tōpsajət; 'Nachdem die Rentiere ganz enthäutet /nackt/ worden waren, wurden die heiligen Bäume mit Blut besprüht;' /Steinitz, Ovd.I.58/ ;

/O./ nonèn lèdi iubina iank ièglèm,... 'niutén megetteloek,
viset issom,...' /Pápay, EOKyt.5/.

4.26. O. iuganna stb. névutós határozó a mondatban
elvont határozóként szerepel.

Hasonlító jellegű módhatározóként: /Kaz./ šit pāta
mūwen xānnoxojetən lūnataa torən jōkana. 'Darum wird er auf
der Erde von den Leuten als ein Gott betrachtet.' /Rédei, NOT.
38/; /Szin./ kašti xū at ūjatti xū jukana i jol kārallēlli.
'Der Sekretär bohrt wie ein nichts wissender Mann immer
weiter.' /Steinitz, Ovd.I.62/; /O./ nonèn iix iuganna nōnda
pitlēm. 'Téged fiam gyanánt foglak tartani.' /Pápay, EOKyt.26/

Comitativusként: /Kaz./ tīw oštajət kawram jūka, ar-šir
tōlxət jōkana. 'Sie werden im Heißen Wasser gelegt /gelassen/,
gesondert.' /Rédei, NOT.120/; /Kaz./ nōwī tōlxət kūr-pōrəxtət
pa miltət jōkana sšrəttajət. 'Die weißen Pilzen werden im
gannen /mit ihren Füßen, Stämmen und Mützen beisammen/ ge-
trocknet.' /Rédei, NOT.120/.

Résszeshatározóként: /Szin./ kanam, ūš jorətti jupijə
na jukanema jān xōlēpan xūtlem at jaxlən k mōssen xšlōiti?
'Gowatter, wenn der aufsteigende Fisch gekommen ist, kommst
du nicht vielleicht, um für mich mit 10 oder 6/??/ Netzen
zu fischen?' /Steinitz, Ovd.I.74/.

4.27. J. jōla, V. jōlnə, V. jōloy névutós határozó
a mondatban helyhatározóként fordul elő:

/J./ powrt jōla xuntəm 'ach stelle an die Wand' /Steinitz,
DEWO 362/ -- /V./ oxpi jolnə 'neben der Tür' /uo.361/ --
/V./ kanən jōloy manwəl 'er geht längs des Uferlandes' /uo./;
/Vj./ kanən jōlow manwəl 'ua.' /uo./.

4.28. Trj. jítá stb. névutós határozó a mondatban helyhatározóként fordul elő, jelentése 'vmivel szemben', 'szemközt':

/J./ mà Löw' iikāzL manam 'monin häntä vastaan'/PD. 191/; /Patk./ jít-vöt idat /ödät/ kerodot 'er wandte sich gegen Norden'/Patkanow, IO. II. 24/; /Kaz./ pör no-lonki jónaA' lñam-lonam xo-lonki jia. 'Dem pör-Weibchen entgegen läuft /kommt/ das Faulenzor-Männchen.'/Rédei, NOT. 72/; /O./ ptl iasält lida masl,... 'a nap felé fordulva /a nappal szemközt/ kell enni,...'/Pápay, EOMyt. 5./; /O./ iank ilbina pu iasält ilid taldá pitsa,... 'a víz alatt a folyással szemben lefelé kezdi húzni,...'/Pápay, EOMyt. 6/.

4.29. Trj. kijpaja, kijpina, kijpiji névutós határozó a mondatban helyhatározóként fordul elő; jelentése 'mögé', 'mögött', ill. 'mögül':

/J./ kät kijpaja 'hinter das Haus'/Steinitz, DEWO 448/ - /Trj./ ju' kijpina 'hinter dem Baum'/uo./.

4.30. V. kőyat stb. névutós határozó a mondatban hely- és időhatározóként fordul elő.

Helyhatározóként a jelentése 'hosszat': /V./ kayen kejam 'no šopery'/Tereskin 74/; /V./ jo ko am 'no pokd' /uo./; /Trj./ jāyen kōyit 'ua.'/Steinitz, DEWO 452/; /Ser./ ūnt xuwat šūštat kasa... 'Während er durch den Wald schritt.. /Steinitz, OVD. I. 281/; /Kaz./ ij-puš jis tūw wont xuwat jō-xi. 'Einmal kam er durch den Wald zurück.'/Rédei, NOT. 104/; /Kaz./ još xuwat jita sárat son šiwatas. 'Während sie auf den Weg kommt, bemerkte sie ein Gefäß.'/Rédei, NOT. 54/; /Szin manati ankilm āsiln manam jūš xuwat! 'Geht ihr längs des von

suren Müttern, suren Vatern gegangenes Weges!'/Steinitz, OVD.I.138/; /Mu./ mā ūilem l̥s̥ xuwat manl 'my sledge goes in /strictly speaking: along/ the snow.'//Rédei, KOChr.76/; /O./ ōxl̥t̥el̥na òml̥l̥-u̥s̥ xuwat il-l̥on̥s̥ 'szánostul együtt a lék nyílása hosszában lement.'//Pápay, EONyt.20/.

Időhatározóként: /V./ lixl̥lä m̥nt put-kōx̥arta kōx̥at 'erwarte mich, wenn der Kessel kocht'//Steinitz, DEWO 452/; /Ser./ t̥āt̥ x̥uwat 'den Winter durch, den ganzen Winter' /uo./; /Kaz./ k̥āt̥ x̥uwat m̥ns̥m 'kogu páova k̥áisin'//Seilenthäl/.

4.31. Kaz. x̥on̥na stb., Kaz. x̥on̥n̥n̥ stb. névutós határozó a mondatban helyhatározóként szerepel, jelentése 'mel-
lé, -hoz', ill. 'mellett; -nál':

/V./ w̥alt̥ kanna kul w̥elt̥a im̥ls̥s̥n̥ 'They sat down /dual/ to fish at the edge of the bushes.'//Gulya, EOChr. 138/; /Ser./ x̥ōp x̥ōn̥na jox̥atmatna j̥j̥-pox̥tat isat x̥ōp nótna ōm̥st̥at 'Als er zum Kahn kam, sitzen seine Brüder alle an der vordenen Spitze des Kahns.'//Steinitz, OVD.I.254/; /Kaz./ m̥j̥p̥er j̥ō x̥on̥na ōm̥s̥maj̥at j̥ox̥at, n̥o x̥et citi,... 'Neben den Weg des Bären werden die Bogen und Pfeile so gelegt,...' /Rédei, NOT.38/; /Kaz./ x̥op̥a j̥j̥-m̥nt̥i-ōt ox̥t̥j̥a m̥j̥-pa j̥j̥-m̥nt̥ot x̥on̥na 'Sein Kahn auf oder neben die Wasserrinne.'//Rédei, NOT.36/ -- /Trj./ it̥nn̥ ū̥es̥k̥ōn̥ne 'am Fenster' /Karj.-Vérteg: MSFOu.128:215/; /Kaz./ ow x̥on̥n̥n̥ k̥āt akar-amp ōri̥n̥n̥n̥-keri̥n̥n̥n̥ 'Neben das Tür knurren und fletschen zwei Windhunde.'//Rédei, NOT.64/.

4.32. V.k̥as̥a, k̥as̥n̥ névutós határozó a mondatban helyhatározóként szerepel, jelentése 'mögé', ill. 'mögött':

/V./ oŋni kasa ʎuʎaʎən. 'za dberɐ cmaʎ' /Terčkin 117/ --

/V./ meʝi kasnê kām teləketeʝəl. 'Behind /a/ bend /of the river/ /our dog/ barked up strongly.' /Gulya, EOChr.137/.

4.33. J. kutaa, kutane, kutai névutós határozó a mondatban helyhatározóként fordul elő, jelentése 'alá', 'alatt', ill. 'alól':

/J./ ju-kutaa 'unter den Baum' /Steinitz, DEWO 574/ --

/J./ ju/w/-kutane 'unter dem Baum' /uo./ -- /J./ ju-kutai 'unter dem Baum hervor' /uo./.

4.34. O. xōsa stb. névutós határozó a mondatban helyhatározóként szerepel. Jelentése '-hoz; közelre; mellett, --nál

/Kaz./ sīt ʎoʎci jux xōsa wertī poʝ. 'Der Einschnitt ist ein Ziel an einem stehenden Baum.' /Rédei, NOT.48/; /Kaz./ mīr šepan joʝ xōsa jānxījeʎəʎə sār'pāta. '... geht das Volk zu den Schamanen für eine Wahrsagung.' /Rédei, NOT.32/;

/Szín./ nan luw zoʝajəl manlən,... 'Du gehst /nun/ zu ihm,...' /

Steinitz, Ovd.I.95/; /Mu./ nē poʝəl luw zoʝael wōklēlli 'the woman calls her son to her' /Rédei, NOChr.76/; /O./

lār-onget zoʝa manəs,... 'Az áradványgödrökhöz ment,...' /

Pápay, EOMyt.32/; /O./ lār onget zoʝa uānet uēriē aret.

'Az aradványgödröknél igazán sok récze van.' /Pápay, EOMyt.32/.

A keleti nyelvjárásokban e névutó az irányharmásságot fejez ki: /Trj./ ieʝən kūʎən/a/ imʎə 'setz dich neben deinen Vater' /Karj.-Vértes: MSFOu.128:221/; /Trj./ uāʎs-, iuk-/kūtānne 'in der Nähe /der Stadt, des Baumes/' /uo.214/.

4.35. Sor. kaʝa névutó helyhatározói szerkesztékben fordul elő:

/Ser./ šit ūttan xōttan kēša imot poile tajšas. 'Während sie so lebten /und/ wohnten, gebar seine Frau ein Söhnchen.' /Steinitz, Ovd.I.235/; /Szin./ put wōrtal kēša saxl jettšas. 'Während sie das Essen bereitete, wurde /auch/ der Rock fertig.' /Steinitz, Ovd.I.124/.

4.36. Trj. kiča stb. névutós határozó a mondatban időhatározóként és elvont határozóként fordul elő.

Időhatározóként: /Trj./ kōž^h át kiča 'nadołgo' /Steinitz, DEWO 592/; /Kaz./ lun koši 'für den Sommer' /uo./; /O./ lun kossi 'ua.' /uo./.

Elvont határozóként: /Trj./ ajmató ko kičap ante autən 'ich habe für niemanden gekauft' /uo./.

4.37. Szin. kōman stb. névutós határozó a mondatban idő- és módhatározóként fordul elő.

Időhatározóként: /DN./ gtnēm kōmne 'nachdem ich geschlafen hatte' /Karj.-Vértes: MSFOu.128:27/; /C./ menmēt kōmne 'als er ging' /uo.57/; /Kr./ mennen kōmne 'als du gingst' /uo.83/; /Szin./ mir kutn ši kōman i xū šōšilijl. 'Ein Mann lässt sich darauf aus dem Volk vernehmen.' /Steinitz, Ovd.I.60/; /O./ lonxer sišalēmal-kōmma ongalia lonas. 'Az ogér a mint meglátta, bement a lyukba.' /Pápay, EOLyt.3/.

Elvont határozóként: /C./ naritte kōmē iəuot 'beginnt zu laufen, zu gehen /eig. es ist "Lauf-gross" geworden/' /Karj.-Vértes: MSFOu.128:64/; /Szin./ tajmal kōma n 'nach seinem Vermögen /wörtl. 'in der Art seines Besessen-Habens'/' /Steinitz, Ovd.II.99/; /O./ lin mola-kōmma amatlanen, iožō-tožə moxti pitlāiet. 'ammyit, amennyit állítanak, mindjárt vissza is mennek.' /Pápay, EOLyt.32/.

4.38. Kaz. kĩmpija, Kaz. kĩmpijn, Patk. kĩmpĩvet névutós határozó a mondatban helyhatározóként fordul elő; jelentése 'kifelé', 'kint', Patk. '/a falu/ mögé stb.:

/Kaz./ łipən-öt kĩmpija lawamen tĩlēs pa xatax xān - łajnan ... 'Auf die äußere Seite des Sarges werden der Mond und die Sonne mit Kohle gezeichnet...' /Rédei, NOT.36/;

/Szin./ łāpet puš tomanen xōt kĩmpija pĩtas, ... 'Er kam aus dem Haus mit siebenfachen Schlössern heraus, ...' /Steinitz, Ovd.I.156/ -- /Patk./ ūdop kĩmpene kāmēn nāurmot 'er sprang von der hinteren /Seite/ des Zeltos hinaus'

/Patkanow, IO.II.62/; /Szin./ muw xōten iki pa łōiti łšni kĩmpijn xūxetłijēs, ... 'Der Erdhausalte lief ebenso aussen vor dem Fenster hin und her, ...' /Steinitz, Ovd.I.162/ --

/Patk./ tunc xadox kĩmpĩvet maxta sajendājet 'er umbing das Volk von aussen' /Patkanow, IO.II.122/.

4.39. Trj. kĩnta stb. névutós határozó a mondatban hasonlító jellegű mód-, állapot-stb. határozóként fordul elő:

/Trj./ mē impem nōn impen kĩnt n 'mein Hund /ist/ grösser als dein Hund' /Kari.-Vértes: MSFOu.128:255/; /DN./ xarna xaiēdātne kēdžā ādem 'er ist von allen der schlimmste' /uo.2/; /Kr./ tāu uātēna kēntšā kēraš 'das Pferd ist höher als das Rentier' /uo.81/; /Kaz./ wūtĩ xōtĩ łepək kĩńća tĩntĩ. 'Das Rentier ist ja bälliger als der Polarfuchs.' /Rédei, NOT.106/; /Szin./ łita tĩp mā i pĩrēs iki wātsem, łi kĩńća nēmēł xojat antum. 'Ich habe dort nur einen alten Mann gesehen, ausser ihm ist kein Mensch da.'

/Steinitz, Ovd.I.157/; /O./ xoi - łauēł - soda ma kĩńčem

palem nēnxoi pōderł? 'Itt, ugymond, nálam orōsebb ember

palem nēnxoi pōderł?' Itt, ugymond, nálam orōsebb ember

kicsoda bentél?'/Pápay, EOKyt.4/.

4.40. DN. kes stb. névutós határozó a mondatban számhatározóként fordul elő:

/DN./ kutmət kəs 'das dritte Mal'/Kari.-Vértog: MSFOu. 128:8/; /DN./ kūdəmkəs 'dreimal, dreifach'/uo./; /Kr./ kutmət kes '3^u kerta'/uo.74/.

4.41. Kaz. kutn stb. névutós határozó a mondatban hely- és időhatározóként fordul elő; helyhatározóként a jelentése 'közt'stb.:

/C./ uāiDāDn imənət kōD ōDām kuDā /: kō--/. 'Legt euch mit deiner Alten in die Mitte des Mittelschlafes.'/Kari.-Vértog: MSFOu.157:76/; /Kaz./ tīw katset noxəb-juxət kutən. 'Sie waren unter den Zirbelkiefern zu sehen.'/Rédei, HQT; 100/; /Szin./ karti lōw tut kutn xəbəs. 'Das Eiserne Pferd blieb in dem Feuer.'/Steinitz, Ovd.I.142/; /Mu./ mā kašlēm jūxlēm juxət kutn 'I look for my bow among the trees'/Rédei, NOChr.76/;

Időhatározóként: /Szin./ imōlti jītū oxər imi jax-tal kutn mojper xəta ūjtantəs. 'Eines Abend, während die Fuchsin herumgeht, fand sie eine Bärenhöhle.'/Steinitz, Ovd.I. 133/; /O./ xoidəl kutnə amʔləl xwʔləlì,... 'Miközben /így/ fekszik /tk. fekvése közben/, az ebélt és itotta,...' /Pápay, EOKyt.26/.

4.42 A Kaz. łipija, łipij n, Ser. tipija, tipena stb. és a C. tìBenn stb. 'keresztül, belsejébe, belsejében' névutós határozó a mondatban megfelelően illativusi, inessivusi, elativusi jelentésben fordul elő.

/Kaz./ xət-sās pör-wus ewat xošm oxop ja lan - i k i
xət lipija pites 'Durch das Bohrloch an der hinteren Wand
des Hauses kam /fiel/ der dreiköpfige ja l a n - alte
ins Haus.' /Rédei, NOT. 74./; /Ser./ xuttat tēs, xošm
jinkat put tipija xijsatte 'Er ass seine Fische, die Suppe
/das heisse Wasser/ liess er im Kessel übrig' /Steinitz,
OvD.I.303./; /Szin./ oxsar iki xor lipija lonas 'Der
Fuchs ging unter das Verdeck /ins Innere des Verdecks/,...'
/uo.137./; /C./ kuulan sái ai tìBenn, ponxlan sái ai tìBenn
'..., im kleinen Innern des Vorhanges mit Schellen, im kleinen
des mit Glöckchen versierten Vorhanges,...' /Karj.-Vértēs,
MSFOu. 157:134./; /Ser./ tilās xanšep jēman xət tipena, xatl
xanšep jēman xət tipena 'in dein mondbuntes heiliges Haus,
in dein sonnenbuntes heiliges Haus' /Steinitz, OvD. I. 301./;
/Kaz./ xət łipijan tūr-sij sasās 'Im Inneren des Hauses war
ein Gespräch hörbar' /Rédei, NOT. 64./; uka-šopije xint
łipijan siti si xāsās 'So blieb U. im Ranzen' /uo. 52./
/Szin./ xor lipijn in jōx juxel jan kəlat xolija šoppi
ewatlasli 'Im dem Verdeck schnitt er nun die Bogensehnen
der Männer alle ab.' /Steinitz, OvD. I. 137./; /O./ imi
xət libina tut xoza seda i xāsās. 'az asszony a házban a
tűz mellett, ott is maradt.' /Pápay, ÉONyt. 18./; /C./
mattens iaDarnai uxat nox kaDət put tìBì:us 'Siehe, aus dem

oldi pidés, patladi-mosa laildi pitsali, uas at nila 'Kissé esteledni kezdett, besötétedésig kellett várni, hogy a város ne lássék.' /Pápay, ÉONyt.19./.

A lokativusragos névutó temporális jelentésű szerkezetet alkot: /O./ i-mosaina uas-pőzaxlál andami iisat, liuβaslál xel'sat. 'Egyszer csak a réceptojásaik is elfogytak, a táplálékuk elfogyott.' /Pápay, ÉONyt. 33./.

4.46 A Szin moxti'át, keresztül, szét'jelentésű névutókkal alkotott szerkezetek a mondatban hely- ill. módhatározói funkcióban állnak.

/V./ oc kopaukujoz myyma kőpə mōhmā načba 'Еще через Копайку немком можно угму' /Tereskih, 108./; /C./ t/əu/k/əmnə/ ɔltittətnə panxtun kōdatnə tāxər moxtə mentsə uarədaɪ iəran /p:ə/ urtə 'Dann als sie /hin/ schaute, wurde vom Samojedenhelden beabsichtigt, /an der Stelle/ Stellem zwischen den Schultern das Panzerhemd durch zu reißen' /Kari.-Vértess, MSFOu. 157:101./; /Kaz./ pörti-wəjat mōxti jiti-pitem mīl nāreməset pa ajsika mənšəset. '... 'Die Wölfe zerfetzten die him befallene Mütze gleich in kleine Stücke' /Rádei, NOt. 104./ inoxsari kar tēllal wuli sāpəl moxti ālemilli. 'Er hebt nun sein Fuchsfell-Bündel über den Hals der Rentiers.' /Steinitz, OVD.I. 58./; /O./ lin mola-kəmnə ʔamətlənən, iəpəs-təyā moxti pitləist '..., annyit, amennyit állítam k, mindjárt vissza is mennek.' /Pápay, ÉONyt. 32./.

4.47 A Kaz. moxataja 'körül'névutó helyhatározói szerkezetek t alkot.

/C./ ...seien nin seiat tāBet tūrēm pōt māxtà sādōt,
xūt tūrēm pōt māxtà sādōt '... ihr Ruf einer ruhhaften
 Frau wurde um sieben Himmelsränder herum vernommen.'

/Karj.-Vértēs, MSFOu. 157:93./; /Kaz./ tiw tas mōxtatja
jāntat,... 'Sie gehen um die Herde herum' /Rédei, NOT. 122./;
si terat wonši-terat mōxtatja wuttat pa woóa enamtat
 'Diese Wurzeln umgeben die Wurzeln des Baumes und wachsen
 beisammen.' /uo. 118./

4.48 A Kaz. mār stb. 'idején', -kor' jelentésű névutó
 egyidejű időhatározós szerkezeteket alkot.

/Ser./ asem tūw utmat mārējīnk hūt unt wōj wetpastēman
utēs 'My father did fishing and hunting all his life'

/Collinder, Survey, 354./Steinitz, OGC. 81./; /Kaz./ kamēn
omēstas mār īsa tūt awwāī 'Während seines Aufenthaltes
 draußen wird immer Feuer unterhalten.' /Rédei, NOT. 36./;
mōjpar nōxī kaweraa /naweraa/ jak-xot mār. 'Das Fleisch
 des Bären wird während das Bärenfestes gekocht' /uo. 40./.

4.49 A Szin. numpija 'föle', numpijn 'fölött' stb.
 névutós szerkezet a mondatban helyhatározói jelentésű.

/Ser./ tāpat wēspə xurēn nowə āsemna toxten sōt numpija
ke, kurēn sōt numpija kē pārsajem .. 'Wenn ich von meinen
 hellen, im siebente/Himmel/ mit Firstbalken und Rauchloch
 /Wohnenden/ Vater über die geflügten Hundert Geister/ be-
 stimmt wurden bin, wenn ich über füssigen Hundert /Geister/
 bestimmt wurden bin,...' /Steinitz, OVd. I. 125./; nelal lonam
jupijn xūlam x^u āj kēmjas xūs numpija xūncas 'Als die
 Frauen eingetreten waren, kletterte k., der jüngste von

drei Männer auf die Fischtrockenstangen hinauf.' /Steinitz,
OVd.I.91./; /Szin./ maš ow kuR numpijn, 'Oberhalb des Dorfes
mašow ' /uo.55./.

Képes helyhatározóként:

/Kaz./ šit pāta auw ūn^{tsa} xonxa, xōnnapa sot xonx nūmpīja
ūn^{tsa}, 'Darum hielt man es für einen Geist, sogar hielt
man es für einen Geist über den hundert Geistern'
/Rédei, NOT.34./.

4.50 Csak a Sor nyelvjárásban fordul elő a natanen
'-vel, együtt' jelentésű Px-es névutó. A többi nyelvjárás-
ban a comitativusi jelentést más névutó vagy határozóragos
névszó fejezi ki.

4.51 A Kaz. nērn és az O. nērnā '-nak, ellenére'
névutó részeshatározói funkciójú szerkezetet alkot a mondat-
ban.

/Kaz./ pāxo nērn 'für andere, für fremde augen,
anderen zum trotz' /KT.628./; /O./ iaxlāl nērna 'für
seine kameraden' /uo./.

4.52 A DN. piš stb. '-szor, esetben, alkalommal'
névutó számnév után állva szyszámhatározói funkciót tölt be.

/DN./ xutmet piš 'das dritte Mal' /Karj.-Vértes, 8./;
/Kraszn./ ōtan piš /kes/ 'das erste Mal' /uo. 74./

4.53 A Trj. pōtšamn 'mögöttem' Px-es névutó általá-
banszemélynévmás után áll, előfordul azonban önálló hatá-
rozószóként is.

/Trj./ ma pōtšamn 'takanani' /KT. 751./.

4.54 A C. pèDà, Kaz. peta, Szin. pela 'felé' stb.
névutó elsődlegesen helyhatározói szerkezeteket alkot,
allativusi jelentésben.

/Szav./ uòšpèDà tənərəDòt,... 'er lief da der Stadt zu'
/Karj.-Vértēs, MSFOu. 157:141./; /C./ ..., ánəxèt pùt pèDà
ənGərmòt 'Die Frau ihres älteren Bruders blickte zu dem
Topf hin' /uo. 93./; /Kaz./ ...pa lõpes: "wəŋši peta mǎna:
'und sagte: Halte /geh/ auf dem Baum zu!' /Rédei, NOT. 114./;
/Szin./ kōr lõr pēla wāntiln 'Du blickst auf den Elshsee,...'
/Steinitz, Ovd. I. 77./.

Az O. példabeli kétféle névutó árnyalati különbségre is
fényt derít. A xoza itt befejezettségre utal:

/O./ àsni sbrəl pēla mənəs, sbrəl xoza ioxtəs 'A
medvo a csukája felé ment, a csukájához érkezett,...' /Pápay,
ÉONyt. 5./.

Képes helyhatározóként:

/Kraszn./ tau mənem pēta kənmai 'er zürnte mir'
/Karj.-Vértēs, 76./; /Szin./ kāšən luw jūši pēla manl
'Jeder fährt seinen Weg.' /Steinitz, Ovd. I. 77./; /Kaz./
→ pa lõpǝjəθ t əw pəaəa:.. 'und /Sie/ sagen ihm:..'
/Rédei, NOT. 76./.

4.55 A Kaz pǝa, Szin. piə stb. '-vel, együtt'
jelentésű névutó az előtte álló névszóval társhatározói
funkcióju szerkezetet alkot.

Részeshatározóként:

/Ser./ āket-ōjka jiy-ēwet pēta lopet 'Der Onkel sagt
zu seiner Schwester' /Steinitz, Ovd. I. 263./.

/Kaz./ úka-šopiže šasea-imea pīa wos 'U. wohnte mit seiner Großmutter' /Rédei, NOT. 52./; /Szin./ luw ši manš ämpəl piln 'Er ging nun mit seinem Hund los.' /Steinitz, Ovd.I. 145./; ..mā pā nan pilenn nāwrməlam '..ich springe auch mit dir mit.' /uo. 147./; /Muzsi/mā ūtn pil-xujem piln jaxləm 'I walk in the wood with my friend.' /Rédei, NOC. 76./; /O./ lou kətləm éuəl pilna pə ioxolonsənən 'A megfogott leánnyal együtt ő is belépett.' /Pápay, ÉONyt. 11./.

4.56 Az O. pulán 'szemben' névutó helyhatározós viszony kifejezésére szolgál.

/O./ si xbla isni pulán ol. 'A halott az ablakkal szemben van.' /Pápay, ÉONyt. 28./; xbləiel nərəm elti isni pulán nox-əmetsəl 'A halottjukat egy állványra az ablakkal szemközt fölültették,...' /Pápay, ÉONyt. 27./.

4.57 A Ser. pánna stb. személyjelekkel ellátható névutó a comitativusi viszony kifejezésére szolgál.

/Ni./ /ma/ pántánem, /pənt/a/nem/ 'mit mir' /Kerj.-Vértés, 303./; /Ser/ mana tūram panna! 'Geh mit tūram!' /Steinitz, Ovd.I.253./; jy-poyət jox tanəs, wənət panna wuša wərtənn 'Der Bruder trat ein, begrüsst sich mit dem Schwestersohn.' /uo. 235./; /Kaz./ top wūjatī mənət pānən 'Nur mehmt mich mit!' /Rédei, NOT. 138./.

4.58 A V. pönla stb. '-hoz, közelébe, mellé' és Muzsi punəln stb. 'nál, közelében, mellett' névutók helyhatározói jelentésű szerkezetet alkotnak.

Allativusi jelentésben:

/V./ mā ākum noŋa jōmōhā... 'Korga nogomau k moeŋ
 marepu,...' /Tereskin, 103./; /C./ nəriDā ōtmōxén paŋəDā
 'Renne zu /meiner/ jüngeren Schwester' /Karj.-Vértēs,
 MSFOu. 157:104./; /szav./ iəBaxət paŋəDā tē ioxtāmDət
 'Er gelangte nun plötzlich zu seinem Bruder:...' /Karj.
-Vértēs, MSFOu. 157:142./; /Kraszn./ uōš
paŋəDā 'neben die Stadt' /Karj.-Vértēs, 67./; /Ser./
ōw xōnəna sūnxal pūnta siŋ tōtəs 'Er stellte sich an die
 Tür neben den Ofen hin.' /Steinitz, Ovd.I. 275./; /szin./
xuw muj wān matsət, šāres pūnla joxətsət 'Lange oder
 kurz gingen sie, sie gelangten aus Ufer des Meeres.'
 /uo.146./.

Adessivusi jelentésben:

/Muzsi/ āp pūnəln ān ōməsl 'beside the dog there is
 a dish.' /Rédei, NOC. 76./; /V./ mā pōnkāmne nált ālajált
 'Before me lay bullets.' /Gulya, EOC. 137./; mā pōnkāmōŋ
wālontoŋ kōtərki nux-lōkkāl. 'Before me, out of the bustes
 leapt a streaked squirrel.' /uo. 135./.

4.59 A V. pirnə 'után' névutó általában melléknévi
 igenevekhez kapcsolódik. A szerkezet előidejű időhatározót
 fejez ki. A névutó gyakran mutatónévmáshoz is járul.

/Vj./ iəuəməl pirnə tūstə 'er hat es mir gebracht,
 nachdem er gefüttert hat.' /Karj.-Vértēs, 195./; /Trj./
iēntəm pirnə iintə 'Trinke danach, wenn ich erst trinke!'
 /uo.267./; /V./ tū pirnə emtər kanna nik-tālsətə
 'Afterwards he dragged it out /down/ to the lake store.'

/Gulya, EOC.135./.

4.60 A Kaz. pőrajn 'idején' névutóval alkotott határozós szerkezet időhatározói jelentésű.

/Kaz./ Ленинградн бәһәмбүләмнәраһн муһ меампыма баһкым җаһыб 'Во время учёбы в Ленинграде мы часто отдыхали в меампы.' /Russzkaja, 220./; /O./ mosa pbraina lîdet and oślām, si poraina mî nṛnēn lîlēm. 'Majd ha ennivalót nem talállok, akkor megeszlek.' /Pápay, ÉONyt. 5./.

4.61 A Kaz. pōsēn 'alapján' névutóval alkotott szerkezetek mód- és tekintethatározói jelentésűek.

/Kaz./ Āiw pōtar pōsēn jōxāī-pōtarīset 'Sie antworteten auf Grund der Erzählung.' /Rédei, NOT.50./; xōr pōsēn pōtar wēšaw 'Auf Grund des Bildes unterhielten wir uns.' /uo./.

4.62 A DN. pēdā, Kaz. pāta stb.'-ért, miatt, végett' jelentésű névutókkal ok- és célhatározói szerkezetek alkothatók.

Okhatározóként: /DN./ nēnet pēdā 'wegen der Frau' /Karj.-Vértes, 1. 1./; /Szav./ mun /o:u/ mōxtāu uēDāiet tēu nēnet pēDā. 'Unsere Kinder wurde wegen seiner Frau getötet.' /Karj.-Vértes, MSFOu.157:141./.

Célhatározóként: /Kaz./ šepanetī jox šantteapāta mīren mōtījen tōāijet 'Für die Zauberei der Schamanen bringt das Volk etwas.' /Rédei, NOT. 32./; jin-wort pāta esāi-jāwet ālān wūāī 'Für den Wassergeist läßt man ein lebendiges Rentier.' /uo.34./.

Szövegösszefüggés nélkül nem is tudjuk eldönteni, hogy ok- vagy célhatározóról van-e szó:

/Ni./ ma pātānem 'meinetwegen; /er dachte, hielt jmden/ für mich' /Karj.-Vértés, 303./.

4.63 A Kaz. pītra, pīteran 'közel vmihez, közelében' névutó helyhatározós viszony kifejezésére szolgál.

/Kaz./ pōrtī-waj īsa wana jīs tow pītra 'Der Wolf ging ganz nahe zu dem Pferd.' /Rédei, NOT. 134./; ajtat wōn' wōnši pīteran wōttat pa-sīr tōlxat 'Neben der jungen Kiefer gibt es Pilze auch von einer anderen Art.' /uo.120./ ma nōmāssēm, īsa at tām-ītī omāstēm tūt pīteran 'Ich glaubte, ich werde die ganze Nacht so neben dem Feuer sitzen.' /uo. 126./.

4.64 A Szin. saja, sajn 'mögé, mögött' névutókkal alkotott szerkezetek helyhatározói jelentésűek.

/Szin./ ōlēm manēm xōpāt jēmān nōl sāja pētsat 'Die zuerst abgefahrenen Boote verschwanden hinter dem Heiligen Kap.' /Steinitz, Ovd.I.77./.

4.65 A V. sāji, Ser. sājat stb. 'szerint, mentén' névutó használati köre széles. Igenévvel és mutatónévmással kapcsolódva mód- és időhatározói szerkezetet alkot, főnév után állva prolativusi ill. csereviszonyt fejez ki. Módhatózóként:

/Vj./ uèrmām sāji nōn mōji uèrlīn? 'Kannst du es so machen, wie ich gemacht habe?' /Karj.-Vértés, 202./; mā uèrtām sāji uèrī 'mach es, wie ich' /uo./;

/V./ tú sǎŋi kat ninā wǎlwāl 'That way /on that way/
you have /will have/ a house /of yours/.' /Gulya, EOC.
140./; tí sǎŋi jaməki, pirəs tulpul welsujən 'So /it is/
good /well/, old fool, you were beaten.' /uo. 142./;
tí sǎŋi, tulpul, nōŋət ilo onǎltəsi 'so fool, you were
taught!' /uo./; /C./ iǎiəm xət sǎxət ǎdɪdət? '..wie
lebt mein älteren Bruder?' /Karj.-Vértēs, MSFOu. 157:98./;
/O./ mà sēməm nidi xolt xoza xodi-sɔŋət manləm? 'En sze-
mem látó biztos halálhoz hogyan menjen?' /Pápay, ÉONyt. 25./.
Időhatározóként 'közben, alatt' jelentésű:

/C./ mənməm sǎxət 'während ich ging' /Karj.-Vértēs,
56./; /O./ imi-xili koidi sɔŋət kim-ēdəs 'Az Asszony-
unokája varázslás közben kiment,...' /Pápay, ÉONyt. 24./;
/Scr./ šitə kərəttətət sǎxət xət xun ōwa šískələ tātamtəs
'Während er sich so hin und her wälzte, liess sich das
Vögelchen auf die Rauchlochöffnung des Hauses nieder.'
/Steinitz, Ovd.I.259./; /Kaz./ kīm-etta sǎxət poškanən
esəʌʌa 'Wenn er hinausgeht, wird er mit einem Gewehr
erschossen.' /Rédei, NOT.50./; /Szin./ luw puxer pitar
xuwat šušilitəl sǎxət nǎwr kuš təl āləməs 'Während er
den Strand der Insel entlang schritt, hob er eine Hand-
woll /Wellen/ Schaum auf..' /Steinitz, Ovd.I.145./;
šiti ūltan sǎxət misn lin pēlajan potəRL: 'Während sie
so lebten, sagt ihre Kuh zu ihnen:...' /uo.141./;
/O./ ..koidəl sɔŋət mola-puget ɛuəlt azət purisəlì,
tōrəm ɛuəlt purisəlì, kuɫ ɛuəlt purisəlì... '...varázs-
lása közben mindenfélétől kutatta, az isten felől kutatta,

az ördög felől kutatta,...' /Pápay, ÉONyt. 24./; /C./
n̄inDš̄estet s̄axat iēuettā,... 'Während seines Sich-Aus-
 streckens zu schiessen,...' /Karj.-Vértēs, MSFOu. 157:84./;
tīD̄s̄ ūttēt tīD̄s̄ xōttēt s̄axat p̄ax iāstōt:... 'Während sie so
 lebten, so übernachteten, sagte der Sohn:...' /uo.112./.

Prolativusi határozóként 'mentén' jelentésű:

/C./ ..., tōtt s̄axat tūnam /sic! F.V./ hoxsān
iēxāiā,... tānōt 'von dort war er plötzlich in den zobel-
 reichen Fluss gesprungen' /Karj.-Vértēs, MSFOu. 157:77./;
 ...ənGermōt tāBēt m̄ax xūt m̄ax sunēt s̄axat '... blickte er
 die Winkel der sieben Erden der Sechs Erden entlang.' /uo.113/
 Csereviszonyt kifejezően '-ért' jelentésben:

/Trj./ p̄ētšrahēm rīt s̄āit p̄ilaxtēm 'Ich vertausche
 meine Flinte für ein Boot' /Karj.-Vértēs, 267./; tās s̄āit
p̄ilaxtēm 'ich habe es gegen Ware getauscht' /uo./;
uak' s̄āit 'für Geld' /uo./.

4.66 A Szin. širn stb. 'módjára, módon, -képpen' név-
 utóval módhatározói határozós szerkezeteket lehet alkotni.

/C./ ār sirā 'auf viele Weisen' /Karj.-Vértēs, 46./;
 /O./ mun xoliōn xoi mola sirna olda uēritlu,... 'Mi harminc
 ember mi módon bírunk megenni,...' /Pápay, ÉONyt. 27./;
lou sirəlna ūes i xāl̄l̄əs 'Egymagában /tk. a maga módján/
 ordított és sírt.' /uo.18./; /Kaz./ no wōtan āxotník-xō pa
širən werəs 'Aber der erfahrene Jäger machte es anders.'

/Rédei, 126./; /Szín./ muŋ sira luw jiti wérⁱtlet
muw ilp élti 'wir können sie unter der Erde /hierher kommen'
/Steinitz, OVI. 153./.

4.68 A V. táj 'hely' főnév mint névutó nemcsak
határozós szerkezeteket alkot. Ragtalan alakjával alkotott
szószerkezet tárgyi funkciót is betölthet, s a névutó olyan-
kor elvont főnévközpont szerepű.

Tárgyként:

/V./ my moŋi mŋ moŋi homam 'этот чай go cux nop
nommo' /Tereskin, 107./.

Módhatározóként:

/V./ mà uəl^{am} tərj titi kòtkəs 'er hat dies ohne mich
gemacht' /Lari.-Vértes, 117./.

A határozóragos alakok időhatározói szerkezeteket alkotnak:

/O./ məndəntəjə səpəsən uəda pəndəjət 'wenn ich gehe,
muss ich an die Wege meinen Vorrat /Reise, Kost, usw./ nehmen'
/Lari.-Vértes, 57./; /Kraszn./ məntəntəjə 'wehrend ich gehe,
unterwegs' /uo. 64./; /O./ pəmpai kəza liumən toŋəno unləm
uəssa 'A fürkészésnél evésem alkalmával /tk. helyén/ a szá-
jam megsértődött.' /Répácy, 104. 2./.

4.69 A Szín. takli 'nélkül' névutó módhatározói szer-
kezeteket alkot.

/Szín./ muŋ mŋ sira nan təklen ūlti pitluw 'Wie
sollen wir ohne dich leben' /Steinitz, OVI. 168./;
lānti ənəm lipija pəwəttəm təkli xūn jiləm 'Ich wurde
grade kommen, ohne dass ich bis ins Innere meiner Suppen-
schüssel gelangt' /uo. 71./.

4.70 A haz. tőzstáji 'nélkül' névű szintén módhatározói szerkezeteket alkot.

/D./ man tozstajen ueret 'sie haben es ohne mich gemacht' /Mari--Vértes, 11./; /C./ na tozstajen 'dey MeH' /uo. 48./; /Kraszn./ man tozstajen 'ohne mich /selten/' /uo. 76./; /Kaz./ ..., si tozstajen ar lipa 'pörms wos' '...außerdem gab es viele freie /d.h. nicht aufgehängte / Sachen' /Mödei, 104, 32./.

4.71 A szin. tumpijn 'kívül' elvont határozói, az O. tombina 'ua' helyhatározói jelentősű szerkezeteket alkot.

/Bzin./ senan el sajen tumpijn nēmēti et tajlām 'Ausser meinen nissigen Hosen habe ich nichts.' /Steinitz, OVE I. 73./; sātān tumpijn lēti mōš tala 'Ausser der Ablieferungsnorm /für die Genossenschaft/ braucht man /noch Fische/, im Winter zu essen.' /uo. 75./.

/O./ ..., katel tombina nōjētsali '..., a ház mögé kúvette.' /Pápay, MOLyt. 26./; mil tāmīno pittī nur et iil 'A sapkán innen eső /tl. esett/ nép hadd jöjjön,' /uo. 30./.

5. A névutók nyelvjárások szerinti
megoszlása.

5.0. Az osztják névutók nyelvjárások szerinti elterjedését bemutatni nem egyszerű feladat. Az általunk tárgyalt névutók listájának biztosan vannak fogyatékos-ságai. Természetesen az, hogy valamelyik nyelvjárásból nincsen adatunk némely névutó előfordulásáról, nem je-lenti még egyáltalában azt, hogy e nyelvjárásból hiányoz-na e névutó. Hiszen közismert, hogy a kutatottság szem-pontjából az osztják nyelvjárások nagyon eltérők. Gyak-ran csak Karjalainen szótárából áll rendelkezésünkre adat, amely alapján lehetetlen eldönteni egyöntetűen, vajon névutóval vagy határozószóval /ill. igekötővel/ állunk-e szemben.

Néhány következtetéssel talán mégis le lehet vonni eb-ből az összefoglalásból, legalább a nyelvjáráscsoportok szerinti megoszlásra vonatkozóan.

5.1. Sur. išna, išn, Mu. išⁿ.

5.2. V.Vj. uja -- V. ujne -- V. ujoy.

5.3. V.Vj. oxtine, DN.Kr.C.Cs. oxtene, Ser. uxtana, KazSt. oxtin, CastSz. ogotena, PB oxtina -- V. oxtija, J. öwteja, DN.C. oxteja, Cs. oxteja, KoP. öxtaja, Mi.Ser. uxtija, CastSz. ogoteja -- Patk. oxtewa, oxtiwa, C.Cs. ox-tiwa, Ser. uxtewat.

5.4. DN.Fil. Kr.C. itpənə, DT. ətpənə, Cs. ətpənə,
Ser. jetpənə, Szin. jelpijn -- DN.Fil.Kr.Szog.C. itpəjá,
DT. ətpəjá, Cs. ətpəjá, Kam.KoP. ippəjá, Ser. jetpija --
DN. itpewə, Kr.C. itpiwə.

5.5. Trj. iapine, J. iapine, DN.Kr. itpənə, Kam. ip-
pənə, Ser. itpənə, Kaz. īapijen, Szin. īlpijn, Mu. īlpijn,
PB ilpina -- Trj. iapija, J. iapəja, DN.Kr. itpəjá,
KoP. ippejá, Ser. itpija, Kaz. īapija, Szin. īlpija, PB
ilpija -- Trj. iapiji, J. iapəji, DN. itpewə, DT. itpeyiwə,
Kam. ippiwə, Kr. itpiwə/t/.

5.6. DN.DT.KoP.Kr. ettá, Ni.Ser. etto, Kaz. ə́tí,
ə́tí, Szin. elti, el' O.elti, el'tti, PB elti, Reg.elti,
allti -- V. eləwtəyi, DT. ə́təptá.

5.7. J. átəmpinə, KoP. átəmpənə, Kr. átəmpənə --
Sza. átəmpəjá, K.F. átəmpəjá -- KoP. átəmpiwə.

5.8. Patk. ōdenat, ōténat, Ahl. olinpēla, ōlinin,
Ser. otənnə, Kaz. otənn.

5.9. Trj. uati, J. uati, DN.DT.wotta, KoP.Kr. wattá,
Ni. Ser. utte, Kaz. wəti, Szin. ulti, O. wulti, ulti,
CastI. utta, PB ulti, Reg. ulti.

5.10. KoP.Kr. omat, Ni. omat.

5.11. Vj. untə, DN.Cs. unta, Kr. untá, KoP. untá,
unt, Ni.Ser. unta, Kaz. wonti, Szin. unti, O. onti, CastSz
andaga, I. unda, Patk.unda, unta, vanda, vanta, PB untí.

5.12. V. onta, Vj. onta -- V. ontnə -- V. ontpa.

5.13. KoP. untpəjá, Patk. untpeja -- KoP. untpənə,
Patk. untpenə -- DN. untpewə, -iwe, KoP. untpiwə, Kr.unt-
piwət, Patk. untpiwet .

5.14. O. ondəsna.

5.15. Trj. urnə, J. urnam, Kr. ūrāt, Kaz. wūrə, worən,
Szin. urənn, O. orənnā, Ahl. oronna, PB ōrənnā, ūrənnā,
Reg. oringnā, ur-, oringen.

5.16. J. ōrəkkə, KoP. ārāktā, DN. erəktājem/PxSg.1/,
DT. ārektājam, Kr. erəktājem /PxSg.1/.

5.17. O. artemə/PxSg.1/, Ser. ārna, Kaz. artn,
O. ārdən, Reg. artemən.

5.18. Trj. iti, V.Vj. -iti, DN.KoP.Kr. itə, Ni.Ser.
itə, Kaz.Szin. iti, O. iti, CastI. -iti, -īda, Patk. -īda,
VolH idi, PB iti.

5.19. Szin. itn, ittn, PB itn, Reg. ittnā /itt nā/,
Páp. itna.

5.20. DN. witpejā, DT. witpeyā, KoP. wippejā, Kr.
witpejā, Patk. vitpeja, Ser.Kaz. wūtpija -- DN. witpenə,
Kam.KoP. wippəne, Kr. witpenə, Ser. wūtpenə -- DN. wit-
pewə, KoP. wippiwə, Kr. witpiwə.

5.21. Kaz. ewałt, ewəł, ewałt, ewəł, KazPol. ewałti,
Keu.Ni. Ser. ewəł, /Szin.:ismeretlen/, Suris. ewəl, O. ewałt,
ewałtt-, Páp. ewəłt, PB ewilt.

5.22. V.Vj. čāma, čām3, VT.VK. čāma, Vart.Likr.Mj.
Trj. čām3, J. čāmə, Irt./DN.KoP.Kos.Kr.stb./ čāma, Ni.Ser.
Kaz. šōma, O. sāmmi, PB šōma.

5.23. Vj. čōnča, Patk. čēnča -- V.Vj. čōnčə, Patk.
čēnčə, Ser. šāšnə . -- Patk. čēnčīvet.

5.24. Kaz. šopi, Szin. šoppi.

5.25. Kam. jəwəemə, Ser. jūwpenə, Kaz.Szin. jūpijn,
PB jupina.

5.26. Ser.Kaz.Szin. jūkana, Páp. iugāna, iugānni, PB
juyāna.

5.27. V. jólnə, Trj. jöamə/PxSg.1/ -- J. jöaa -- V. jöloy, Vj. jölow.

5.28. Trj.J. jitə, DN. jitə, jitət, DN.Fil.Kam.KoP. C. itət, DT.Kr.C.Cs.ətət, Ni.Ser.jesət, Kaz. jesəat, jesaa, Szin. jesal', O. isəlt, isal', PB jesəlt, Ahl. jesəlt, CastSz. jida.

5.29. Trj. kijpija, -peja, J. kijpeja -- Trj. kijpinə, kijpinə -- Trj. kijpiji, -peji, J. kijpeji.

5.30. V. köyat, Vj. köwat, köwa, Trj. köyit, J. köwiti, DN. xöwat, DT. xöwittə, KoP.Kr. xöwəttə, Ni;Szin. xüwat, Ser. xüwat, Kaz. xüwat, xüwətti, O. xöwət.

5.31. Trj. kənənnam, KoP. xonənə, Ser. xonənə, Kaz. xonənə, Ahl. xonna -- V. kanənna, Kr. xonənna, Ser. xonənna, Kaz. xonənən.

5.32. V.Vj. kasa -- V.Vj. kasnə.

5.33. V. kutla, J. kutaa -- J. kutənə - J. kutai.

5.34. Vj. kutnima /PxSg.1/, Trj. kutnema, J. kutəna -- J. kutənne, V. kutnimə, Trj. kutnemə, kutənne, Vj. kutənne -- J. kutəni . -- DT. -xöt-, DN.Kr.C. -xät-, KoP.-xöt-, Ser.Kaz.Szin.O.-xös:-DN. əj-xät-jon 'll' stb. -- Ser.Szin. xösa, Kaz. xösi, O. xösä, PB xösa, Reg. koschə, kosche -- Ser. xösna.

5.35. Ser.Szin. kaša, Ser. kašən.

5.36. Trj. kičə, DN.KoP.Kr. kečə, DT. kəčə, Ni.Ser. Szin. keša, Kaz. keši, O. kossi, kosi, PB kēža.

5.37. KoP. kemen /PxSg.2/, Ser. kemət/PxSg.3/, PB kēm /PxSg.1/ -- J. kimə, KoP. kemə, Szin. kema -- Trj. kəmi, J. kimi, PB kēmi -- Trj.J. kimnə, Ser. kemna, Szin. kēman, Patk. kemne, PB kēmna, kēman.

5.38. Kr. kimpəna, KoP. kimpemə/PxSg.1/, Kaz. Szin.
kimpijn, Patk. kimpena -- Ser. Kaz. Szin. kimpija, Patk.
kimpeja -- KoP. kimpiwə, Patk. kimpivot.

5.39. Trj. J. kintə, DN. KoP. Kr. kəncə, Kou. kintə,
Ser. Szin. kínsə, Kaz. kínsi, O. kínsə.

5.40. DN. KoP. Kr. Patk. kes, DN. kesə, Patk. kesə,
DN. Kr. KoP. kesne.

5.41. V. kötə, J. kötə, KoP. C. kötə -- J. köti, KoP.
C. kötiwə -- V. J. kötnə, Irt. kötnə, Ser. kütə, Szin. kütə,
Kaz. kütə.

5.42. J. əypinə, Ser. tipənə, Kaz. əipijn, Mu. li-
pijn, O. libinə, Ahl. lipinə -- Ser. tipija, Kaz. əipija,
Szin. lipija, PB lipija, əipija -- CastSz. tigbijoux,
tigbiji.

5.43. Wi. Ser. Ahl. lakka, Kaz. lakka, Szin. lakki.

5.44. Kaz. əepə, Szin. ləpə -- Kaz. əepə.

5.45. V. Vj. Trj. mōtš3, Szin. mušn, O. mosə, PB mošna.

5.46. V. muxti, Kr. mōxt3, Ser. muxte, Kaz. mōxti,
Szin. moxti, PB moxti.

5.47. DN. māxtə, V. moyoltəyi, Trj. māyātī, Kaz.
mōyātəyi, mōyātəyi -- DN. māyātə3, Kr. māyātə3.

5.48. V. mərə, Ser. mərə, Kaz. mər.

5.49. DN. numBeia, Ser. nūmpija, Kaz. nūmpija, Szin.
nūmpija -- J. nūmpəwa3/PxPl.1/, Ser. nūmpinə, Kaz. num-
pijn, Szin. numpijn.

5.50. Ser. natanen /PxSg.2/.

5.51. Kaz. ńěrnə, O. ńěrnə.

5.52. Trj. pīts, Mj. pīts, DN. -Biš, Kr. piš, Wi. pūš,
Kaz. piš, O. pus, Cast. pis, PB puša.

5.53. Trj. pòtšam̃ñ /PxSg.1/.

5.54. DN. pèdà, DT. pèdà, Kr. pètà, Mi. pètà, Kaz. pèlì, Ser. peta, Szin. pela, O. pèlâ, PB pèla, pèlì.

5.55. Ser. pita, Kaz. pila, Szin. pila, piln, Mu. piln, PB pilna. 5.56. O. pulan.

5.57. Mi. pànnà, Ser. panna.

5.58. DN. pòndem̃ /PxSg.1/, Kr. pəneta, Ser. pūnta, Kaz. pūnema, Szin. pūnla -- DN. pōnetñ, C. pəndətñ, V. pōnlām̃ñ, Ser. pūnetñ, Kaz. pūneañ, Mu. pūnelñ -- Kr. pənētīũ.

5.59. V. pirñ, Vj. pirñ, Trj. pirñ.

5.60. Kaz. pōrajñ, O. pōrāina.

5.61. Kaz. posan.

5.62. V. pətena, Ser. pata, Kaz. pāta, O. padina, Patk. peda, pete, PB pata.

5.63. Kaz. pitra -- Kaz. pīterən.

5.64. V. sāja, Ser. saja, Kaz. sāja, Szin. sāja, Patk. saja -- V. saiñ, Kr. saiñ, DN. saiñ, Ser. sājna, Kaz. sājñ, Patk. saina, PB sajalna -- C. sāiīũ, Patk. sajīvet.

5.65. V. soyèt, soyè, Vj. soyì, Trj. sā'it, DN. sāyāt, DT. sāyāt, Kr. sāyat, Mi. sāyāt, Kaz. sāyāt, sāyāt, O. soyat -- ? Kaz. sātī, DN. -sā.

5.66. Kr. sirā, Kaz. sīrñ, Szin. sīrñ, O. sirna.

5.67. KoP. sūrēñ, Patk. surena, PB sorena -- KoP. sūrītā /PxSg.3/. 5.68. V. taj̃, O. tayāina.

5.69. Mi. tāktā-, Ser. tākte, Kaz. tākw̃, Szin. takla, takli, ... xli.

5.70. i. tōyētp̃, Ser. toxetpi, Kaz. tōxəpi, tōxəpijan.

5.71. Trj. tōmpīñ, Szin. tumpijñ, Patk. tōmpena.

5. 72. Patk. viča, PB u.a.

Az egész osztják nyelvterületen elterjedtek a következő névutók: o_{yt}in₃/3./, untə/11./, iti/18./, čäma /22./, čöncä/23./, köyat/30./, kučnima/34./, köta/41./, mōtš₃ /45./, mu_{yt}i/46./, mo_{yp}oltē_{yi}/47./, merə/48./, pönlām₃ /58./, petenə/62./, saiä /64./, soyät/65./, ta_y äina/68./.

Mindhárom nyelvjárás csoportban, kivéve a V. és Vj. nyelvjárásokat, előfordulnak a következő névutók: iapina /5./, uati/9./, urnə/15./, kānənnam/31./, kičä/36./, kem /37./, ki_ntä/39./, ä_{yp}ina/42./, numpija /49./, piš/52./, tömpin₃/71./.

Az északi és a déli nyelvjárásokban közösek még a következő névutók: itpenə/4./, että/6./, ödenat/8./, ärna /17./, witpejä /20./, jəwpenə/25./, jität/28./, kimpenə/38./, pèDä /55./, širn /66./, sürēn₃/67./, viča/72./.

A déli és a keleti nyelvjárás csoportnak két közös névutó van, amelyek hiányoznak az északi nyelvjárásokból: ä_{yp}ina/7.; V.Vj.Ø/, örəkke/16.; V.Vj.Ø/.

Csak egy bizonyos nyelvjárás csoportban fordulnak elő a következő névutók:

1/ északi nyelvjárásokban: išna /1./, pndäsna/14./, itn/191/, ewəlt/21./, šopi/24./, jūkəna/26./, kaša/35./, lakka/43./, ä_{ep}a/44./, natan-/50./, nērnm'/51./, pīta/55./, pu_{lan} /56./, pā_{nn}a /57./, pörajn/60./, pösən/61./, pitra /63./, täktə/69./, tö_yatp₃/70./.

2/ déli nyelvjárásokban: omat/10./, untpeja/13./, kes /40./.

3/ keleti nyelvjárásokban: jölne/27./, kijpija /29; V.Vj.

Ø/, kutla/33./, pötsämnä/53./, V.Vj.Ø/, pirnä/59./.

4/ a V. és Vj. nyelvjárásokban: uja/2./, onta/12./, kasa /32./.

Igazi tartalmat nyerhetnék ezek az adatok az előfordulási gyakorisággal együtt, de sajnós ezek bemutatására nincsen lehetőségünk. Az ezekből az adatokból levonható nyelvtörténeti következtetéseket a következő fejezetben tárgyalom.

6. Összefoglalás /Részvétel az osztály
névutós szervezetek történetéből/

6.1. A névutók nyelvjárások szerinti megoszlásáról vázolt képből világosan kitetszik az északi és a déli nyelvjárások szoros egysége: a közös névutók száma 40. A keleti nyelvjárások közül lényegesen eltérő csoport a V. és Vj. nyelvjárás:

6.1.1. V.Vj. nyelvjárásban hiányoznak a következő névutók, amelyek az egész nyelvterületen fontos szerepet játszanak:

6.1.1.1. A hasonlító szerkezetekben használatos kin-
ta /39./ névutó helyett használatos a comparativusi rag
-ninət /1. Gulya, BOChr.67-8/.

6.1.1.2. Az lapinə /5./ névutó helyett használatos az ujinə /3./ stb. névutó.

6.1.1.3. A əxpinə /42./ helyett az ontinə /12./, stb.

6.1.2. V.Vj.-ban nem használatos a *-pi/-pi képző, amely éppen a névutók alapjául szolgáló absztrakt helyvonatkozású főneveket képez /vö.3.3.1./. Ezért feltételezhető, hogy ezek a névutós szerkezetek csak a V.Vj. csoport különválása után keletkeztek. Kozzávehetőleg az a XIV sz. után mehetett végbe, mert akkor történt Vaszjugán ls Vahh környék betelepítése /Osznovü III.241; ay-
kuha, Mam.ənn.Guđ.31./ . Megemlítjük még, hogy a zürjén
jövevőny-névutók közül is csak kettő, patənə és səia,

van még V.Vj.-ban.

6.2. A bevezető fejezetben a 17. lapon esett szó az uráli névutók keletkezésének koráról. Összegezve az ott elmondottakat azt lehet mondani, hogy többek szerint a névutók már az uráli korban legalább kialakulóban voltak.

Azt rekonstruálni, hogy milyenek lehettek ezek a névutók, talán lehetetlen. Az etimológiai fejezetben utaltunk sok olyan uráli eredetű töre, melyekből a mai nyelvek viszonzyszavai alakultak ki. Csak a t ö v e k közösek azonban, a képzési mód és raghasználat eltérő. Mészük itt közelebbről néhány közös uráli eredetű töből alakult névutót:

osztak	vogul	magyar
<u>itpanə</u>	<u>eli-pält</u>	<u>előtt</u>
<u>itpəja</u>	<u>el-päln</u>	<u>elé</u>
<u>itpewə</u>	<u>el-pälnel</u>	<u>elől</u>
<u>itpanə</u>	<u>jol/i/-pält</u>	<u>alatt</u>
<u>itpəja</u>	<u>jol/i/-päln</u>	<u>alá</u>
<u>itpewə</u>	<u>jol/i/-pälnel</u>	<u>alól</u>

A három ugor nyelv névutórendszerében a következő különbségek figyelhetők meg:

1/ a magyarban az esetragok a töhöz járultak, a vogulban päl 'fél, oldal' utótagu összetételhez, az osztjákban *-pi/-pi képzős alakokhoz.

2/ az osztjákban és a vogulban ugyanazokat a ragokat használják, mint a névszóragozásban /a vogul esetragokról

1. Liimola: MSFOu.127:55,91,117/; a magyarban használatos ragok csak határozószókban és névutókban fordulnak elő, de a mai névszóragozásból kiszorultak.

3/ Az osztják és a vogul más-más ragokat használ: loc.: osztj. -ne, vog. -t; lat.:osztj.-a, vog.-n;abl.-elat.: osztj. -ewa, vog. - nel.

Közös ugor sajátosságának látszik a főnevesítés. Az ugor nyelvek helyhatározói viszonyító eszközeiben megvan morfológiai elhatárolás a névutó és a határozószó között, pl. osztj. itp n ~ iln; kimpijn ~ könen, vog. jol/i/-pält ~ jolan; nuni-pält ~ nunen; n. alatt ~ alatt, alul; fölött ~ fönt. A finn-permi igrá azonban ez nem jellemző, pl. fi. takana 'hinter, hinten'; vieressa 'neben, an' ; zurj. villin 'über, oben'; berin 'hinter, nach, hinten'; beris 'hinter... hervor, von hinten'.

Kétséghívül, hogy az 'alatt', 'elött' stb. névutók megvoltak az ugor korban /és korábban is/, és létezett a térben való viszonyítás fő irányai szerinti tagolódás, az irányhármasság is, de hogy konkrétan milyen eszközökkel jutottak ezek kifejezésre, ezt nem lehet egyöntetűen rekonstruálni.

Ezért az u g o r k o r i névutók közé csak néhány névutót sorolhatunk: uati /5./, xosa /34./ és talán jurn /15./.

Obi-ugor eredetű névutók lehetnek az itpene~vog. jol/i/-pält és hasonló típusú névutópárosok, de számolnunk kell azzal, hogy ezek morfológiai struktúrája az osztjákban, ill. a vogulban megváltozott, átrendeződött. Ez talán ezért volt lehetséges, mert még nem váltak megkövese-

dett nyelvi elemekké, hanem az eredeti főnévi szerep még nagyon eleven volt. Az obi-ugor helyhatározói névutók nagy részének fejlődésében világosan látszik a birtokos szerkezetekből való kialakulás folyamata:

osztj. $N + N+pi/-pi + Gx$ 'vminek a -só része + Gx'

vog. $N + N+päl + Gx$ 'vminek a -só része, oldala + Gx'

Ily módon nagy többségük etimológiai fokon van, másszóval konkrét, szabatos határozói viszonyt szokott jelölni.

O b i - u g o r k o r i névutók: lakka /43./, mōtšš /45./, pitš /52./ és talán lepa /44./.

6.3. A legtöbb osztjaki névutó konkrét, helyi vonatkozású szavakból, helyhatározói funkció kifejezésére alakult. Az elvont viszonykategóriák, az idő, állapot, cél, ok, mód stb. felismerésékor nyelvi megjelölésükre két mód kínálkozott: a helyhatározó kifejezési eszközeinek hasonlósági alapon vagy más asszociáció nyomán történő átvitele, vagy új, speciális viszonyjelölő eszközök kialakítása, ill. kölcsönzése.

A bevezetésben a 19. lapon mondtuk, hogy a környező tér kifejezése az emberi testrészek egymáshoz való viszonyán és a testnek a környező fizikai tárgyakhoz való viszonyán alapul. Ezek a fogalmak szolgálták a legtöbb névutó alapjául. Ezen az ún. emberközpontú rendszeren kívül a helyviszonyokat jelölő névutókban megvan más rendszer is, amelynek kiindulási pontja a folyó. Véleményünk szerint ide tartoznak a következő osztjaki névutók: awempin, wütpija, jüwpija, nümpija.

6.3.1. A névutók alapjául szolgáló szavak között a következő térbeli helyzetet vagy testrészt jelölő főnevek vannak: uj /2./, oxyti /3./, iapi /4./, iapi /5./, atempə /7./, alan /8./, unt /11./, ont /12./, untə /13./, witə /20./, čonč /23./, jüwpə /25./, jöl /27./, kijpi /29./, kanən /31./, kas /32./, lutəl /33./, lutən /34./, kimpə /38./, axpi /42./, nümpə /49./, pötš /53./, pönət /58./, pir /59./, pitar /63./, sai /64./, təxə /68./, tömpi /71./.

6.3.2. Sok főnév a felfebb felsoroltak közül un. neutrális főnév, amelyben dominál a viszonyelem, és sok főnévvel kapcsolatot alkothat. Ez a tény biztosan közrejátszott a névutóvá válásban. Ilyen főnevek közé sorolhatók még a következők is: elə /6./, əmat /10./, öntəs /14./, ur /15./, ərəx /16./, art /17./, čam- /22./, čop /24./, jökən /26./, jit /28./, köxət /30./, köt /41./, lök /43./, töp /44./, mö- /46./, nəxət /47./, mərə /48./, piš /52./, pīt /55./, pent /57./, pas /61./, pəDə /62./, sir /66./, təx /69./, uiš /72./.

6.3.3. Névnél eredetűek a következő esetjék névutók: uati /9./, iti /18./, itn /19./, swəlt /21./, kimpijn /38./, nə- /50./, töxəpi /70./, tömpi /71./.

6.3.4. A jövevénnyek közé tartoznak a következő névutók: išn /1./, kəšn /35./, kičn /36./, kina /37./, kinča /38./, hörn /51./ és pörəjn /60./.

Ezek közül az első hat zürjén névutó átvétel, az utóbbi pedig orosz határozószó.

6.4. A névutórendszer a különböző nyelvjárás/csoport/okban eltérő. Egy bizonyos nyelvjárásban a névutók az esetekkel együtt rendszert alkotnak. Ezekből a nyelvjárás-

sokból ahol megvan approximativ /Szur.-nam, V.Vj.-pa/ hiányzik a pòdà 'zu, gegen' névutó, az északi nyelvjárásokban van néhány comitativusi jelentésű névutó /pīln, pāna, nā-tan-, mivel ott hiányzik instr.-com.-rag. Ez lehetővé teszi a beszélet körülvevő tér megjelölését. Ennek a teljes leírását nem tűztünk velul, mivel ez nem is lett volna lehetséges azon anyag alapján, amely az osztjak nyelvből a kutatók rendelkezésére áll. Csak nagy általánosságban tudunk rámutatni a nyugati és a keleti nyelvjárások különbségeire: a nyugati /és főként északi/ nyelvjárásokban a névutók szerepe és terhelése sokkal nagyobb, mint a keletiekben. Biztosan a nyitott kaput döngöttek, ha azt mondom, hogy ez összefügg az esetragok kis számával az északi nyelvjárásokban.

A 4. fejezetben gyakran láthattuk, hogy a névutó más és más szó mellett más valóságreszt tükrözhet: helyet, időt vagy egyéb. Az, hogy milyen helyzetet jelöl a névutó először, függ a saját töszavától, és attól, hogy ez milyen jelentésű szavakkal alkotott szintagnát: a komen, pīna, jūwpijn stb. névutó nem minden fonévhöz, hanem csak időt jelentőkhöz járul; a piš, kos névutók számnévvel stb. Így van ez az esetragoknál is, saját erejénél fogva a rag nem hely, idő stb. jelentést fejez ki, hanem helyzetet, körülményfajtát.

Rövidítések és irodalomjegyzék.

1. Fontosabb idézett művek.

Ahlqvist, SNO. = Ahlqvist, A., Über die Sprache der Nord-Ostjaken. I. Sprachtexte und Wörterverversammlungen, Helsingfors 1880.

Bárczi, Bev. = Bárczi Géza, Bevezetés a nyelvtudományba. Ideiglenes tankönyv. Bp. 1953. /EMNyF./

BÁRCZI, Htört.² = BÁRCZI GÉZA, Magyar hangtörténet. 2., bővített kiadás. Bp. 1958. /EMNyF./

Beitr. = Paasonen, H., Beiträge zur finnischugrisch-samojedischen Lautgeschichte. Bp. 1917. /Kny. a Keleti Szemle XIII - XVII. kötetéből.

BERRÁR, MTMTan = BERRÁR JOLÁN, Magyar történeti mondat-
tan. Bp. 1957. /EMNyF./

Brøndal, TP = Brøndal, V., Théorie des prépositions, Introduction a une semantique rationelle, Copenhague 1950.

BUDENZ, UA. = BUDENZ JÓZSEF, Az ugor nyelvek hasonlító alaktana. Bp. 1884 - 1894. /kny. a Nyk. XVIII - XXIII. kötetéből./

Castrén, Versuch = Castrén, M.A. Versuch einer ostjakischen Sprachlehre nebst kurzem Wörterverzeichnis. Zweite verbesserte Auflage St. Petersburg 1853.

- CIFU. = Congressus Internationalis Fenno - Ugristarum Budapestini habitus 20 - 24. IX. 1960. Bp. 1963.
- Collinder Comp. Gramm. = Collinder, B., Comparative Grammar of the Uralic Languages, Stockholm 1960.
- Collinder, FUV = Collinder B., Fenno- Ugric Vocabulary. An Etymological Dictionary of the Uralic Languages, Stockholm 1955.
- Collinder, Survey = Collinder B., Survey of the Uralic Languages, Stockholm 1957.
- Décsy, Einf. = Décsy Gy., Einführung in die finnisch-ugrische Sprachwissenschaft, Wiesbaden 1965.
- EtSz. = Magyar Etymologiai Szótár. I-XIII.: A-
... foglár... írta Gombocz Zoltán és Melich János.
Bp. 1914 - 1936; XIII - XVII.: foglár - geburnus.
Gombocz jegyzetei felhasználásával írta Melich János. Bp. 1933 - 1948.
- Fillmore, CC = Fillmore, Ch. J., **The Case for Case. - Universals in Linguistic Theory**, New York 1968.
- Fokos; NyK LVIII = Fokos D.R., Uráli és altaji összehasonlító szintaktikai tanulmányok. - NyK. LVIII, Budapest 1961.
- Fuchs; FUF XXIV = Fuchs, D.R., Überstimmungen in der Syntax der finnisch-ugrischen und türkischen Sprachen. - FUF XXIV., Helsinki 1937.
- FUF. = Finnisch-ugrische Forschungen. I-XIII.:
Helsingfors - Leipzig 1901 - 1913; XIV.-Helsingfors,
/majd:/ Helsinki 1914.

- FUFA. = Anzeiger der Finnisch-ugrischen Forschungen. /Adatait l. FUF. alatt./
- Gulya, EOChr. = Gulya, János, Eastern Ostyak Chrestomathy, Indiana University Publications, Uralic and Altaic Series vol. Bloomington
- Györke = Györke, J., Die Wortbildungslehre des Uralischen./ Primäre Bildungssuffixe./ Tartu 1934.
/ Bibliotheca Hungarico-Estica Instituti Litterarum Hungarici Universitatis Tartuensis. 15./
- Hajdu Bev. = Hajdu, P., Bevezetés az uráli nyelvtudományba, Budapest 1966.
- JSFOu. = Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja. Journal de la Société Finno-Ougrienne. I -. Helsinki 1886.
- Kálmán VogChr. = Kálmán, Béla Vogul Chrestomathy, Bloomington - The Hague 1965./UAS. 46./
- Kara ÉOHat. = Kara Ferencz, Északi-osztyák határozók. Budapest 1911.
- Karjalainen, OL = Karjalainen, K.F., Zur ostjakischen Lautgeschichte. I. Über den Vokalismus der ersten + Silbe. /MSFOu XXIII/, Helsingfors 1905. . . .
- Karj. - Vértés: MSFOu. 128 = Karjalainen, K.F., Grammatikalische Aufzeichnungen aus ostjakischen Mundarten. Bearbeitet und herausgegeben von E. Vértés /MSFOu 128/, Helsinki 1964.
- Keresztes = Keresztes, K., Morphemic and Semantic Analysis of the Word Families: Finnish ETE- and Hungarian EL- "fore-". Indiana University Publications. Uralic and Altaic Series, vol 41,

- Bloomington 1964.
- Klemm MTMt. = Klemm Antal, Magyar Történeti Monda-
dattan. Budapest 1928 - 42.
- KT = Karjalainen, K.F., Ostjakisches
Wörterbuch. Bearbeitet und herausgegeben von Y.H. Toi-
vonen. Lexica Societatis Fenno-Ugricae X, Hel-
sinki 1948.
- Lehtisalo AblSuff. = Lehtisalo, T., Über die primären
ururalischen Ableitungssuffixe /=MSFOu LXXII/,
Helsinki 1936.
- Liimola MSFOu. 127 = Liimola, M., Zur historischen For-
menlehre des Wogulischen. I. Flexion der Nomina
/= MSFOu 127/, Helsinki 1963.
- Lyons = Lyons, J., Introduction to Theoretical
Linguistics, Cambridge 1969.
- MSFOu = Suomalais-Ugrilaisen Seuren Toimi-
tuksia. Mémoires de la Société Finno-Ougricenne. I-
Helsinki 1890.
- MSzFgrE = A magyar szókészlet finnugor ele-
mei. Etimologiai szótár. I-. Budapest 1967 -.
- Munkácsi, Vny = Munkácsi, B., A vogul nyelvjárások.
Ugor Füzetek II, Budapest 1894.
- MUSz. = Budenz József, Magyar-ugor össze-
hasonlító szótár. Bp. 1873-1881.
- NyH[?] = Szinnyei József, Magyar nyelvha-
sonlítás. 7., jav. és bőv. kiadás. Bp. 1927.
- NyK. = Nyelvtudományi Közlemények. I -.
Pest, /majd:/ Bp. 1862 -.
- NyK. = Magyar nyelvőr. I.-, Bp. 1872-.

- OH I = Reguly- Könyvtár 1. Osztjék hősé-
nekek. Reguly A. és Pápay J. hagyatéka. I. kötet.
Közzéteszi Zsirai Miklós, Budapest 1944.
- OH II = Reguly Könyvtár 2. Osztjék /chanti/
hősekk. Reguly A. és Pápay J. hagyatéka. II. kö-
tet. Közzéteszi Zsirai Miklós, Budapest 1951.
- OH III_{1,2} = Reguly- Könyvtár 3. Osztjék /chanti/
hősekk. Reguly A. és Pápay J. hagyatéka. III. kö-
tet /I. füzet/. Zsirai Miklós hagyatékából közzé-
teszi Fokos Dávid, Budapest 1963; II.füzet: 1965.
- OINAS = Oinas, F.J., The Development of some
postpositional cases in Balto-Finnic languages/=
MSFOu 123/, Helsinki 1961.
- Pais-Eml. = Emlékkönyv P a i s Dezső hetvenedik
születésnapjára. Írták tisztelői, barátai és ta-
nitványai. Szerk. Barczy Géza és Benkő Loránd.
Bp. 1956.
- Pápay, EOM = Pápay J., Északi-osztjék medveénekek.
Adalékok az obi-ugor népek medvekultuszához. Saját
gyűjtése és Reguly A. hagyományai alapján: Pápay
József - Fazekas Jenő, Budapest 1934.
- Pápay, EOMy+ = Északi-osztjék nyelvtenulmányok.
Finnugor füzetek 15, Budapest 1910.
- Pápay, ONGy = Osztjék népköltési gyűjtemény. Az
osztják nép hitvilágára vonatkozó hősi énekek, is-
tenidéző igék és medveénekek. Reguly A. hagyatéka
és saját gyűjtése alapján közzéteszi, Budapest -
Leipzig 1905.

- Patk. - Fuchs, LFSO = Patkanow, S., - Fuchs, D.R.,
Laut- und Formenlehre der Süd-ostjakischen Dialekte, Budapest 1911.
- PB = Beke, Ö., Északi-osztják szójegyzék. Nordostjakisches Wörterverzeichnis.
/Pápay József Osztják Népköltési Gyűjteményéből/. - Keleti Szemle 8 - 9, Budapest 1907 - 1908.
- PD. = Paasonen, H., Ostjakisches Wörterbuch nach den Dialekten an der Konda und am Jagan. Zusammengestellt, neu transkribiert und hg. von Kai Donner. Helsingfors 1926.
- Poppe = Poppe, N., Introduction to Altaic Linguistics. - Ural-altaische Bibliothek 14 Wiesbaden 1965.
- Radanovics; NyK LX = Radanovics, K., Ok- és célhatározó névutók a chanti nyelvben. - NyK LX, Budapest 1958.
- Ravila = Ravila, P., Sanaluokat, cri-tyisestti uralilasio kiliä silmällä pitäen. - Totuus ja metodi. Kielitieteilijäissä esecitä, Porvo-Helsinki 1967.
- Rédei, NOChr. = Rédei, K., Northern Ostyak Chrestomathy. Indiana University Publications. Uralic and Altaic Series, vol. 47, Bloomington 1965.
- Rédei, NOT. = Rédei, K., Nord-ostjakische Texte /Kazym-Dialekt/ mit Skizze der Grammatik /= Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften

- in Göttingen. Philologisch-historische Klasse.
Dritte Folge, Nr. 71, . Göttingen 1968.
- Rédei, Post.Syrj. = Rédei /Radanovics/, K., Die
Postpositionen im Syrjänischen unter Berücksicht-
ung des Wotjakischen. Budapest 1962.
- Rédei, SLW = Rédei Károly, Die syrjänische
Lehnwörter im Wogulischen. Budapest 1970.
- Saur, NomBild. = Gert Sauer, Die Nominalbildung
im Ostjakischen. Berlin 1967 /= Finnisch-ugrische
Studien. V./
- Sauvagnot Aurélien, Le problème des postpositions en
ouralien. Études Finno-ougriennes. Tome V.
Paris 1968, 73 - 93.
- Sebestyén; FUF XXXV = Sebestyén, A., Über das unga-
rische Postpositionssystem. - FUF XXXV, Hel-
sinki 1964.
- Sebestyén, MNN = Sebestyén, A., A magyar nyelv név-
utórendszere, Budapest 1965.
- Sechchaye = Sechchaye, A., Essai sur la
structure logique de la phrase, Paris 1926.
- Simonyi, MHat. = Simonyi, Zs., A magyar határo-
zók. I-II. Budapest 1888-1892.
- S.S. = Suomen kielen etymologien sana-
kirja. I.: Helsinki 1955, /szerzője:/ Y.H. Toi-
vonen; uo. 1958 /szerzői:/ Y.H. Toivonen, Erkki
Itkonen és Aulis J. Joki; III.: uo. 1962, /szer-
zői:/ Erkki Itkonen és Aulis J. Joki. /Lexica
Societatis Fenno-Ugricae. Xii, 1-3./

- Steinitz, DEWO = Steinitz, W., Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache. I- , Berlin 1966.
- Steinitz OstjChr. = Steinitz, W., Ostjakische Grammatik und Chrestomatie mit Wörterverzeichnis. 2. verbesserte Auflage. Leipzig 1950.
- Steinitz Ovd. I. = Steinitz, W., Ostjakische Volksdichtung und Erzählungen aus zwei Dialekten. 1. Teil. Grammatische Einleitungen und Texte mit Übersetzungen /= Commentationes Litterarum Societatis Esthonicae XXXI/, Tartu 1939.
- Steinitz, FgrVik. = Steinitz, Wolfgang, Geschichte des finnisch-ugrischen Vokalismus. Stockholm. 1944. /Acta Instituti Hungarici Universitatis Holmiensis. Series B., Linguistica. 2./
- Steinitz, OstjVok. = Steinitz, Wolfgang, Geschichte des ostjakischen Vokalismus. Berlin 1950.
- Stoebke = Stoebke, R., Die Verhältnisswörter in den ostseefinnischen Sprachen. Indiana University Publications. Uralic and Altaic Series, vol. 93, Bloomington 1968.
- SzófSz. = Bárczi Géza, Magyar Szófejtő Szótár. Bp. 1941.
- Takahaski = Takahaski, G., Perceptions of Space and the Function of Certain English Prepositions. - Language Learning 19, New York 1969.
- Tauli = Tauli, W., Structural Tendencies in Uralic Languages. Indiana University Publications. Uralic and Altaic Series, vol. 17

Houton 1966.

Toivonen; FUF XXXII = Toivonen, Y.H., Über die syrjä-
nischen Lehnwörter in Ostjakischen. - FUF XXXII,
Helsinki 1956.

U^AJb. . . . = Ural-Altaische Jahrbücher. XXIV-.
Wiesbaden /később így: Aquis Mattineis / 1952-.

Vértés OstjPron. = Vértés, E., Die ostjakische Pro-
nomina, Budapest 1967.

Zsirai, FgrRok. = Zsirai Miklós, Finnugor rokon-
ságunk. Bp. 1937.

Osznovü I. = Основы финно-угорского языкознания. Вопросы
происхождения и развития финно-угорских языков.
Москва 1974.

Osznovü III. Основы финно-угорского языкознания. Марийский,
пермские и угорские языки. Москва 1976.

Zsivotnikov = Животников, П.К., Очерк грамматики хантыйского
языка /среднеобский диалект/, Ханты-Мансийск 1942.

RusszkaJa = Русская, Ю.Н., Самоучитель хантыйского языка,
Ленинград 1961.

Tereshkin = Терешкин, Н.И., Очерки диалектов хантыйского
языка. I. Ваховский диалект. Москва - Ленинград 1961.

tereshchenko = Терещенко Н.М. К вопросу о происхождении
последлогов. - Доклады и сообщения Института языкознания
АН СССР II. Москва 1958.

Steinitz, Oszt.Jaz. = Штейниц В.К. Хантыйский /остяцкий
язык. - Языки и письменность народов Севера I.
Москва - Ленинград 1937.

2. Az osztják nyelvjárások.

Bolcs.	= bolcsarovoi nyelvjárás.
C.	= cingalai nyelvjárás.
Cs.	= csesznakovoi nyelvjárás.
DN.	= felső demjankai nyelvjárás /adatközlő Narigin./
DT.	= alsó demjankai nyelvjárás /adatközlő Tajlakov./
Fil.	= fili nyelvjárás.
I.	= irtisi nyelvjárás.
J.	= jugáni nyelvjárás.
Kam.	= kamini nyelvjárás.
Kaz.	= kazimi nyelvjárás.
Ko.	= kondai nyelvjárás.
Kos.	= koselovoi nyelvjárás.
Kr.	= krasznojarszki nyelvjárás.
Likr.	= likriszovszkojei nyelvjárás
Mj.	= malij jugáni nyelvjárás.
Ni.	= nizjami nyelvjárás.
O.	= obdorszki nyelvjárás.
Pi.	= pimi nyelvjárás.
Pit.	= pitljári nyelvjárás.
Serk.	= serkali nyelvjárás.
Szav.	= szavodnija nyelvjárás.
Sz.	= szurguti nyelvjárás.
Szin.	= szinjai nyelvjárás.
Szog.	= szogomi nyelvjárás.
Trj.	= tremjugáni nyelvjárás.

- V. = vachi nyelvjárás.
Vart. = vartovszkojci. nyelvjárás.
Vj. = vaszjugáni nyelvjárás.
VKä = verhnye-kalimszki nyelvjárás.

Tartalomjegyzék

0. Előszó	2
1. Elméleti alapvetés	9
2. Az osztjak névutók eredete	25
3. A névutós szerkezetek felépítése és ti- pusai	68
4. Az osztjak névutók /szemantikai elemzés/	81
5. A névutók nyelvjárások szerinti megoszlása	120
6. Összefoglalás. /Hszrevételek az osztjak névutós szerkezetek történetéből . . .	129
7. Rövidítések és irodalomjegyzék . . .	136